

ISSN 1451-1762

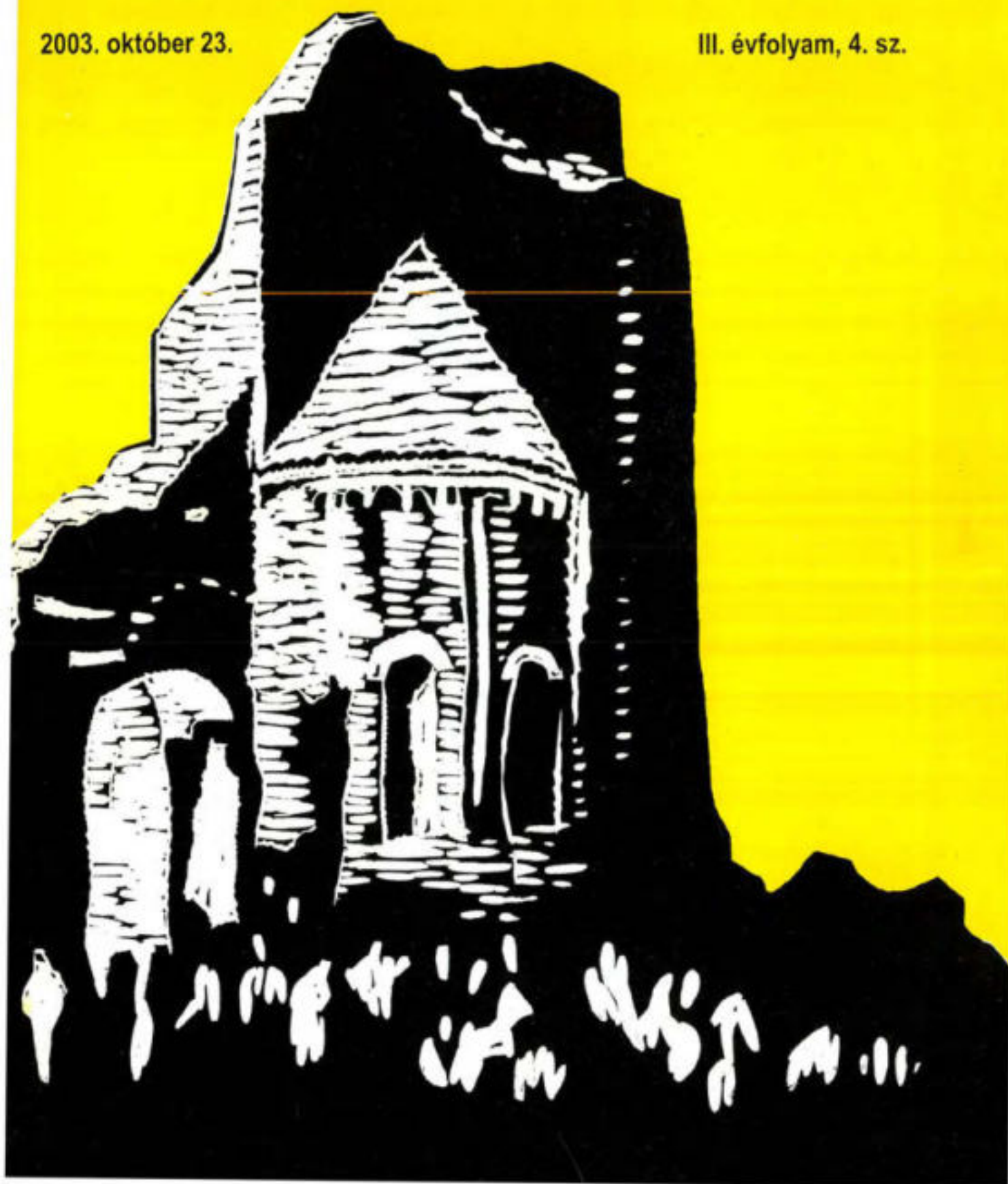
ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2003. október 23.

III. évfolyam, 4. sz.

1956-OS EMLÉKMŰ

KOLOZSVÁRI KRISZTUS

TŰZES TRÓNON

A MŰVÉSZ PORTRÉJA

ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2003. október 23.

III. évfolyam, 4. sz.

TARTALOM

Hegedűs Attila: Nagy Imre a jugoszláv nagykövetségen	5
Bata János: Európa összenő?	9
Ágoston Mihály: Elindultunk szép hazánkból... ..	12
Márkus Béla: Szakma vagy hivatás – avagy az irodalom értéke és szerepe	19
Vicei Károly: Politikai esztétika – meddig?	22
Vajda Gábor: Szorításban	26
Szloboda János: Tájékozódás után	29
Ács Károly: Délvidéki óda	35
Gubás Jenő: Délvidéki lelki aszály	36
Sági Zoltán: A kisebbség-érzés fogságában	42
Mirnic Károly: Ámítás és hiszékenységi	44
F. Cirkli Zsuzsa: Nem adjuk föl!	47
Müller Éva: „Csak ennél rosszabb ne legyen!”	49
Hódi Sándor: A megtett út	50
Dr. Szöllősy Vágó László: Minden nagy lélek egy sugár	54
Bata János: Az Béla keráknak másodszor	59
Kovács Nándor: Párhuzamos életképek II.	63
B. Foky István: Hetvenkedő	70
Vajda Gábor: Titoán Kámen, avagy a gerinctelenek III. rész	74
Végjáték	82
Dr. Pál Sándor; Csuka Zoltán: A visszatért Délvidék – új szempontok hatvan évvel később	85
Szűcs István: Az utolsó napszám	94
Juhos-Kiss János: Életünk	96
Székely András Bertalan: „Végvidéken, végveszélyben”	97
Kerekes József: Az átvilágításról	99
Mészáros Zoltán: A sine ira et studio elve a jugoszláv történetírásban és egy értelmezési kísérlet	101

Nagy Imre a jugoszláv nagykövetségen

Előzmények

Köztudott tény, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nemzetközi kapcsolattörténetének egyik nagyon fontos fejezete az akkori, ún. titói Jugoszláviával való viszony. 1948-tól, amikor a Jugoszláv Kommunista Pártot kizárták a Tájékoztató Irodából, a Rákosi vezette magyar hivatalos politika és Jugoszlávia kapcsolatai, moszkvai hatásra, nagyon megromlottak. Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára a többi szovjet csatlós ország vezetőinél is nagyobb buzgalommal vette ki részét a feszültség gerjesztéséből. Sztálin '53-ban bekövetkezett halála és Nagy Imre első miniszterelnöksége (1953-55) idején (igaz, kis mértékben) azonban valamiféle javulás következett be a két ország viszonyában, ami Nagy Imrénél '55 áprilisában bekövetkezett leváltása után ismét lelassult. De a jugoszláviai politikai elitnek a Nagy Imre sorsa iránti érdeklődése nem szűnt meg. Ez a figyelem elsősorban Milan Georgijević újságíró, budapesti jugoszláv követségi titkár részéről volt kitapintható, aki többek között Gimes Miklóssal és Vásárhelyi Miklóssal tartotta a kapcsolatot. A téma egyik kutatója, Rainer M. János ezzel kapcsolatban a Délvidéki '56-os Műhely 2002 novemberében Szabadkán megtartott tanácskozásán a következőket mondta: „A szomszédos ország sajtóért felelős diplomáciai beosztottjának érdeklődését természetesnek vesszük, de hogy Georgijević a jugoszláv pártot, netán a hírszerzést is képviselte volna Budapesten (ahogyan különböző időpontban keletkezett magyar belügyi összefoglalók hol ezt, hol azt állították), esetleg valamennyi felelős beosztás egyszerre nyomta a vállát, az számunkra csaknem közömbös. A titkárt főleg a hírek érdekelték, de azt is érzékeltette, hogy rokonszenveznek azokkal a nézetekkel, amelyeket mi vallunk, de nem akarnak ebben a tekintetben nyíltan állást foglalni a sajtóban vagy másutt, hiszen az a belügyekbe való beavatkozást jelentené.” Később kiderült, hogy Georgijevićen keresztül Tito asztalára ke-

rült Nagy Imre valamennyi 1955 márciusától 1956 elejéig született írása, valamint egy levél is, amelyet külön a jugoszláv vezetőknek írt, és még legközelebbi munkatársai előtt is titokban tartott. A küldemény tartalmáról Jánosi Ferenc (akit az egykori miniszterelnök „követtségbe küldött” Titóhoz) 1957-ben azt vallotta, hogy Nagy „annyit közölt velem, hogy a levélben arra kéri a jugoszláv pártot és Titót, hogy ügyét, amelynek elővételeit többször kérte, a jugoszláv párt vesse fel a nemzetközi munkásmozgalmi fórumokon”. Érdemi válasz azonban nem érkezett ezekre a küldeményekre, amit egyébként Vásárhelyi Miklós is megerősített 1982-es visszaemlékezése alkalmával, és hozzátette: „pedig nagyon sokat vártunk ettől a kapcsolattól. (...) Ez azt jelentette, hogy van egy kommunista párt, a Jugoszláv Kommunista Párt, amelyik bennünket mint kommunista frakciót, csoportot vagy nem tudom mit, tudomásul vesz és így beszél velünk”. A forradalom kitörését megelőző hónapokban érezhető volt, hogy Nagy Imre programalkotó írásaira hatással volt a jugoszláv külpolitika.

Később a magyarországi forradalmi események során is kitapintható volt a jugoszláv kormány érdeklődése. Eleinte támogatta a Nagy Imre által vezetett forradalmi kormány létrejöttét, hiszen benne a Moszkvától független, „különutas” önigazgatású szocializmusának a győzelmét látta. Ezt jól bizonyítja az a levél is, amelyet ebből az alkalomból Tito október 30-án a Jugoszláv Kommunista Szövetségének Központi Vezetősége nevében írt a Magyar Dolgozók Pártjának: „...Jugoszlávia dolgozói tökéletesen megértik a magyar népnek a múlt hibái és gonosztettei felett érzett elkeseredését. Rendkívül káros lenne azonban a magyar dolgozók és általában a szocializmus, valamint a népek közötti béke érdekeire, ha ez az igazolt elkeseredés aláásná a dolgozók hitét a szocializmusban és a szocialista demokrácia szükségszerű fejlődésében. (...) Ezért a jugoszláv közvélemény egyöntetűen üdvözi az új állami és politikai vezetés megalakulását és a Magyar NK kormányának e hó 28-i nyilatkozatát. Az új magyar politikai és állami vezetés politikai program-

jának lényeges elemei, mint például a közélet demokratizálása, a munkásigazgatás és általában a demokratikus öngazgatás bevezetése, a szocialista országok viszonyának a rendezése az egyenrangúság és a szuverenitás alapján, a szovjet csapatok visszavonására vonatkozó megbeszélések kezdeményezése stb. ..."

Ez a nyilatkozat azonban nem mondott semmit a forradalom demokratikus követeléseiről, például a többpártrendszerrel, a szabad választásokról. Azzal, hogy a magyar forradalom tovább megy a függetlenségi törekvésekben és nem csupán nemzeti felkelésről van szó, hanem a kommunista rendszerrel leszámoló demokratikus forradalomról, már Titónak sem tetszett. Aggodalmában osztoztak a szovjet vezetők is, ami gyakorlatilag megalapozta az 1956. november másodikáról harmadikára virradóan a Brioni-szigeten megejtett Tito-Hruscsov találkozót, amikor a magyar forradalom leveréséről döntést hozó szovjet vezetés egyeztetett a jugoszláv vezetéssel. Ezen a találkozón Tito semmilyen vétőt nem emelt a katonai beavatkozás ellen. A találkozóról Veljko Mićunovićnak, az akkori moszkvai jugoszláv nagykövetnek a visszaemlékezéseiből tudhatunk néhány részletet: „A Hruscsovval és Malenkovval folytatott megbeszélések november 2-án este hét órától november 3-án hajnali öt óráig tartottak. (...) Hruscsov ismerteti velünk, hogy hogyan fajultak a magyarországi események az ellenforradalomig. Érzelmektől túlfutóttan beszél, semmiféle elemzésbe nem bocsátkozik a magyar helyzetről. (...) Véleménye szerint két nap leforgása alatt megtörnek minden ellenállást, és a végére járnak a dolognak. Azt nem árulta el, hogy mikor kezdődik az akció, de az elmondottak alapján sejthető volt, hogy mi leszünk az utolsók, akiket értesítenek. Az oroszoknak igazából nincs szükségük a jugoszlávok jóváhagyására. Meg fogják tenni azt, amit kitervezték, akár beleegyezünk, akár nem, bár Hruscsov nem győzi hangsúlyozni, hogy milyen fontos, hogy „jól értsük őket”. (...) Mi annak a ténynek a megállapításával kezdjük, hogy végig megkülönböztetett figyelemmel kísértük a magyarországi események alakulását. (...) Mi is jól látjuk és aggodalommal tölt el bennünket a jobbratolódás, az események ellenforradalmi fordulata, mert milyen kormány az, amelynek uralma alatt kommunistákat gyilkolnak le vagy akasztanak fel. Ha Magyarországon ellenforradalom van, akkor szükséges az intervenció, de nem szabad csak a szovjet fegyverekre támaszkodni. (...) A kialakult helyzetben szükség van politikai előkészítésre is. Menteni kéne, ami menthető, meg kellene próbálni egy magyarokból álló forradalmi

kormányféleséget létrehozni, vagy legalább bejelenteni a megalakulását, ami aztán valamiféle programmal fordulhatna a néphez.”

Hruscsov később így emlékezett vissza erre a találkozóra: „Megérkeztünk. Azt hiszem már a kikötőnél várt minket Tito, és nagyon szívélyesen fogadott. (...) Közöltük vele, hogy miért vagyunk itt, tájékoztattuk arról, hogy hogyan látjuk mi a kérdéseket, hogyan kívánjuk megoldani és érdeklődtünk az ő véleményéről. Tito részéről még keményebb támadásokra és nehezebb vitára voltam felkészülve, mint amikor a lengyel elvtársakkal tárgyaltunk erről. De váratlanul kellemesen csatlódtunk. Tito azt mondta, hogy teljes mértékben egyetért, azonnal meg kell indítani a csapatokat, hogy segítséget nyújtson Magyarországnak, és leverjék az ellenforradalmat. Hevesen bizonygatni kezdte a lépés szükségességét. Mi arra készültünk, hogy ellenállásba ütközünk (...), hogy anélkül kell elutaznunk, hogy közös álláspontra jutnánk. Ez még bonyolultabbá tette volna a helyzetünket. Ezzel szemben teljes megértést és támogatást kaptunk, sőt szinte ösztökélést a még gyorsabb, még határozottabb cselekvésre.”

A brioni megegyezésnek része volt tehát, hogy Nagy Imrét kizárják a hatalomból, és a katonai intervenciót „valamiféle” politikai megoldásnak kell követnie. Szerették volna elkerülni azt a kinos helyzetet, hogy Magyarországnak párhuzamosan két kormánya legyen. Nagy Imrének és kormányának lekapcsolására Tito vállalkozott, de hogy milyen módon, arról még nincs pontos tudomásunk. Tény azonban, hogy a jugoszlávok november 4-én, csak néhány órával az intervenció előtt, hirtelen menedékjogot ajánlottak fel Nagy-nak és az „arra érdemesülteknek”.

A nagykövetségen

November 4-én reggel több irányból érkeztek szovjet csapatok Budapest felé. Amikor már a Parlament épületében is hallani lehetett a harcok zaját, Nagy Imre rádiónyilatkozatot fogalmazott meg, amit hajnalban 5 óra 20 perckor személyesen olvasott be: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak a fővárosunk ellen azzal a szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.”

A rádióbeszéd elhangzása után Nagy Imre és csoportja azzal a tudattal menekült a jugoszláv nagykövetségre, hogy onnan Jugoszláviába távozhatnak és folytathatják tevékenységüket a szabad Magyarországon érdekében, vagy pedig a harcok befejeztével otthonukba távozhatnak. A követséget azonban szovjet katonák és páncélosok vették körül, a diplomatákon kívül másokat nem engedtek belépni. A brioni megállapodás értelmében a jugoszláv diplomaták rá akarták bírni Nagyot, hogy írjon alá egy lemondó nyilatkozatot. Többször kapott olyan felszólítást, hogy ismerje el az időközben Szolnokon megalakult Kádár János vezette szovjet bábkormányt. A miniszterelnök azonban ezt határozottan elutasította.

A jugoszlávok nagy erőfeszítéseket tettek még annak érdekében, hogy meggyőzzék Nagyot, ne lépjen fel a Kádár-kormánnyal szemben, és ügyeljen rá, hogy a nagykövetségen tartózkodóknak a külvilágból senkivel se legyen kapcsolatuk. Ennek ellenére a csoport tagjai a rádióból tájékozódtak. Kádár viszont többször is szemükre vetette a jugoszlávoknak, hogy Nagy a menedékhelyről is folytatta politikai tevékenységét, ami, persze, nem volt igaz.

Nagy Imre, Szántó Zoltán és Lukács György feleségükkel a nagykövetség emeletén irodákból kialakított lakószobákat kaptak. A többiek viszont a földszinten alkalmi fekhelyeken aludtak. Napközben az ügynevezett vörös szalonban tartotta üléseit az MSZMP Intézőbizottsága. Az Intézőbizottság tagjai közül, Kádár János és az időközben letartóztatott Kopácsi Sándor kivételével, mindenki az épületben tartózkodott. November 5-én egy szovjet páncélos tüzet nyitott az épületre, aminek következtében Milenko Milovanov követségi tanácsos életét vesztette (egyesekek szerint nagyon hasonlított Nagy Imrére).

Nagy Imre néhányszor tárgyalta Dalibor Soldatić nagykövettel, illetve a Belgrádból érkező diplomatákkal. Erről a már említett Rainer M. János a *Nagy Imre 1953-1958* című kétkötetes politikai életrajzában így ír: „Ezek jobbára arra korlátozódtak, hogy a jugoszláv fél tájékoztatta a csoportot a kint folyó, sokkal fontosabb megbeszélések állásáról, vagy éppen úgy tett, mintha erről mit sem tudna, s úgy próbálta befolyásolni a bent tartózkodókat”.

Tehát az a terv, amit Tito elképzelt, történetesen, hogy Nagy önszántából távozzon a politikai életből, nem valósult meg. Titónak egyre kínosabbá vált, hogy a kormánytagok a jugoszláv nagykövetségen tartózkodnak. Az, persze, hogy Nagyék esetleg Jugoszlá-

viába menekítenék, szóba sem jöhetett, hiszen ez a Szovjetunióval való viszony megromlásához vezetett volna. Valami más megoldást kellett találni. Olyan megoldást, amely kedvez Moszkvának, ugyanakkor nem veszélyeztetné a közvélemény előtti presztízsét sem. Ezért Dobrivoje Vidić külügyminiszter-helyettes november 21-én olyan megegyezést írt alá Kádárral, miszerint „Nagy Imre és társai ellen (akik november 4-én a budapesti jugoszláv nagykövetségen találtak menedéket) nem tesznek semmilyen lépést korábbi tevékenységük miatt, és így szavatolják személyi biztonságukat. (...) Ily módon azután 1956. november 22-én 18,00 órakor saját elhatározásukból a következő személyek hagyják el a nagykövetség épületét: Nagy Imre, Losonczi Géza, Donáth Ferenc, Táncos György, Haraszti Sándor, János Ferenc, Fazekas György, Szilágyi József, Ujhelyi Szilárd és Vásárhelyi Miklós feleségükkel és gyermekeikkel, valamint Rajk Lászlóné.”

Azonban amikor Nagyék elhagyták az épületet, szovjet katonák az új magyar kormány segédletével elrabolták őket.

A magyar hatóságok által rendelkezésre bocsátott autóbuszba már a nagykövetség épülete előtt, a Hősök tere és a volt Sztálin út sarkán, egy szovjet tiszt szállt be. A szovjet biztonsági szervek gépkocsija az autóbusz mellé, egy másik pedig az autóbusz mögé állt. Ezután a kocsisor a Gorkij utcában levő szovjet városparancsnokság felé vette útját. Azt a két jugoszláv diplomatát, akik az autóbuszban tartózkodtak és tiltakoztak a szovjet szervek eljárása ellen, a parancsnokság előtt egyszerűen kidobták az autóbusból. A jugoszláv diplomaták kijelentésére, hogy ily módon megsértik a magyar kormánnyal kötött egyezményt, a szovjet tiszt állítólag azt válaszolta, hogy neki semmi köze a megállapodáshoz. A diplomaták elmondása szerint ezután a rendőrautókat két páncélok cserélte fel „és az autóbusz Nagy Imrével és a többiekkel ismeretlen irányba eltávozott”.

Délután 6 előtt néhány perccel a jugoszláv nagykövetségről telefonon felhívták a magyar miniszterelnökséget, ahol Tardos Andrással, a tájékoztatási osztály megbízottjával beszéltek és megkérdezték tőle, hogy tud-e valamit arról, hogy hol van Nagy Imre, aki annyit válaszolt, hogy „még nem tudunk semmit”.

A későbbiek folyamán azonban kiderült, hogy a csoportot a lakásuk helyett a mátyásföldi II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola épületébe szállították, amely akkor a szovjet KGB parancsnokságának a szálláshelye volt. A családokat irodákba, tantermekbe és

szertárakba különítették el. Később két szovjet repülőgéppel Romániába, a Bukarest melletti Sznagovba vitték őket.

A jugoszláv kormány részéről Vidić szövetségi külügyminiszter-helyettes november 23-án Belgrádban fogadta Magyarország belgrádi ügyvivőjét, Kutit, és közölte vele a következőket: „...a fenti személyek önként elhagyták a jugoszláv nagykövetséget azzal az autóbusszal, amelyet hazaszállításuk céljából dr. Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettes, a fegyveres erők és a karhatalom minisztere bocsátott rendelkezésükre. A JSZNK kormányának értesülései szerint ezek a személyek még mindig nem tértek vissza otthonukba.”

Majd tájékoztatást kért arról, hogy ezek a személyek miért nem tértek haza. Meggyőződésüket fejezték ki, hogy a magyar kormány nem fogja megszegni a 21-én kötött megállapodást. „Ha ez nem így történne, akkor ezt a JSZNK-kormány nemcsak a két ország között fennálló baráti viszony durva megsértésének tekintené, hanem a nemzetközi jog elismert szabályai megsértésének is.”

Még nem bizonyították be teljes egészében - amit egyébként a magyar kutatók nagy többsége vall -, hogy a jugoszláv fél nagyon is jól tudta, hogy Nagy Imréeket a nagykövetség épületéből nem fogják szabadon hazaengedni. Az viszont valószínűsíthető, hogy ők sem tudták, hová viszik Nagy Imrét és társait.

Életfa

Európa összenő?

Az Európai Egyesült Államokból kirekesztett gondolatok

Életem negyven évét kisebbségként éltem le, úgy, hogy szülőföldemen nemcsak én vagyok őshonos, hanem az őseim és az őseim ősei is, történelmileg bizonyítottan legalább ezer évre visszamenőleg. Ez a kisebbségi lét az, ami tudatomat meghatározza, a lét, ami kettős szorításban vergődik immár több mint nyolcvan éve. Őseim, és velük együtt, illetve általuk én, valamint általam gyermekeim az első világégést lezáró békeszerződések következtében kényszerültünk olyan helyzetbe, ami példa nélkülinek mondható a történelemben. Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés a vesztes országok közül Magyarországot érintette a legtragikusabban: a 282 ezer négyzetkilométernyi területet 93 ezer négyzetkilométerre, lakosságának számát 18 millióról 7,6 millióra csökkentette. A győztes nagyhatalmak döntése alapján színmagyar területek kerültek idegen, addig nem is létező országokhoz, több mint 3 millió magyar kényszerült kisebbségi létbe. Százalékban kifejezve és Németországgal összehasonlítva: míg Németország a területének 13 %-át, Magyarország viszont a 72 %-át veszítette el, a lakosság tekintetében Németország vesztesége 10 %, Magyarországé 64 %.

A második világháborút lezáró békeszerződések, minimális változtatásokkal ugyan, de gyakorlatilag visszaállították, illetve megerősítették a trianoni határokat. Ezekkel a döntésekkel és határmegvonásokkal egy ezeréves államisággal rendelkező európai nemzet fennmaradása került veszélybe...

Az utódállamok a hozzájuk juttatott magyarsággal szemben mindenütt nagy ellenszenvvel viseltettek, évszázados vélt és valós sérelmeken akartak azonnal bosszút venni. A Jugoszláv Királysághoz csatolt délvidéki magyaroktól megvonták az anyanyelvű iskolákat, az addig virágzó gazdasággal rendelkező területeket a nyomorba taszították. Köztudott, hogy a Délvidék és annak központja, Szabadka a XIX. és a XX. század fordulóján gazdaságilag, az infrastruktúrát tekintve, azonos fejlettségi szinten volt az akkori Amerikai Egyesült Államokkal. Ma, a XXI. század kezdetén a délvidéki településeken még mindig több a földút, mint az aszfaltozott, a mezőgazdaság szempontjából nagy jelentőségű öntö-

zőrendszerekkel csupán elvétve találkozhatunk, az oktatási rendszer elavult, az egészségügyi ellátás alacsony színvonala miatt az itt élő emberek életésélyei messze alulmaradnak az Amerikai Egyesült Államokban, valamint az Európai Unión belül élő embereketől.

Európa, a XX. század Európája engedte meg, hogy Magyarországot és a magyarságot fölösszák, szétszabdalták. A költő Illyés Gyula metaforája Magyarországot kenyérszelethez hasonlítja. Ezt a kenyérszelet-Magyarországot, mint a búzakenyér szeletet a héja, úgy veszi körül a határokon túlra szakított magyarság. Körülöleli, átöleli. A jelenlegi Magyarország önmagával határos nemcsak azért, mert a körülötte lévő területek egy évezreden át hozzá tartoztak, hanem azért is, mert a határain túl is magyarok élnek. Magyarok a határok mindkét oldalán. Matematikusok pontosan kiszámíthatnák, hány millió magyarral lenne több, ha a nemzet nem szétszabdaltan, egymástól országhatárokkal elválasztva élhetett volna a múlt században, s nem a letargia, az üldöztetés, a kiszolgáltatottság réme üldözte volna, és üldözné mind a mai napig a magyarságot.

2004 májusától az Európai Unió, minden bizonynyal, tíz új taggal fog bővülni. A tíz tagjelölt ország között van Magyarország is. Ez a bővítés egy egész sor problémát vet föl. Számunkra, magyarok számára e problémák legnagyobbika az, hogy Magyarország uniós tagságával nem jár együtt a nemzet uniós tagsága. Akár úgy is fogalmazhatnánk: 2004 májusa a magyarság újabb Trianonja. Habár Szlovákia valószínűleg Magyarországgal együtt fog az Unióhoz csatlakozni, ez a csatlakozás Románia és Horvátország esetében évekkel el fog tolni, Ukrajna és Szerbia viszont még csak azzal sem számolhat, hogy belátható időn belül fölkerül az uniós várakozási listára. Felelős európai és magyarországi politikusok nem engedhetik meg azt, hogy mintegy három millió magyart még inkább elválasszanak a nemzettestől. Ha ez bekövetkezik, akkor az elmúlt nyolcvan év asszimilációs és migrációs folyamatai az elcsatolt területeken drasztikus mértékben fölgyorsulnak. Az

anyagiakban mérhető különbség az uniós Magyarország és az Unióon kívülmaradó területek, országok között oly mértékben meg fog nőni, hogy az egyébként is gazdaságilag jóval hátrányosabb helyzetben lévő országok lakosainak behozhatatlan lemaradásban lesz részük.

Ukrajna magyarlakta területein, azaz a Magyarországgal határos részeken az emberek túlnyomó többsége eddig abból élt, hogy az ukrainai olcsó benzint és azt a néhány fogyasztási cikket, amit ott meg lehet venni és Magyarországon el lehet adni, Magyarországra átcsempészte és ott értékesítette. Az ebből származó jövedelemből több tízezer, de akár több százezer ember tartotta el magát és családját. Mivel az Európai Unió a kishatárforgalmat mint határátkelési formát nem ismeri el, ezért ezeknek az embereknek az életben maradása került a szó szoros értelmében veszélybe. Útlevelehez jutni Ukrajnában szinte kilátástalan, a magyar vámservezek viszont uniós elkötelezettségeik miatt nem fogadják el a kishatárforgalmi átlépőt. A jövőben ha netalán valakinek sikerülne is útlevelehez jutnia, annak az addigi gondjai még nem oldódnak meg: az útlevelel semmit sem ér beutazási vízum nélkül. Az útiokmányok és a vízum beszerzése ukrán viszonyok között jelentős összegnek számít. Napjainkban folynak a kétoldalú tárgyalások, hogy hogyan könnyíthetnék meg mind a magyar, mind az ukrán hatósági szervek a határ átlépését, hogy az a sok tízezernyi ember ne haljon éhen. Eddig azonban egyetlen politikus sem szólt arról, micsoda megalázó élethelyzet az, amikor életerős, egészséges emberek arra kényszerülnek, hogy benzincsempészésből tartsák el önmagukat és családjukat. Vajon egy ország megérdemli-e azt, hogy állampolgárai legyenek azok az emberek, akiknek az élethez való alapvető jogait sem tudja biztosítani? (A néhány évvel ezelőtti nagy árvizek idején ha Magyarország nem sietett volna a bajba jutott emberek segítségére, akkor az ár mellett az éhínség pusztította volna el őket, az ukrán kormány a kisujját sem mozdította az érdekében.)

Románia, ahol mintegy kétfélmillió magyar él, az Európai Unió következő bővítési körében állítólag majd csatlakozhat az Unióhoz. Úgy tíz-tizenöt, vagy húsz (?) év múlva. S hogy addig mi lesz? Addig a szegények még szegényebbek, a gazdagok még gazdagabbak lesznek. Ha az Unió őszinte akar lenni, akkor be kell vallania, a romániai szegénységgel és nyomorral nem akar és nem is tud mit kezdeni. Románia csak azért nem szerepel a vízumkötelezettség uniós listáján, mert a román vámservezek még a kilépés előtt megszűrik a külföldre utazókat, nem engedik ki Romániából az Uni-

óba igyekvő koldusokat, kéregetőket, akikből pedig Romániában milliószámra vannak. Nagy a valószínűsége annak, hogy Románia, Ukrajnával együtt, még sok-sok éven át nem lesz az Európai Unió tagja.

Szlovákia, a maga hatszázezerre tehető magyarjával, az uniós csatlakozás várományosai közé tartozik. Azzal viszont, hogy Szlovákia Magyarországgal együtt csatlakozni fog az Unióhoz, a szlovákiai magyarok helyzete még nem oldódik meg, mint ahogy nem oldódott meg az uniós baszkok és írek helyzete sem. Azon viszont el lehet és el is kellene gondolkodni, hogy vajon miként lehet egy demokratikus szövetség tagja olyan ország, amelyben faji megkülönböztetésen alapuló törvények vannak hatályban. Természetesen az elhíresült Beneš-dekrétumokra gondolunk, amelyek az egykori Csehszlovákia német és magyar lakosságát sújtották a kollektív bűnösség vádjával. Csehszlovákia megszűnt létezni, a Beneš-dekrétumok azonban érvényben maradtak mind Csehországban, mind Szlovákiában, olyannyira, hogy sem az egyik, sem a másik leendő európai uniós országban még csak hallani sem akarnak azok hatályon kívülre helyezéséről! **Vajon mennyire objektív és részrehajlástól mentes az EU külpolitikája, ha egyes országokat faji diszkriminációs törvényekkel együtt fogad a soraiba, míg más országnak, jelesül Magyarországnak közel egy évszázad távlatából sem akar igazságot szolgáltatni?**

Az elcsatolt területek magyarjai közül talán a délidéki magyarok voltak a legkiszolgáltatottabbak. Az egykori Jugoszlávia, a jelenlegi Szerbia területén élő magyarságot közvetlenül a trianoni döntés után súlyos megpróbáltatások érték: iskoláit bezárták, a magyar gyerekeket arra kényszerítették, hogy szerb nyelven tanuljanak, az akkori értelmiségi réteget, a tanítókat, papokat, az írástudókat elűldözték. A második világháború után a valamelyest konszolidálódott délidéki magyarsággal ugyanezt még egyszer megtették Tito partizánjai, azzal, hogy ők negyvenezer ártatlan magyart még ki is végeztek közvetlenül a háború befejezésekor. A titoista szocializmus áldemokráciájában a magyarság asszimilációja elérte csúcspontját. Ha valaki érvényesülni akart, akkor annak mindenben igazodnia kellett a délszláv állam elvárásaihoz, akár úgy is, hogy anyanyelvét, kultúráját föladvá önként csatlakozott a magyarságtól idegen világhoz.

A legutóbbi balkáni háborúk legnagyobb vesztesei, ha az emberáldozatoktól eltekintünk, az egykori Jugoszlávia magyarjai. Magyarlakta területeken harci cselekmények csupán Horvátországban folytak, ahonnan a baranyai magyarok a közeli Magyarországra menekültek, így magyarok tömegesen nem vesztek oda a

kilencvenes évek háborúiban, viszont ha a délvidéki magyarság számarányához viszonyítjuk a háború magyar áldozatainak számát, akkor az is jelentősnek tekinthető. A magyarok ekkor is ártatlan áldozatok voltak: a harcokba erőszakkal elhurcolt tartalékosok és kiskatonák voltak azok, akikről életüket elvették a délszláv eszmék ordas hirdetői. A hátszág, a civil lakosság nyugati ésszel fölfoghatatlan körülmények között élte végig a XX. század utolsó évtizedét: az infláció akkora volt, hogy a lakosság pénze óráról órára veszített értékéből. Az emberek havi jövedelme tíz márkát tett ki. Mindennaposak voltak az áramkorlátozások, ami annyira fokozódott, hogy naponta mindössze néhány órára volt villanyáram. Napokat kellett várni tíz liter üzemanyagért a benzinkutak előtt, s aki hajnalban nem állt idejekorán sorba a pékség előtt, az bizony kenyér nélkül maradt. Az egészségügyi ellátás, a kórházi szolgáltatások szinte a nullával voltak egyenlők: a betegeknek, illetve hozzátartozóiknak kellett beszerezniük a kötszertől és a gumikesztyűtől kezdve az életmentő, méregdrága orvosságokig mindent, mi több: a kórházi kezelésre szorult beteg ételmezését is a családnak kellett biztosítani. A jugoszláviai magyarság mindezt hatványozottabban szenvedte el, hiszen tartalékai kisebbek voltak, mint a szláv többségé, és a külföldi segítség-szervezetek humanitárius segélycsomagjai is a szerbiai nagyvárosokba jutottak el. Még a magyarországi élelmiszersegélyt szállító teherautókat is a magyarok lakta területeken keresztül szerb városokba irányították...

A délvidéki magyarság a délszláv háborúk kezdetétől fogva kollektívan mindig a háború ellen foglalt állást. Az első háborúellenes megmozdulások is a magyarok településekhez fűződnek: Zenta, Oromhegyes, Kispiac, Kanizsa több mint nyolcvan százalékban magyarok lakta városok, falvak. Szerbia 1999-es NATO-bombázását a mindvégig ártatlan, a kosovói háborút és népiirtást elítélő magyarság is megsemmisítette: rakétabecsapódások érték Szabadkát, Palicsot, Horgost.

És mivel kárpótolta a NATO és az Európai Unió a délvidéki magyarságot az elszenvedett fájdalmakért és borzalmakért? Azzal, hogy 2003. november 1-jétől ha Magyarországra kíván utazni, akkor ahhoz vízumot kell váltania. Micsoda fintora az egységesülő Európának, annak az Európának, amelyben a határok megszűnéséről beszélnek. És micsoda cinizmusa ez annak az Európának, amely felelős azért, mert velem együtt magyarok milliói kényszerülnek idegen országokban élni!

Egyetemista koromban volt szerencsém hónapokat tölteni a Német Demokratikus Köztársaságban, s

volt szerencsém a kettéosztott Berlint látnom. Ott jártam a Falnál, a Fal mindkét oldalán, illetve a keleti oldalon ott, ahova még ember a lábát tehetette. Láttam a géppisztolyos katonákat, az elaknásított zónát, a szögesdrótot. Láttam a vasfüggönyt, az igazit. Láttam világok találkozását: a civilizációtól szinte teljesen megfosztott, elszennyezett, bűzös levegőjű Keletet és a pompázó, fényárban úszó Nyugatot. Találkoztam idegbeteg, húszéves korukra megkeseredett, alkoholista NDK-ás lányokkal és illatos, mindig elegáns NSZK-ás nőkkel.

A két Németország azóta ismét egy, összetartozik az, aminek össze kell tartoznia. A magyarság megosztott volt akkor és megosztott még most is. Az "egységesülő Európában" még inkább azzá válik. Lakóhelyem alig három kilométerre van a magyar államhatártól. Gyakran gyalog kelek át a határátkelőkön, még megtehetem, de november elsejétől már csak akkor tehetem a lábamat Magyarországra földjére, ha egy hivatal egyik hivatalnok méltónak talál arra, hogy vízumban részesítsen, s néha kimegyek a falu szélére, ahonnan átlátni Magyarországra. Magyarország és szülőföldem között már fölépült a vasfüggöny. Az az igazi, amely annak idején többek között a két Németországot is elválasztotta egymástól.

Európa összenő? Nálunk éppen ellenkezőleg: most fog csak igazán kettészakadni. Mi, délvidéki magyarok nemcsak Európától szakadunk el végérvényesen, hanem az országtól, a nemzettől is. Száz éven belül immár másodszor, száz éven belül immár másodszor ugyanannak az Európának köszönhetően, amely oly büszke a szabadságára és demokráciájára.

Magyarországban és a magyar népben a huszadik század második felében kétszer is volt annyi bátorság, hogy szembeforduljon a zsarnokság megtestesítőjével, a Szovjet Birodalommal. Először 1956-ban, példát adva az egész kelet-európai szovjet láger népeinek, majd 1989-ben, amikor a magyar-osztrák határon lebontotta a vasfüggönyt és megnyitotta a határt az NDK-ból tömegesen menekülő németek előtt. Vajon lesz-e valaha is elég bátorság a szabad és demokratikus Európában, hogy szembeforduljon önmagával és belássa végzetes tévedését, amit a magyarság ellen a XX. században elkövetett?

Elindultunk szép hazánkból...

Sorsfordulón anyanyelvűségünk?

Nálamnál illetékesebbek is fölleszik, illetve megkerülik vagy elhallgatják a kérdést: *Vajon mindig tudjuk, mit teszünk, s merre tartunk?* Azt ugyanis tudjuk, hogy e kettőtől merőben eltérhet az, amit akarunk, amit látunk vagy láttatunk, s amit mondunk erről s arról.

De ki nem mondván is itt van a levegőben a másik dilemma: *Vajon nem igaz, vagy csak mindegy nekünk, ha „mint oldott kéve, széthull nemzetünk”?*

Anyaországunk nevében – kormányoldalról és ellenzékéről – el-elhangzik a „megnyugtató”: **Úgy támogatjuk a határon kívülre rekesztett nemzetrészek mai fiataljait, hogy otthon maradjanak. Mert, ugye, kell az otthoniaknak a magyar értelmiségi – még ha ott nem tanulhatnak is anyanyelvükön, vagy ha onnan (többek között e körülmények folytán) Kanada, Dél-Afrika vagy Új-Zéland felé folytatódik is a kivándorlásuk. Ez már egyébként is az ő dolguk, nem szólunk bele, miként eddig sem tettük. (Aki persze nem akarja észrevenni, az nem veszi észre, hogy a jelszó zömében csak ritkán, csak a nemzetben gondolkodni és cselekedni képes és kész politikusok ajkán hangzik emígy: ...*hogy otthon maradhassanak, ill. hogy nemzetrészként otthon megmaradhassanak.*)** Más szóval: csak ők ide ne jöjjenek se letelepedni, se dolgozni, se tanulni!

Ugyanakkor a rengeteg fölhevítő reklám irva-mondva jelen van az anyaországban (utcán, tévében, metróban, kólaban, minden lépésben), a hazaiaknak szánva: **Tanulj (idegen) nyelvet külföldön! Próbálj munkát vállalni a Nyugati-parton! Vár rád a világ! S az már a magánügyed, hogy kint maradsz-e. És: Azon vagyunk s legyünk, hogy külföldiek pedig mihozzánk jöjjenek tanulni (persze, nem a hazatanácsolt magyarok, és, persze, nem magyarul).**

A **vajon-ok** közül csak még egyet: *Vajon kit akarunk áztatni azzal, hogy úgy teszünk, mintha a határon túli magyarság anyanyelvű felsőoktatásának ügye megoldódóban lenne – akárhol is?* Tudjuk, hogy ez nem igaz. Miként az sem igaz, hogy ettől nem függ az

egész nemzet megmaradása. („Kis lépésekben...” – egyet jobbra, kettőt balra!)

Csak hát ki mit ért ma **nemzet-en** és **megmaradás-on**, **anyanyelvűség-en**, **kis népek kultúrájáján**, **emberi jog-on**? Pirosfölsőt, töltelékszót vagy akármit, elavult fogalmakat egy olyan korban, amikor hallgatva is voksolunk és tapsolunk a király új ruhájának?

A **többyn nyelvűsödés** tömegessé válása immár Magyarországon is kampánnyá vált. Éppen ideje! Egy ilyen átfogónak induló kommunikációs változás azonban szükségessé tette volna, hogy **egyidejűleg anyanyelvünk gondozásában is elkezdődjön – s végbe is menjen** – megfelelő súlyú és méretű **„történelmi hozzáigazodás”,** hogy nyelvünk majd az új évszázadban is megfelelhesen anyanyelvi rendeltetésének. Mégpedig lehetőleg **mindhárom nemzeti régióban:** az anyaországban, a határon túli nemzetrészek körében és a világmagyarság szórványában. – Helyzeti, megélésbeli, világszemléleti és korosztálybeli pluralizmusunk, úgy vélem, nemhogy akadálya lett volna vagy lenne egy ilyen közös irányvételnek, hanem inkább előfeltétele volt és maradt.

Idegen nyelv(ek) tanulásában és (azzal párhuzamosan) ugyanis az **anyanyelv** megtartó, sőt korszerű fölfejlesztésében nemcsak **mindenütt érdekelt a magyarság,** hanem **érdekelték a szomszédnépek is,** illetve (az egyes nyelvközösségek számbeli és kulturális erejével fordított arányban) az egész emberiség. Ezek az érdekek jól megférhetnek egymás mellett, sőt

egymást is erősíthetik, hogyha okosan és önzetlenül rakjuk össze a magyar és a nem magyar szándékokat.

Ebben a tudatos és átfogó anyanyelvépítésben **nemcsak a szókészlet** gondozásával kellene törekednünk anyanyelvünk megszilárdulására, hanem (korszerű továbbépülésének életfőltételeit keresve és építve) szükség lenne az anyanyelvi kommunikáció teljes eszköztárának a tudatos gondozására, mégpedig fokozottabban a kis nyelvközösségekben, tehát a mi anyanyelvünkben is.

Nem pusztán a közérthetőség kiterjesztésére gondoltam tehát, s nemcsak az idegen szöveg- és fogalomáradat lefordíthatóságára, adaptálására kellene törekednünk, hanem anyanyelvű közösségi életünk kommunikációjának átfogó kielégítésére is, hogy az **stílusárnyalatokban és grammatikai részrendszereiben is** jól funkcionálhasson. Állítsunk gazdag, alkotó önkifejezésünk szolgálatába minden olyan (tartósan megmaradt és új) nyelvelemet, melyek a magyar nyelv szellemét követve leginkább megfelelnek korunk követelményeinek!

Annál lehetségesebb ez az igény, minél figyelmesebben szelektálunk, minél gondosabban őrizzük meg anyanyelvünkben mindazt, ami differenciált kifejező erejét ma is jól szolgálja. Többek között ilyenekre gondolok: *vonzatok, alakulatok, toldalékok részrendszerei, szórendi hagyományunk*; illetve külön ezekre a sajátosságokra: *a műveltető ige, a névelőhasználat, a „magyar partitívisz”, vagyis a névelőtlen főnév és a grammatikai egyes szám sajátos szerepe.*

Bizonyára az eddigiekből is látszik, hogy nem „a magyar nyelv” ügyéről szándékozom szólni, hanem a nyelvközösségek **anyanyelvéről**, elsősorban a mi **anyanyelvűségünkről**. Nem véletlenül, persze, hiszen ezen a századfordulón sok más népnek (a kisebbeknek!) szintén anyanyelveik és a (várható) nyelvi gondjai és törekvései, és rendeltetésénél fogva az anyanyelvet világszerte másképp és másért tanulják és építik.

A közelmúltbeli ez irányú tanácskozások és tapasztalatok azt sugallják, hogy a *magyar értelmiségnek*, főképpen pedig a *magyar nyelvésztaársadalomnak* vállalnia kellene az erkölcsi felelősséget azért, hogy belátható időn belül megszülessen és elkezdődjön az **anyanyelvi fölkészítés** stratégiája, és azért is, hogy ez mindeddig nem készült el. Szükség lett volna rá, és talán még nem késtünk el vele.

Mindenekelőtt ilyen *elvi teendőkre* gondolok:

- Fölfrissíteni és konkrétumokkal korszerűsíteni a magyarság *anyanyelvtudatát*. Semmi esetre sem azzal, persze, hogy a magyar nyelv (vagy bármelyik is) „**hányadik helyen áll**” a szépségi vagy a lökéletességi ranglistán, hanem azzal, hogy **egy-egy népnek mennyit ér**, ha anyanyelvi készségét a kornak megfelelő szintre tudja emelni – még ha ez a kis közösségeknek százszorta nehezebben megy is, noha önáluk az százszorta időszerűbb.
- Továbbá fölfrissíteni azzal, hogy bár semmi sem pótolhatja az intenzív és átfogó idegennyelv-tanulást, valamelyik világnyelvét mindenekelőtt, **az anyanyelv kellő ismerete ma is a legfontosabb**. Sőt: külön az anyanyelv fejlesztése, és külön az anyanyelvi készségünké, főleg ezekben az években. (Lásd: Magyar Nyelvőr, Anyanyelvtudatunk a mostani századfordulón, 2002., 3. szám.)
- Gondolok továbbá az anyanyelv és a világnyelv(ek) egymást kiegészítő, de **sohasem egymást pótló** kapcsolatának átfogó szakmai és nyilvános ismertetésére, és persze, a kampány buktatóira is. Valamint az *anyanyelv*, a *világnyelv(ek)* és a *többségi nyelv* gyakorlati és tudatbeli viszonyának és ügyének nyílt, hatékony és tervszerű vizsgálatára.
- És gondolok a többnyelvűsödéssel együtt járó és folyamatosan növekvő **anyanyelvi készség-hézagok** megvizsgálásának és elhárításának időnkénti átfogó megszervezésére.

Célszerűnek látszik annak elgondolkodtató és cselekvésre késztető tudatosítása is, hogy anyanyelvünk (miként sok másik kis nemzeté) századunk kezdetén **sorsfordulóhoz** érkezett. Úgy tűnik azonban, mintha tabut csinálnánk ebből, noha ennek a mérlegezése indokolt és sürgős lenne.

Anyanyelvünk korszerűsítésének bevezetője lehetett volna már eddig is pl. a **közösségtudat** erősítése. Anyanyelv ugyanis csak közösségben jöhet létre, csak ott fejlődhet és maradhat fenn. A közösségi létet azonban a világháló, a telefax és a műholdak, valamint a mobiltelefon világában nem csupán földrajzi egységben képzelhetjük el, illetve valósíthatjuk meg.

A korszerűsítés főlataköreibe tarthatna – noha inkább az anakronizmus csökkentésének nevezhetnénk – széleskörűen a köztudatba vinni, hogy az

anyanyelv életképes szintű elsajátításához, többnyelvű közegben (s immár ilyen közeggé válik az anyaország is, ill. a legtöbb kis nyelvközösség Európában), **eleve nem elég a családi környezet**, sőt még az anyanyelvű általános iskola sem. Az anyanyelvűség ugyanis sokrétű jelenség, melynek feltételei a többségi gyerekeknek, de főleg a nagy nyelvközösségeknek (tehát Budapesten, Belgrádban, Washingtonban, de Kisújszálláson is) eleve adva vannak, ezért ott (még) nemigen tapasztalják a jelentőségét, sőt a mibenlétét sem.

Anyanyelvünk egységes fejlődésének történelmi fontosságot ad, hogy **egynemzetű** nyelvközösség vagyunk (szemben pl. az angollal), és **egynyelvű** nemzet (szemben a belgával például), de szétagolt és szétszórt nemzet és nyelvközösség, és a beindult globális változásokhoz viszonyítva kis nemzet és kis nyelvközösség. Mint sok másik. – Ezek nem mellékes tények, sőt lényeges meghatározói lehetnek az anyanyelvünket és anyanyelvűségünket korszerűsítő, de máris késésben levő stratégiának.

A „korszerűsítés”-ként célszerűen megnevezett **anyanyelvi önvédelemnek és anyanyelvi egységünk erősítésének szükségességét** többen kétségbe vonják, és elutasítják a tervszerű szakmai beavatkozás gondolatát. Ennek többféle oka lehet.

Vannak ugyanis, akik úgy látják, hogy szétszórtságunkban – kis nyelvközösség lévén – *nincs esélyünk* anyanyelvünk megtartására, főleg a határokon kívül (tehát e szerint a világmagyarság diaszpórájában még kevésbé, mint a Kárpát-medence peremmagyarságában). De lehet oka a közöny is, vagy hogy csak a magunk nemzedékében gondolkodunk. De dominánsabb ezeknél az **anyanyelvtudat passzivitása** azok körében, ahol a helyzeti adottságok révén az anyanyelvi elidegenedésnek az esélyét (eddig) eleve elhárították. És tapasztalhatjuk az ellenzést olyanoktól is, akik nyelvünk közösségi megtartásában már nincsenek érdekelve, hiszen unokáikkal vagy **a családi asztalnál már nem is magyarul beszélnek**. Végül pedig azok részéről, akik eleve *másik (nagy) nyelvközösség* tagjaiként gondolkodnak.

Néhány évvel ezelőtt értesültem a Kossuth rádióból, hogy elkészült **az európai nyelvek múzeumának** a terve. (Nem kizárt, hogy azóta már ez a múzeum is fölépült.) A televízióból pedig arról – szintén évekkel ezelőtt –, hogy a tudományos előrejelzés szerint a ma élő kis nyelvek ötven százaléka, a globális változások következtében, a huszonegyedik században el fog tűnni. *Rajtunk is múlik* (szerencsére), hogy századunk vé-

gére a magyar nyelv és a magyar nyelvű kultúra ne csak múzeumi tárgy legyen. E tekintetben ezért a felelősség a mienk, s a magyar értelmiségnek vállalnia kellene.

Bizakodással nem lenne összeegyeztethető, hogyha hitelt adnék a fönti közvetett vagy közvetlen jóslatoknak. Úgy érzem viszont, hogy van elég otthoni és itteni tapasztalat az anyanyelvtudat és az anyanyelvűvállalás **degradálódásáról**.

De Brassótól Budapesten át Pozsonyig és Újvidékig tragikus gyakorisággal megessék mégis, hogy a magyar szülők és fiatalok a **létező magyar oktatási intézmény helyett** is az idegen nyelvet választják, mondván, hogy „a megélhetéshez az ígér alapot.” Az, hogy a szülők néha többé-kevésbé **lemondanak gyerekeik oktatásának anyanyelvűségéről**, eddig is megvolt. Az anyaországban ez eddig nem hatott ki jelentősen az általános nyelvhasználatra, sőt az érintettek nagy része – a közoktatás további szakaszán vagy a helyi magyar nyelvközegben – a keletkezett **anyanyelvi hézagot** viszonylag pótolni tudta, sőt pótolta akaratlanul is. A határon túl viszont sok évtizedes ez a jelenség, és az esetek nyolcvan százalékában már a második vagy akár az első nemzedék asszimilálódását is jelentette.

Századunk többnyelvűsödési periódusában várhatólag az **anyaországi idegen nyelvű** tanintézményekben is megnő a magyar anyanyelvű diákok számaránya, az emiatt is rendkívül fontos **anyanyelvi hézagpótlás esélye** pedig drasztikusan csökkenni fog. Ennek már számos előjele tapasztalható egyre gyakrabban.

A többnyelvűsödésre és az anyanyelvi fölkeszülésre azonban akkor is szükség lett volna, és lesz is, hogyha Magyarország netán csak később csatlakozna az Európai Unióhoz, vagy ha később sem csatlakozik.

Azt az állítást aligha kell érvekkel alátámasztanunk, hogy a századfordulón egészen más anyanyelvi helyzetbe kerültek az európai **kis nyelvközösségek**, mint amilyenben eddig voltak, és mint amilyenben a nagyok vannak is általában. Másfajta stratégia kelthet pl. egy nyelvi világhatalom megtartásához, mint bármelyik kis nyelvközösség önvédelméhez.

Bár döbbenetesen kevés, de némi reményt ad viszont az, amit például egyes **magyar nyelvészek** a „Jegnagyobb tanterem”-ben, vagyis a tömegtájékoztat-

tásban tesznek ma azért, hogy a magyar lakosság figyelmét ráirányítsák anyanyelvi készségünk használatának és fejlesztésének lehetőségeire. Teszik ezt nyilván azért is, hogy a csatlakozási sorsfordulót segítsenek **anyanyelvünkben túlélni**. (Konkrétan: annak mámorát, forgatagát, útvesztőit és kollektív tudatzavarát és zavarosait súlyosabb károsodás nélkül elhárítani.) Biztató jel, még ha mennyiségében és (faj)súlyában elégtelen is. Műholdas és világhálós közvetítéssel ugyanis ennek a tiszterese kellene. Persze, a határon túl ennek a tizede sincs meg, noha a tiszterese is csak akkor vezethetne célra, hogyha az *kiegészíteni, nem pedig helyettesíteni* akarná a nem létező intézményes anyanyelvű oktatási rendszert, mindenekelőtt a pedagógusképzésben (s nem pl. a virágkötészetben).

Optimizmusom nem abból fakad, hogy nem látok nyelvi veszélyeztetettséget, hiszen *nem is a magyar nyelvet félttem*. Azon alapul, hogy látok **esélyt a magyarság anyanyelvi fölkészítésére** – hogyha elegendő és eléggé fölismerjük ennek szükségességét, és hogyha elegendő vállalkozunk is az erkölcsi és a szakmai felelősséget a megvalósításáért. És: nemcsak föltételelesen jelent biztatást számomra sok(!) vidéki, fővárosi és határon túli jó művelődési kezdeményezés, sőt már beindult folyamat is, melyek ha többé-kevésbé csak közvetve is, de erősíthetik, és erősítik is a magyarság anyanyelvtudatát.

Tagadhatatlan, hogy a föntiekhez nemcsak egyéni és kollektív nyelvészeti helytállás kellene, hanem jó együttműködésen alapuló jó **nyelvpolitika**, de szerencsés nemzetközi helyzet is. Igaz, egyik tényező sem reménytelen, csak hát a reménynél sokkal több kell ahhoz, hogy esélyünk valós lehessen.

Úgy érzem, most kell hangsúlyozni, hogy **van mit féltenuünk** az elhalástól vagy az elkallódástól. Szellemi örökségként ugyanis nemcsak a több ezer éves magyar nyelvet kaptuk elődeinktől, hanem az áldozatvállalás rengeteg példáját is. Többek között a Domonkos-rendi *Julianus* bátor szerzetescsoportjától. Ma már elképzelhetetlen, hogy ezek a szerzetesek milyen nehéz körülmények között vállalkoztak **magyar anyanyelvűek hazamentésére**. (Még ha akkor nem mondta is magát „nemzet”-nek a magyarság.) És örököltük *Széchenyitől* anyanyelvi és anyanyelvű kultúránk ügyének tudományos és országos fölkarolását. Anyanyelvünk megbecsülésére és megőrzésére a viharos huszadik századból kaptuk örökségül *Bárczi Géza* egyetemi tankönyveit, *Lőrincze* emberközpontú rádióótpereit, *Kodály* és *Illyés* anyanyelvünkben íflett példaképét és tanítását, valamint tudományos útravalót még sokaktól. Emlékük él, bátorít és segít, ha igazán akarjuk, hogy széthullott nyelvközösségként is megtarthassuk anyanyelvünket a huszonegyedik században.

A századforduló új hullámának félreértése (netán félreértetése) következtében ez a „praktikus” szemlélet gyökeret verhet, s nemcsak Budapesten, hogyha egyre több magyar szakember csak *világnyelven publikál*, és hogyha folytatódik anyanyelvünk elidegenedése a magyar észjárástól és a magyar ajkú lakosság elidegenedése saját anyanyelvétől annak döbbenetes társadalmi degradálása folytán.

A javasolt anyanyelvi stratégiában arra kellene törekednünk, hogy anyanyelvünk továbbra is nyitott legyen ugyan az új fogalmak befogadására, de köznyelvünk szintjén képes is legyen azok könnyed és világos jelölésére (lehetőleg a „*sulínel*”-szerű nyegleség nélkül!). Mert anyanyelvünknek mindenekelőtt az a rendeltetése – a huszonegyedik században is –, hogy **érthető legyen a magyarság egésze számára, mégpedig anyanyelvként**.

A föntiekkel összhangban a többnyelvűsödés a nemzet szellemi fölemelkedéséhez vezethetett volna és vezethetne, hogyha anyanyelvünk lépést tartana ezzel a fejlődéssel. Ez lenne a föltétele annak is, hogy a két külső régió magyarsága (a határon túli peremmagyarság és a diaszpóra világmagyarsága) továbbra is az anyaországi magyar nyelvhasználatban láthassa és érezhesse az **anyanyelvi eszményt**, forrást és menedéket.

A többnyelvűsödés folyamata – akárhány idegen nyelvről lesz is szó – csak növelheti a pozitív beavatkozás esélyét, hogyha a vele járó **nyelvi tudatosodást** majd az anyanyelv ügyéért felelős szakemberek célszerűen kihasználják arra, hogy a magyarság anyanyelvi és anyanyelvű kultúrája is megfelelően gyarapodjon.

Mi magunk a három nemzeti régióban (tehát az anyaországban, a határon túl és a diaszpórában) annyira **más-más anyanyelvi körülmények között** élünk, annyira más-más reménnyel és eséllyel, hogy a „hol is tartunk anyanyelvünkben?” kérdése együtt nem válaszolható meg. Mindenesetre odakint egészen „másutt” tartunk, mint ideát, az anyaországban.

Fontos lenne, hogy *ne ártassuk magunkat, se egymást*. Még és már ugyanis ott tartunk, hogy akiknek eleve adva lenne az anyanyelven való tanulás lehetősége, azoknak bizonyítani, bizonygatni kellene, hogy *anyanyelvünket a modern korban még inkább tanul-*

nunk kell, és tanulnunk érdemes ahhoz, hogy életképes maradjon, vagy hogy olyanná váljon. De rendszerint nincs meggyőző példakép, és nincsen, aki bebizonyítsa nekik. És még kevésbé van, ki sikerrel bizonyítaná, hogy **kisebbségi helyzetben – hosszú távon és életképes szinten – anyanyelvet megtartani csak anyanyelvű és önálló teljes oktatási rendszerben lehet**, azaz: legalább annyira ép anyanyelvűséggel, mint amilyen a többségi diákoknak eleve adva van. Viszont nincs miért bizonyítanunk, hogy a határon túli magyarságnak is emberi joga, hogy anyanyelvét intézményesen is elsajátíthassa, fejleszthesse és megtarthassa. Csakhogy ez a joga nem érvényesülhet önálló anyanyelvű felsőoktatás nélkül. (Ezt azok tudják legjobban, akik konokul ellenzik a kisebbségi oktatási rendszer önállóságát.)

Végül is milyen stratégia felelhetne meg anyanyelvünk huszonegyedik századi arculatának? Elsősorban nyelvpolitikai és nyelvművelési stratégiára gondolok, de az lenne indokolt, hogy az anyanyelvű kultúrának szinte minden ága jelentős szerepet vállaljon benne. – Hogyha viszont kétségek vagy nehézségek merülnek föl, hogy ti. „*kell-e, megéri-e, lehet-e?*”, akkor nyíltan azok tudtával is adjuk meg a választ – bármilyen lesz is az –, akiknek apja, testvére, férje, szülei, nagyszülei **a magyar nyelvért haltak meg a huszadik században** (pl. a délvidéki vérengzésben vagy a málenyikj roboton). A ránk bízott anyanyelvért ugyanis felelősséggel tartozunk a „belépés”-kor is.

Néhány kulcsfontosságúnak vélt gondolat vagy kérdés említésével, valamint konkrét teendők javaslatával zárom fejtegetésemet.

Kulcsfontosságúaknak vélem többek között az alábbiakat:

1: Amit teszünk Kolozsváron, Szabadkán, Budapesten vagy Beregszászban, az **sohase ártson** anyanyelvünk és a nemzet egységének, se valamelyik nemzetrészeknek!

2: Világosan kellene látnunk és láttatnunk, hogy egy olyan kicsi és széthullott nyelvközösségben, mint a magyar, mik **az egységes fejlődés és megmaradás minimális feltételei**. (Azt, hogy **nyelvi és nemzeti egység** nélkül a nemzettörzs esélye is kérdéses, remélhetőleg nemcsak azok tudják jól, akik hévvel és ügyeskedéssel ellenzik az egységtörekvéseket.) Elsősorban nem területről van szó, hanem emberekről, em-

berek anyanyelvi készségéről s anyanyelvű kultúrájáról. Ez az első alapelv, mely meghatározója lehetne törekvéseink összehangolhatóságának és őszinteségének.

A peremmagyarság és a diaszpóra anyanyelvi helyzetét az anyaországi nyelvészek és politikusok, valamint az itteni közélet egyéb irányítói nemcsak illetékesek lennének jól ismerni, hanem kötelesek is, hogy majd **egész nemzetben gondolkodva** szólhassanak a határok mindkét oldalán, vagy akár Sydney-ben is, nemcsak Brüsszelben.

3: A mi esetünkben szabad-e s lehet-e egymástól szétválasztani **anyanyelvet és nemzetet**, amikor a megmaradásról van szó?

4: Önálló anyanyelvű **felsőoktatás** nélkül (a több évtizedes mellébeszélés után) **életképes magyar értelmiséget** nevelni már nem illúzió, hanem tévedés, de még gyakrabban megtévesztés.

5: Az **önálló anyanyelvű oktatási rendszer** létrehozásának diszkrimináló elodázása vagy akadályozása a határon kívül nem az egzakt lehetőség hiányzása miatt történik, hanem hiányzik a politikai belátás, illetve a többségi hegemonizmus és bizalmatlanság megszüntetése. Eddig is ez volt az akadály.

6: Akarhatjuk-e igazán a pozitív megoldást, hogyha nem mondjuk ki nyíltan, hogy az nem egyenjogúság, hanem hegemonizmussá, mégpedig **nyelvi és nemzeti hegemonizmussá eltorzult bizalmatlanság** (és kevésbé szélsőséges nacionalizmus is), hogyha ez az „**egyenjogúság**” **csupán** azt jelenti, hogy minden kisebbségnek teljes joga van a többségek nyelvén tanulni, beszélni és gondolkodni.

A konkrét teendőkből pedig ezekre hívnám föl a figyelmet:

1) Anyanyelvünk jó vagy rossz elsajátításában jelentős szerepe van a magyarra **szinkronizált rengeteg filmnek**. (Nem mindenki nézi őket, de nyelvközösségi szinten nagyon is sokan ahhoz képest, hogy hatásuknak a jelentőségét figyelembe vegyük. Már azért is, mert a műsorra tűzött magyar filmek számaránya elenyésző a magyarra – rosszul – fordított idegen nyelvű filmekével szemben.) A fordítónak ugyanis nemcsak „magyarul és angolul beszélni” kellene tudnia, hanem célszerű lenne ismernie a két nyelv kontrasztivitásait, s amelyik nyelvre fordít, azt tudnia **anyanyelvi szinten** használni.

2) A **nyelvművelés** szerencsére már rég elmozdult a pusztá szókészleti jelentések kizárólagos figyelé-

sétől, de nyelvhasználatunkat ma a jelenleginél sokkal több grammatikai szempontból kellene gondozni. Ez az ügyelet szinte minden nyelvi részrendszerre kiterjedhetne.

A *szókészleti idegenszerűségek* és az egyéb *szókészleti vétségek* jelentik ugyanis csaknem a legkisebb veszélyt anyanyelvi készségünk életképességére nézve, noha valóban elképesztő tömegben árasztják el mindennapi közéletünk kommunikációját a nagyobb-részt fölösleges idegen közszavak – főleg a sznobság zsargonjait. Nehezebben orvosolhatók és nagyobb, tartósabb kommunikációs zavart okozhatnak az ilyenek: a *tartamérzék sorvadása*, a *szórend*, a *birtokos szerkezet és a vonzatok bomlása*, a *grammatikai szegényedés*, a *hanglejtési zavarok*, az *anyanyelv-használati hézagok terjedése és következményei*, a *stílusérték bomlása* – pl. a *szleng indokolatlan köznyelvűsítése*, vagyis ha nemcsak a maga helyén használ(tat)juk az „oké”, a *talk-show*, a „csúsztat”, a „talizik a csajjal vagy a főnökkel”, a „Jenyül valamit” típusú nyelvelemeket; továbbá ilyen a *nyegle*, idegen hanglejtés, a *hamis vagy összevissza hangsúly* stb.

3) Konkrét föladat lehetne föltérképezni a három régió *anyanyelvi környezetének* tipikusabb élet-föltételeit.

4) Konkrét föladat lehetne *kézikönyvszerűen* alkalmazhatóbbá tenni pl. a *helyesírási szabályzatot* (anélkül, persze, hogy a szabályok tartalmát és rendszerét megbolygatnánk). A szemléltető példák hiányosságaira gondolok, továbbá az ún. kivételekre, az írásjelekre és a tulajdonnevek fejezetére, a mozaikszavak és a rövidítések használatára, a szabályszoveg világos egyértelműségére stb.

5) A turizmust és a kereskedelmet nemcsak több-kevésbé féltékeny bírálunk, hanem hatékonyan segítenünk is kellene abban, hogy vonzónak szánt *cégfőlirataikon*, meggyerőnek szánt *plakátjaikon*, általában a *reklámszövegekben* nagyobb mértékben elkerülhessük a nyelvi *sekélyességet* és az *idegenszerűséget* majmoló zsargont. De ez más intézmények (utcai) főlirataira is vonatkozhatna. Szelíd példa a Rákóczi útról: „Amerikai Sport Pub”, a Baross térről: „Happy Kinai Büfé”. És vajon miért rejtély a Hűvösvölgyi úton a „Kinderklub” cégfőlirata a magyar helybeliek és vidékiek előtt? Illetve számos egyéb főlirat, plakát, tájékoztató *csak idegen nyelven*. És nemcsak utcán, hanem a média *sekély igényű* műsoraiban is.

A nagyközönség számára konkrétta kellene lennünk, hogy *mi áll az utca idegenforgalmi, kereskedel-*

mi és pénzügyi nyelvhasználatának *zsargonja mögött*. Az illetékes cégtulajdonosok vajon az idegen turisták előtt szégyellik-e anyanyelvünket, vagy pedig csak a magyar lakosságot (netán „csak” a magyar nyelvet) felejtették ki közéletünknek ezen a nem jelentéktelen területén? Ezek után a két külső régió mit kezdjen majd anyanyelvével, mit gondoljon róla, hogyha Budapest utcáin kezd nem találni fővárosát, melyre eddig anyanyelvében is főnézett valamennyire, hanem csak egy világvárost?

6) Konkrét téma lehetne a *tövéghangzó megnyújtásának* elmaradása toldalekoláskor. (Ez elvéve már nemcsak délvidéki jelenség, de minden esetben az anyanyelvi elidegenedés egyik jele.) Itt említem az abszurd *közbeékeléseket* is, valamint a *nagy kezdőbetű* fölös használatát, az igeikötös és a *-ható* képzős melléknévi igenév merev *szórendjét*, a főnévi mutató névmási jelző *egyeztetésének* hiányát, a *műveltető ige* kategóriája használatának kiszorulását is.

7) Hogyha anyaországi irányítással, sőt minisztériumi vagy akadémiai fölügyelettel elkészülne *hét-nyolc idegen nyelv kontrasztív nyelvtana* (magyar–angol, magyar–román stb.), az éppúgy szolgálhatná az idegen nyelvek jobb és gyorsabb elsajátítását, mint az anyanyelvi elidegenedés fékezését. Főleg a föl-sőoktatásban lehetne alkalmazni őket mindhárom nemzeti régióban. De hasznukat vehetnék oktatáson kívül is.

8) Régi mulasztásnak még égetően időszerű törlesztése lenne a legfontosabb magyar *kézikönyvek* (anyanyelvi és szaknyelvi) *tömeges célba juttatása*, a külső régiókban mindenekelőtt, de az anyaországban is. (Ilyenekre gondolok: helyesírási szabályzat, értelmező szótár, helyesírási szótár, idegen közszavak szótára, földrajzi és történelmi világatlasz, nyelvművelő szótár, szakszótárak, lexikon stb.)

9) Az *anyanyelv szakemberei* hivatottak lennének foglalkozni nemcsak a magyar nyelvvel, hanem az anyanyelvűség kérdéseivel is. (Anyanyelvűség-en értem az anyanyelvű általános kommunikáció valamennyi tényezőjét: anyanyelvű oktatás, pedagógusképzés, tankönyvírás, diákversenyek, igazgatás, közigazgatás, joggyakorlat, tömegtájékoztató, közigazgatás, szórakozás föltételeinek minimális meglétét – a többnyelvűsődéssel párhuzamosan. Tudniillik tragikussá válhat, ha a *nyelvpolitikát* csak a politikusok határozzák meg. Ezért az MTA illetékes testületeinek állandó képviselettel jelen kellene lenniük pl. a Magyar Állandó Értekezlet ülésein,

kétoldali együttműködés létrehozása és fönntartása végett. De Brüsszelben is, természetesen.

Bár szerintem anakronizmus ma nem tudni, mégis mondanunk kell: **nem bűn**, ha a kis népek is ragaszkodnak anyanyelvükhöz, miként családunkhoz ragaszkodunk. S nem bűnünk, ha történelmünkben és népi-nemzeti kultúránkban is tudunk vagy akarunk gondolkodni. Sőt az sem megmosolyogni való, hogyha némelyikünknek még fohász a Himnusz, és szívérvány a magyar lobogó, miként gyerekeink és unokáink tekintete. (Ha nem is olyan mértékben, mint pl. Kanadában, ahol a kis elsősök is naponta a kanadai himnusszal kezdik a tanulást.)

És mondanunk kellene: **igenis bűn** ezt a ragaszkodásunkat és ezt a fajta tűnő nemzeti érzést nacionalizmusnak bélyegezni, miként bűn és cinizmus bármelyik rejtett vagy nyílt **magyargyűlöletet liberalizmusnak szépíteni**. Valamint bűn különbséget tenni a kis és a nagy népek anyanyelvi és nemzeti érdekvédelmének jogossága között. És bűn elhallgatni, hogy az

anyanyelvvédelem gátlása is egyfajta idegengyűlölet – egyfajta hegemonizmus (burkolt) szolgálatában.

Amíg a határon túli magyar értelmiség nem anyanyelvén készülhet föl hivatására, és amíg a világdiaszpóra magyarsága tömegesen és rendszeresen nem küldheti gyerekeit az anyaországba magyar diplomát szerezni, addig a két régió a maga sok évtizedes többnyelvűségében – anyanyelve megtarthatásáért – **az ellentétes irányban** halad, és anyanyelvétől való elszigetelődése naponta növekszik, bármit mondunk is, vagy bárhogyan hallgatunk is róla. S amíg a nemzetrészek nem az anyaország felé közeledhetnek, addig a teljes magyarság anyanyelvi ereje és tudata (ha hosszabb távon is) **naponta fogy** az anyaországban is.

Már-már nem tudnánk eldönteni, hogy a magyar értelmiségben azok vannak-e többen, akik még nem ismerték föl anyanyelvünk **hosszú távú veszélyeztettségét**, vagy azok, akik nemzeti s anyanyelvi megmaradásunkat nem is akarják igazán.

Budapesten, 2003. szeptember 21-én.

Szakma vagy hivatás – avagy az irodalom értéke és szerepe *

„Nem a mi dolgunk igazságot tenni.
A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.”

A mottót attól a költőtől választottam, akit a Vajdaságban talán ritkábban idéznek, mint a Felvidéken, különösen pedig Erdélyben: Reményik Sándortól. A Végvári-versek szerzőjének nem a *Petőfi*hez forduló s a „cifrázkodó magyarkodás”-t meg- és elítélő szava ez, és nem is a kisebbségi létbe kényszerült magyarság körében jelszóként hangoztatott figyelmeztető, intő „ne hagyjátok a templomot és az iskolát” parancsolata – egyszerűen csak annak a belátása, hogy méltányosabb és emberségesebb, de még tán bölcsőbb is az igazságosztás gyakorlásától eltekinteni. Különösen, ha messziről jött az ember, és ha hamar távozik. Hamar ahhoz, hogy esetlegesen elhamarkodott véleményére a válaszokat se legyen ideje s módja latolgatni, ugyanígy a bántó következményekkel se számoljon. A kívülálló szerepe messze eshet így az érzéketlenétől, különösen pedig a fennhéjázóétól. Nem a gyávaság vagy az óvatosság tette tehát az élre Reményik két sorát, és talán nem ezen emberi gyarlóságokkal magyarázható, ha a későbbiekben úgy idézek szóról szóra különböző újvidéki, vajdasági szerzőktől, hogy nem nevezem néven őket. Ezzel is azt akarván nyomatékosítani, hogy a személyek helyett a különböző felfogásokkal szállnék vitába – az igazságosztás legcsekélyebb szándéka nélkül. Ha valakinek mégis igazságot tudnék szolgáltatni, akkor az a templom és az iskola megőrzésére, megtartására biztató költő volna. Itt is, ebben is segítségül hívva azonban azokat a kultúrakutatókat, antropológusokat, művelődésszociológusokat, akik – mint például Lotmann vagy a kulturális emlékezetet elemző Jan Assmann – voltaképp Reményik Sándorral egybehangzóan állítják, hogy egy nemzet (: egy nemzetiség) önazonosságának megőrzése, öntudatának s önbecsülésének megerősítése szempontjából alapvető fontosságú egyrészt a vallási hagyományok és szokások megtartása, ápolása, másrészt az anyanyelvi képzéshez való ragaszkodás. Más területei, „dominiumai” is

vannak eme identitásnak (a néphagyomány, például), a két leglényegesebb közül a mai tanácskozás témájához illően azért szólok csak az egyikről, az iskolai magyartanításról, mert az előbb említett szerzők is elsősorban erről beszélnek.

Készülve, vagy inkább csak készülgetve erre a mai alkalomra, könyveket, folyóiratokat olvasva, vagy inkább csak olvasgatva, töprengés, lapozgatás közben mind sűrűbben és erősebben toladott elő a kétség: nem tartanak-e patológikusnak vajon, ha a patológia köréből venném nyitó kérdésemet. Ez a maga, mondhatni halálos egyszerűségével így hangozna: egy kórboncnoknak, egy doktornak vagy egy medikusnak mindegy-e, hogy kit boncol, kinek a teteme fölött gőryed. Egy idegen, egy ismeretlen, avagy rokona, testvére, szüleje felett – egyre megy? Anatómiai leckék kiváló elvégzése lenne az egész, módszerek, fogások ismerete, segédeszközök használatának tudása? Még mielőtt egyrészt az illetéktelenség, másrészt a hatásवादás kettős gyanújába keverednék, az orvostudomány helyett gyorsan az irodalom területére kanyarodva tennék fel egy - jellegét tekintve - hasonló kérdést: vajon egy olvasónak, egy irodalomtörténésznek vagy egy bölcsészhallgatónak mindegy-e, hogy mikor szól hozzá a Halotti beszéd. Egy idegen, egy ismeretlen, avagy rokona, testvére, szüleje fölött – egyre megy? Irodalomelméleti, poétikai leckék kiváló elvégzése lenne az egész, elemzési módszerek, értelmezési módok ismerete, esztétikai tapasztalatok birtoklása? Van felfogás, mely szerint: igen. Vagy, árnyaltabban fogalmazva, amelyik az igen felé hajlik inkább. Ha nem is a testi szövetek esetében, ám az irodalmi szövegekében mindenképpen. Tartózkodva attól, hogy ez utóbbiakat, jelesül az irodalmat, közelebbről a magyar, mégpedig a nemzetiségi magyar irodalmat végtelenen, élet-halál problémaként ítélje meg. Példának okáért egy nemzet

vagy nemzetiség, nemzeti kisebbség megmaradásának akár csak egyik zálogaként is. Vagy a másik oldalról szemlélve, a lassú elsorvadás, a biztos pusztulás egyik felelőseként, néma tanúsítójaként. Ez a felfogás nem vagy alig tesz különbséget az egyes tudományok és művészetek megértése, elsajátítása, tanítása között. Azt hangsúlyozza, hogy „a magyartanár, mint minden más tanári státusz, ma foglalkozás, szakma”, és nincsenek eltérések más tekintetben sem, „a magyartanítás, miként a némettanítás, vagy a fizika és a matematika tanítása, válságban van”, a „még mindig elővehető közhely a hivatásról” pedig „rég idejémtől”. A szakmaiság áll tehát a megértésalapú irodalomtanítás feltételei között az élen, és csak utána következik minden más, többek között az oly sokszor emlegetett és legendásított mindennemű (nemzeti, ideológiai, valósi...) elhivatottság – hangzik az összegzés, annak a belátása, sőt, nyomatékos közlése, kinyilvánítása után, hogy „a magyartanításnak van nemzeti identitásörző, sőt nemzeti identitásfejlesztő szerepe”. Nem utolsósorban pedig az irodalom értéke a személyes érzékenységen túl „egy sor irodalmi – történeti és elméleti – ismereten és tapasztalaton” is múlik.

Ez az a pont, ahol egy magyartanár munkája – szakmája és elhivatottsága – legalábbis a saját oktatói tapasztalataim szerint mégiscsak elválik, mégiscsak különbözik a fizikát, matematikát vagy akármelyik idegen nyelvet oktatóétól. S ez az a pont, ahonnan talán utólag is belátható a tetemre, a halott testre, illetve a Halotti beszédre történt utalás példázatosága – a hozzájuk való viszony (boncolásuk, hallgatásuk-olvasásuk) mégiscsak függ a személyiség érzelmétől, hangulatától. Pillanatnyi lélekállapotától – mondhatni. Am ez a pillanat az irodalmi ismereteket tekintve – más ok miatt, mint Goethe Faustjában – megállítható. E kimerevített pillanat időtlen idők óta tartónak láttathatja azt a helyzetet, amikor egy magyartanár, főleg a kisebbségi körülmények között tanító, épp azokat a tényeket, adatokat, tapasztalatokat kénytelen nélkülözni, amelyek egy-egy mű alapos elemzéséhez, úgymond észlelő megértéséhez szükségesek. És e nélkülözésnek világosan kimondható, jól kitapintható oka van: az az állampolitikai, államnemzeti ideológiai akarat, amelyik például a délvidéki-vajdasági magyar nyelvű gimnáziumok tantervében még az ajánlott Kölcsey- és Vörösmarty-versek közül is kihagyja a *Himnusz*t és a *Szózat*ot, nemhogy a kötelezők közé sorolná. Ezért sem mindegy talán, hogy mi szerepel a tantervekben, vagy ahogy a szakmaiságot és az elhivatottságot egymással

szembeállító felfogás mondja, a programokban. Ha például egy újvidéki, szabadkai, kanizsai tanár az efféle programokba épített ideológiát igyekezne egy másik, akár nem kevésbé szűrt ideológiába váltani, „az elnemzetienítőnek véltet nemzetiesítőre” cserélni, akkor ebben a szándékában egyformán vezethetné a szakmaiság és az elhivatottság. Akkor talán beérhetné, átmenetileg, ideiglenesen, a nemzeti önismeret alapjainak lerakásáig a magyartanár szűkebben (a fenti felfogás szerint: tévesen) értett feladatának elvégzésével is. Azzal, hogy a (helyesnek tartott, a fentiek szerint javasolt) „irodalomértés és – értelmezés tanítása a nyelv közvetítésével” helyett a magyar „irodalomra való okítás és nevelés”, „a nyelvhez való szoktatás, a nyelvtan betanítása” hárul rá. Mert ha a tanterv, egy másik, az előbbiétől gyökeresen eltérő felfogás szerint, „a nemzet tudat elfojtásának programja”-ként is értelmezhető, akkor a nemzet-nemzetiség öntudatra ébresztése nehezen képzelhető el másképp, mint annak a minimális programnak a kitűzésével, még inkább a végrehajtásával, hogy „a magyar nyelv megint szép lesz”. Igaz, ezt a leleményesen, posztmodern módra megváltoztatott idézetet már egy harmadik újvidéki szerzőtől vettem. De nemcsak azért tőle, mert ugyanúgy, ahogy akire elsőként hivatkoztam, ez a szerző is a vajdasági magyartanárok előtt fejtette ki véleményét, hanem másért is. A tanárok körében, ahol az anyanyelvről kellett vallomást tennie, egy, a jugoszláviai magyar irodalom korábban sem gyakran, mostanában pedig tán még kevésbé sűrűn idézett romániai magyar író, a nemzedéktárs Sütő András szavait vette kölcsön – noha az Újvidéken elfogadott „kánon” alig-alig tartott és tart számon bárkit is az erdélyi irodalom élő vagy halott klasszikusai közül. Az *Anyám könnyű álmot ígér* szerzőjétől nem restell hosszabban idézni: „Ha akár-mely oknál fogva egy nyelv félelemmel fertőződik meg, életritmusa lelassul, önvédelmi ereje megfogyatkozik. Testét ellepi az idegen szavak, saját szósejtjei ellanyhulnak a szaporodásban. Látása romlik, sorvadásnak indul, tehát csodás képessége: a láttatásé is. Amire hajdan seregnyi szinonimája volt, senyvedten már alig talál kifejezést. Közlései ezért szegényesek, pontatlannok, egy idő után éppenséggel hamisak is... Ha egy nyelv eltelik félelemmel, csöndben visszavonul a nyilvánosság tereiről, holott kezdő képességét, láttató erejét csakis a Sokadalom élteti s növeli”. Az írókollégának a „félelemmel fertőződött” nyelvről szóló soraihoz azt teszi még hozzá a megszólalás igényességére, a szép magyar beszédre másutt is fogékonyan figyelő szer-

zónk, hogy egy nyelvet nem csupán a félelem juttathat az elsorvasdás közelébe, hanem az iránta tanúsított közöny és restség is. „Az a megalkuvó magatartás, amely talán a félelemnél is rombolóbb” – állapítja meg itt, máshol pedig azért kesereg, mert még egy magyartanár is úgy szólal meg az anyanyelvén, hogy „belepirul, aki hallgatja”. Vagy már bele sem pirul, mert lassan mindannyian kezdik elfelejteni nemcsak a költőket, köztük Petőfit és a verseket, hanem a szavakat is, „a saját szavainkat, amelyek, mielőtt megforgatnánk a nyelvünk hegyén, porrá törnek a szánkban. Mintha itt tartanánk: porrá tört szavainkkal telik meg a szánk”. Említettem előbb, nemcsak az azonos helyzet, a magyartanárok köre miatt utaltam erre a harmadik íróra.

Hanem amiatt is, vagy főként amiatt, hogy legújabb kötetének címe ugyanazt a halálközelséget sejteti, amelyet az elején a patológiás példázatok is felidézhettek. *Lélekvesztőn* – ez áll az összegyűjtött jegyzetek, kisesszék élén, méghozzá, ha jól figyeltem, olyan címként, amelyik nem egy kötetbeli írás kiemeléséből származik. Önálló, független, figyelemfelhívó. Nem annyira független azonban, hogy ne emlékeztetne mindjárt arra a kétségbeesett sikolyra, amit a második bécsi döntést követően a Dél-Erdélyben maradt Kacsó Sándor hallatott, közreadván a művészi értékét tekintve figyelemre alig méltó regényét. Ennek a címe (is): *Lélekvesztőn*.

* Elhangzott a Kanizsai Írótáborban, 2003 szeptemberében

Politikai esztétika – meddig?*

Idézettel kell kezdenem, majd múltidézéssel folytatnom, hogy lássuk, honnét merre tartunk, mit kell meghaladnom elvetni vagy követni. Az 1941-ben Budapesten megjelent *A VISSZATÉRT DÉLVIDÉK* c. kiadványban Herceg János adott képet a térség irodalmi életéről.

Írása elejéről valók ezek a sorok:

„A történelemben tíz-húsz év (...) csak egy pillanat, s a gyorsan tűnő időben a jugoszláviai magyarságnak mégis sikerült magáratalálnia. Nem a gazdasági és politikai jogok kivívásában, hanem a sajátosan kisebbségi magyar öntudat kialakításában. Ez pedig a második tíz esztendő idejére esik és megte-remtője, bármely hihetetlenül hangzik is, a szárnyait bontogató jugoszláviai magyar irodalom volt.” (A délvidéki magyar irodalom kisebbségi évei).

Egy-egy hétfői éjszakán borozva, társalogva imígyen biztat könyveket rendszeresen megjelentető barátom: „Csak napi egy oldal írj, és évente megvan a háromszáz oldalas mű!” Szavai nyomán a becsvágy hullámai magasra csapnak, az addig szunnyadó hit erőre kap, és csillapíthatatlan íráskényszerem támad. „Mit nekem egy oldal, a tizenhat oldalas Krúdy-mérce se tűnik soknak!” Sajnos az ilyen föllelkesült éjszakák minden hiteltelí mámoren másnapra tökéletesen kialudható.

Ki-ki sokféleképpen és elfogadhatóan meg tudja indokolni, hogy miért hanyagolja, odázza el az írást a végtelenségig. Ám a méltánylandó érvelés ellenére is örökös lelkiismeretfurdalása van az alkotni rest művészeknek.

A Hályogtépő vakmerőségével csak a dilettánsok és a legfiatalabb írástudók hiszik azt, hogy az alkotáshoz elegendő csupán a papír és az írószér. Az a hit legalább művek kihordását eredményezi, míg a kétely folytonos vetélést.

Alkotáslélektani felkészültség és alaposág nélkül tekintjük át, mi is kell még a mű létrejöttéhez.

Kell egy olyan ember, akiben az írói-művészi tehetség mellett önkifejezési, szerepelési becsvágy munkál, s akinek közérdeklődésre számot tartó élménye, életréze, világlátása, mondanivalója van.

Az irodalompszichológia (avagy –szociológia) – akár az életküzdalem megannyi területén, a művészetben is – fontos hajtóerőként tartja számon a hiúságot, a féltékenységet, az irigységet, a versenyszellemet, a biztatást, a sikert, az ünneplést és a pénzt. A művészeti termelésnek kedvez még a megfelelő légkör, ha ún. demokrácia van, ha van társadalmi elvárás, megrendelés, díjazás. Megihlet, alkotásra serkenethet bizonyos egyéni elvárás is, a Múzsza, a barát, a társ buzdítása, egy csoport, ill. szerkesztőség műhelymelege.

A boldog békeidők eszményi világában csak az átlagpolgár érzi jól magát, az igazi művész gondoskodik lelke mindennapi háborgásáról. Neki jól jön egy kis társadalmi zűrzavar, szerelmi kórság, megélhetési gond, igazságtalan meghurcolás..., mindez persze kel-ő mértékben és arányban.

Ha az ország rendje netán diktatúrában szigorodik, az írók erkölcsösebb része sutba vágja a lírai tájköltészetet, sunyibb eszközökhöz nyúl, az allegóriához, a szatírához, a parabolához, és feladatának tekinti a küzdelmet a zsarnokság ellen. A hivatalos irodalom képviselői, a rendszer kegyeltjei, az együttműködők, a stréberek szinte szabályszerűen másodvonalbeli, az emlékezetből hamar kihulló írók. A közlési lehetőségtől megfosztottak közül csak a legnagyobbak voltak képesek a fióknak dolgozni.

Az ezeréves hazából kiszakított, kisebbségbe kényszerített nemzetrészt, ha nem mond le önazonosságáról, egyfajta diktatúraként éli meg helyzetét, mind a mai napig. (Ezúttal hagyjuk figyelmen kívül a labanc-lelkű elemeket!)

Amikor a húsz százaléknál etnikum erőszakot vett a terület népességének nagyobbik felén, és az

idők során tüzzel-vassal kisebbséggé zsugorította a leigázottakat, mindenért jött, de legkevésbé azért, hogy pátyolgassa, ajnározza a majdani kisebbségek kultúráját. Fogalmazzunk egyértelműbben: a balkáni kisbirodalom uralkodó többsége viszonylag nyíltan törekedett a birodalmi tervek útjában álló társnemzetek, ill. kisebbségek megsemmisítésére, hogy csak a közelmúlt háborús évtizedének népirtásaira utaljak.

Akik másként vélekednek, mondjanak egy dátumot, egy időszakot, mikor a gazda, az utódállam boldog jövőt ígérve, egyengetve, atyai féltéssel borult kisebbségei fölé! Emlékeztessenek arra a fordulatra, amikor a hatalom viszonyulása irántunk s a javunkra döntően megváltozott, kezdve azzal, hogy bocsánatot kért a tervszerű, módszeres üldöztetés miatt, nem felejtve ki a gyógyulásból és megkövetésből azokat az első magyar pártalapítókat se, akiket a szabadkai börtönben agyonvertek, 1922-ben.

Ellenvéleményükkel ne azok jelentkezzenek, kiknek személyes sorsa – úgy 1950-től mostanáig – némiképp elütött a nagy többségétől, miután ők párttitkári, vezérigazgatói, nagyköveti, ítélőbírói, főszerkesztői és hasonló minőségben, tisztségben sínyletek, szenvedték át a nehéz időket és megérdemelten bukácsoltak el a nemzeti tanácsi tagságig.

Mi, beleérző képességgel megáldott írók tudjuk, hogy nem volt víg élete az árulónak sem. Amíg a kisstílű „politikai bűnözőt” őrszobára citálgatták, bedutyízták, addig őt – tulajdon hivatali foteléhez járulva – sima modorú politikai csendbiztos avagy főelvtárs koccintgatva teregette az igazodási vonalra.

Ma eme régi „reálpolitikusnak” – aki íróként és közéleti emberként ma is jócskán a felszínen van – most kissé mocorog a lelkiismerete, amiért egykor („józan belátással”) ragaszkodva lisztjéhez és fizetéséhez) szolgálta az elnyomó rendszert, és ha van némi szépirói vénája, jól tenné, ha a megszenvedett korszak megörökítésével gazdagítaná irodalmunkat.

Sokkalta nagyobb szükség van saját múltunk művészi feltárására, ábrázolására, ahelyett, hogy a spanyol inkvizíció vagy az indiánok világa kínálta témát és fabulát részesítjük előnyben. A szenvedésből úgy húz hasznát az író, hogy megörökíti és eladja. Lám, a holokausztírók értik a dolgukat: mennyi Nobel-díjat bezsebeltek már!

Hány esélyfelmérés volt itt már azóta, hogy először elcsatoltak bennünket az anyanemzettől?! Tervek, vágyak, jóslatok, mozgalmak, liprások és kussolás...

Nemzeti rémdrámánk ama végzetes trianoni pillanatát egy szokatlan hasonlattal próbálom szemléltetni: ha egy gilisztát többfelé vágnak, annak minden része életképes lesz, de közülük melyik az igazi? A Legnagyobb? Ez, ugye, fel sem vetődik bennünk: mindegyik igaz. A hasonlat – köztudott tökéletlensége folytán – csak ennyiben állja meg a helyét. A feldaraboltnak nemzet esetében mégiscsak a maradék legnagyobbat, a legerősebbet tekintik „gazinak”, az anyanemzetet. Közte és a részek között változatosan alakultak a viszonyok az utóbbi nyolcvan esztendőben.

Az első húsz évben az elszakításba bele nem nyugvó csonka ország nyílt revíziót hirdetett és követelt, majd a háború alatti röpke visszacsatolást követően az oroszoktól megszállt, szocializmust építő Magyar Népköztársaság szégyenteljesen kiszolgáltatta, megtagadta a nemzet határon túli részeit.

Herceg János a már idézett munkájában összegezte a kisebbségben megszülető magyar irodalom első húsz évét, 1941-ben, amikor úgy tűnt és illett hinni, hogy a délvidéki magyarság és kultúrája végleg visszaépül a nagy egészbe. Herceg summázata kimondta: húsz évi küzdelmes munkával csak egy jelentéktelen irodalmat tudott teremteni a Délvidék magyarsága. „Sajnos nem nőhetett ki közülünk egyetlen tehetség sem, akiről a budapesti kiadók jóvoltából a szélesebb közönség is tudomást szerezhetett volna. A délvidéki író nehéz helyzetben élt. Gyakran több ember helyett kellett dolgoznia; sokféle szerepet kellett játszania, mert kevesen voltunk. Irodalom, politika, közgazdaság, népegészség, földreform, nemzetiségi elnyomás – tollunkkal mindenütt mindenért küzdeni kellett. Csoda-e, ha felapróztuk magunkat?”

A visszaépülés közjátéka tehát sajnálatosan rövidnek bizonyult.

További fél évszázadnak kellett elteltie ahhoz, hogy a nyolcvanas évektől kezdve térségünkben és az anyarságban egyre többen vallják, hogy a kultúra és az irodalom olyan közös kincse egy népnek, amely nem darabolható fel mezsgyekarókkal, de még államhatárokkal sem.

Am a megszedítő kifejezéssel felszabadulásnak nevezett második megszállástól eltelt ötven esztendőben történt egy és más a déli végek magyar irodalmában, amely nagyjából két egyenlő részre tagolható; a hatvanas években először fellépő Symposium-nemzedék előtti, ill. utáni korszakra.

Bocsássák meg nekem az itt közbevetett és tudásfelmérőnek ható kérdést: lennének szívesek felső-

rolni a padaniai reneszánsz irodalom három legnagyobb klasszikusának nevét. Akikre gondolok, az Önök középkori kollégái valóban léteztek – Dantéra, Petrarcára és Boccaccióra gondolok – csak éppen jövődö „gazdájuk”, Padania, az ország nincs még sehol, csupán a szakadár észak-olasz politikus, Umberto Bossi fejében. Ha mégis megszületne Padania, akkor, ugye, lesz padaniai irodalom is, és akad majd pedáns irodalomtanár, aki megírandó történetében Itália e részének gazdag kulturális örökségét is birtokba veszi.

1945 után mifelénk rendületlenül folytatták a vajdasági, majd az önmagára egyre büszkébb jugoszláviai magyar irodalom építését, már-már lenézve és feleslegesnek nyilvánítva az anyarszág régi és kortárs szerzőit.

A délmagyar író abban a szerencsés helyzetben volt, hogy hozzá tartozhatott az Adriai-tenger, a bércecs Balkán, minden szellemöniasával, s úgy tűnt, sokáig fél szemmel se figyelt arra, mit hagyott örökül Balassi, Berzsenyi, Petőfi és Ady.

Tagadhatatlan, hogy a hatvanas évek végén, a később liberálisnak bélyegzett időkben a beáramló friss nyugati szellemi termékenyítő pezsgést hozott irodalmi életünkbe, s a jóféle hatásokat módunkban állott közvetíteni lőlünk északra és keletre is.

A kérészéletű liberalizmusnak véget vetve 1970 után az egyre paranoiásabb agg uralkodó keményen kezébe ragadta a gyeplőt. Tito – mint a betörőktől állandóan retteget s csak a lakás záraival törődő rigolyás öregember – folyton csak a katonai rendőrállam fejlesztésén munkálkodott. Rövid újévi szövegeiben csupán az állambiztonsági szolgálatot és a hadsereget köszöntötte, illetve dicsérettel a jól végzett munkáért. Országlásának legsötétebb utolsó tíz esztendeje jött el. Letartóztatási hullámok, lapbetiltások, börtönítéletek.

Nem csoda, hogy ekkoriban igen fejlett volt az öncenzúránk.

A 44-es magyar tömegsírok, a komenista brosurák, a pártkongresszusok és a kirakatpereik üzeneteit a kultúra megfelelő poszton lévő vezérei nyomban beépítették politikai esztétikájukba. Így pl. a könyvkiadó egyik-másik recenzense bármilyen felkinált értékkel szemben eljátszhatta a kidobólegény szerepét. Felettebb éberek voltak a lapszerkesztők. Amikor Tito haláláról készült beszámolni a fiatalok újsága, az egyik munkatárs az ugyanakkor elhunyt neves festőnkől adott le jelentést, mire a főszerk. kifakadt: „Ellenhalottat akarsz állítani?!” Ugyanő nem merte közölni a címodalra szánt szomorúfűz képét, mert odafönt beleköthet-

nek a leverő látványt nyújtó, elesettséget sugalló rosszszándékú fotóba. (Erről Böll Az én szomorú arcom c. novellája jut eszembe, amelyben a hitleri idők rendőre feltartóztat és faggatni kezd egy járőrelőt, kinek bántó szomorúsága sérti a diktatúra derűs harmóniáját.)

Hiánygazdaságban nemcsak a kávé, a benzin és a többi tűnik el a színről, hanem az elemi szabadságjogok is megfogyatkoznak. Ahogy a javakból, úgy a szabadságból se jutott mindenkinek egyformán. A mentelmi joggal védett kevesek értetlen fölényrel kioktattak, buzdítottak a jogok kiharcolására: csinálj újságot, alapíts színházat, mindent lehet...! Akinek sikerült, a diszkrakataba tették. Ám az elrettentés kirakata sokkal népesebb volt. Tényleg, mekkora mozgástere volt a harcnak? Olykor csak a szomorú arctól a börtöncelláig terjedt, közbülső fokozat – megszólalás, vitaest, publikálási lehetőség – szóba se jöhetett. Az ÁVO, az UDBA résen volt. Aki mégis Hyde-parknak vélte a kocsmát, és politikai viccet mesélt, vagy akár íróasztala fiókjának gyártott egy „önigazgatásellenes” gyöngécské verset, annak könnyen a nyakába sóztak néhány évet.

A politikai szabadság hiányát a szólásszabadság látszatát keltő esztétikai szabadossággal palástolták: tombohlatott a gondolatot nem közvetítő, meg sem fogalmazó álavantgárd.

A hatalomnak megfelelt az olyan közeg, médium, amely nem volt képes, nem is szándékozott gondolatot közvetíteni. Közhely, hogy a lehetőség nem okvetlenül érvényesült, hogy a pártállamban dúlt a kontraszelekció.

A halandzsza-költészet jelesei olykor azzal hengegtek, hogy élesen kikeltek a terror ellen, odamondogattak, beolvastak az államnak. Valahogy így: „...kiszera méra bávatag, kivarangyos gurdablul!” Mire a rosszszalkodó állam lesütötte szemét.

Akiknek a hatalmi szereposztás szerint a diszkrakat, a szerkesztői, tanári vagy igazgatói szék jutott, csüggyve kenyéradóik tekintetén, többnyire nem voltak együttérző emberek. Pedig a szolidaritás a mindenkori írók egyik erénye. Gondoljunk a Dreyfus kapitányt védelmező Zolára, a Somló Bódog tanárért sajtóharcot vállaló Adyra!

Akik elkaszált a vaktában suhintó állami erőszak, mifelénk arra azt mondtuk, hogy önsorsrontó, nyakas, fejfel ment a falnak, járt a szája. Esetleg csak méricskelték magukban, hogy az áldozat milyen író, író-e egyáltalán, s mindegyre lefitymáló döntést kellett hozniuk, mert se tolluk, se kisujjuk, se lekiismeretük nem mocant. (A kivétel Varga Zoltán volt. Az ő hozzáállásának

részletezését most mellőzöm, de jelezni szeretném, hogy három éve elhunyt barátunk terjedelmes naplójának részleteit felkinálom mindazoknak a lapoknak, amelyek elfogadják.) Az etikus író csak úgy reflexszerűen kiáll az üldözöttekért, kedves Végel László, kedves Várady Tibor, kedves Deák Ferenc, kedves Bányai János, kedves Bori Imre...!

A politikai esztétikát töretlenül alkalmazták a mai napig. Egy nagy egyéniségtől nem várhatjuk el, hogy ne legyen következetes önmagához, régi ítéleteihez. De már nem fájlaljuk, ha kimaradunk az ő folyóiratából, az ő irodalomtörténetéből, kritikáiból. Van másik folyóirat, írt már más is irodalomtörténetet, és jelentős tábor képezznek azok az új szemléletű írók, akik oszthatatlan-nak vallják a magyar irodalmat és kultúrát.

Akik szívesebben látják a magyarságot darabjaiban, elszigetelve, most vízumot készülnek bevezetni ellenünk. Ez gazdaságilag, anyagilag sújt, megkeseríti életünket, de a szellemi kapocs, az összeforrottság többé nem kérdőjelezhető meg.

Hornyik Mikós szavaival zárom értekezésemet. Balkáni hányattatásunk döbbenetes történetét tárja elénk Határsértés c. igen értékes könyvében. Abban az író így világosította fel a rátapadt spiclit: „... ha egész nemzeti kultúránkat háborítatlanul birtokolhatnánk, semmi bajunk nem lenne. Mellékes, hogy hol húzódnak a határok. Tökmindegy, hogy melyik falu szélén kéri el az útlevelet. A szellemi Magyarország nincs a térképekre rajzolva. Ha az állam nem gátolna meg abban, hogy megismerjük s megőrizzük magunkat, s hogy képességeinkhez mértén túl is lépjünk a korlátainkon, minden állampolitika fölösleges adminisztratív veszősséggé válna.”

Még valamire figyelmeztet Miklós bennünket. A minap körülbelül ezt mondta a Duna tévében:

„Amíg nem tehetjük le a kegyelet koszorúját a megtorlás 44-es ártatlan magyar áldozatainak emlékművére, addig irodalmunk benuhátságban van.”

* Ezt az írást a Magyar Szó nem volt hajlandó közölni

Szorításban

Nyelvünk, irodalmunk és nemzeti kultúránk esélyei

Az utóbbi évtizedben értelmiségünk igen sokat beszél arról, ami régebben nem lehetett téma: nemzet-részünk megmaradásáról. A címünkben adott problémakör szorosan függ össze ezzel, sőt azt is mondhatjuk, hogy ennek egyik vonatkozása, aspektusa. Ha ugyanis tartalmasan akarunk élni, s a családtagjaink, utódaink szempontjából is komolyan vesszük a jövőteremtést, akkor a nemzeti kultúránkat kell a maga terjedelmében és mélységében komolyan vennünk, különben a szerb hatalomnak és csatlósainak engedelmes eszközöként legfeljebb a szolgaság szerény anyagi biztonságú bensőségében vegetálhatunk. Egyénenként, családonként is csak abban az esetben lehet emberi a sorsunk, ha a nemzetközösségi kultúrártékeink tudatosítása révén megújulva kapcsolódunk egymáshoz. Más szóval: aki nem akarja elhagyni a Délvidéket, még ha önző, individualista hajlandóságú is, akár pusztán taktikai okokból is, vállalnia kell a magyarságát, hiszen a valahova-valakikhez tartozás tudata egyik alapfeltétele az egészséges magabiztosságnak, a nélkülözhetetlen élettérnek.

A jó értelemben vett magabiztosság a nyelvhasználatunkkal is szorosan összefügg. Nem csupán azért, mert nyelvünk közéleti érvényesülése nélkül nem érezhetjük magunkat teljes értékű embernek, hanem amiatt is, minthogy amit gondolunk, azt nyögdecseles nélkül kellene kifejeznünk. S ennek megfelelően azt mondanunk, amit mondani akarunk. Nem lenne tehát oka még ép nyelvérzékű beszélgetőtársunknak amiatt szörnyülködni, hogy a kifejezéseink és a gondolataink eltérnek egymástól. Senki sem bosszankodhatna amiatt (nem úgy, mint jelenkorunk lektora), hogy publicistáink többsége íráskultúrának az alapjaival sincs teljesen tisztában.

A mai lektorok azonban inkább csak magukban botránkoznak meg, mivel szerkesztőségüknek nem érdeke a fél-írásstudatlanság nyomtatékos föltárása. A lektorok végső soron a kézirat nyelvi gondozása a feladata – nem? –, magyarázzák a dolgot maguknak és

másoknak a felelősök. – Minek kellene lármát csinálni az ügyis elérhetetlen jövő érdekében? Kockára tenni mindennapi életünknek a dőcögös, de azért működő körforgását? Innen-onnan végül is összejön a támogatás, tehát a rutinos siránkozás kifizetődőbb a radikális követelésnél.

Nem pusztán retorikus kérdés-e, újabb kellemes társas összejövetelünk alibije-e fölvetnünk nyelvünk, irodalmunk és nemzeti kultúránk esélyeinek a kérdését? Kultúránk minden értelmiségije tudja ugyanis, hogy egyelőre semmi jele sincs a fennmaradásunknak hosszabb távon. S a helyzet valószínűleg akkor sem lenne lényegesen jobb, ha rövid időn belül tíz olyan művelődési házunk nyitná, mint amilyen a zentai. Meghozza azért nem, mert az illetékesek lelkiismerete megnyugodna, hogy megteremtették a nemzeti kultúra művelésének feltételeit. Csupán a túlbuzgó becsületesek fessegetnék a művelődési rendezvények tartalmának kérdését. Az új intézmények a pluralizmus hazug szlogenjével minden törekvésnek eleget igyekeznek tenni, mint ahogyan most is többnyire cselekednek. Köztük persze elsősorban azoknak, amelyek a legkevesebb gondot okozzák, mivel az államhatalom érdekeinek megfelelően működnek, vagyis a mai szerbiai és magyarországi politika érdekeit szolgáló eutanáziánk szellemében.

Ahhoz, hogy mi komolyan és érdemben beszélhessünk nyelvünk, irodalmunk és nemzeti kultúránk esélyeiről, elsősorban az alapokat kellene megteremtelnünk. Legalább a teljes kulturális autonómia formájában. S ennek keretében az önálló magyar oktatásrendszert az óvodától az egyetemig, a tantervkészítés szuverenitását, a független médiát, valamint a létünkre szervesen épülő, azt szolgáló színházat. Különben az ilyen összejövetelek nem többek szalmacséplésnél. Annak a visszakérődzésénél, amit már sokszor lenyeltünk, de még mindig nem emésztettünk meg.

Az adott keretek között ugyanis nem működhet igazán az irodalom. Azt hiszem, hogy most már elég volt a délszláv háború kegyetlenségeiből, a fanatizálódott szerbek okozta sebeink nyalogatásából. Azt kellene végre megvizsgálnunk, hogy mi milyenek vagyunk, milyenekké formáltak bennünket a körülmények, miféle káros örökséggel terhel bennünket a látszólag letűnt titoizmus. Mivel a lapok és folyóiratok többé-kevésbé még mindig liberálkommunista szellemben szerkesztődnek, hiányzik a késztetés a konstruktív kritikai szellem, a tartalmas élet és a vidékünk keretein tartósan túlnövő műalkotások előfeltételeinek megteremtésére. Így viszont nem csupán a szerkesztők vannak tisztában a „mellébeszélő arany” elvével, hanem a munkatársak is. Nem csupán a kultúra igazi problémáit elsikkasztó lap, ill. folyóirat kap nagyobb anyagi támogatást a többségükben és lényegükben magyarellenés alapítványoktól és szponzoroktól, hanem általuk a szerkesztéspolitikájához alkalmazkodó író is elfogadhatóbb tiszteletdíjhoz jut. Mert alig akad nálunk olyan tollforgató, aki annyira jó körülmények között él, hogy ne igyekezne legalább két bőrt lehúzni a produkciójáról. S ily módon a támogatók befolyással vannak az alkotói beállítottságra. Egyszerűen kikényszerítik, mert megvásárolják a jajongásait, a lényegi problémákról való hallgatását, a kezdeményezés gesztusairól való lemondását.

Mernünk kellene önmagunkat a lehető legmélyebb szinten vállalni. Azt az énünket, amely az egyéni és közösségi érdeket egybekapcsolva számbeli kisebbségünk közgondolkodását teremtené meg. Annak a kritikai szellemnek a versben, prózában, esszében való fölszabadítására célzok, amely a műveket, tetteket és jelenségeket a régióinkban betöltött funkciójuk szerint értékelné, függetlenül attól, hogy azok mögött tekintély áll-e vagy sem. A napi haszonnal, sőt olcsóbb sikerrel is kecsegtető simuló magatartás tehát nem tévesztendő össze a kultúrateremtés kockázatával. A mai napig érvényes magatartásminták ugyanis a megaláztatásainkat, gyakori és időnap előtti elhalálozásunkat termeltették velünk újra. Azoknak a gonosztevésmódjaként, akik rövid távon jól taktizálnak, s átlátható manipulációikat egyedül lehetséges megoldásként, tehát okosságként sugallják.

Nem vezethet azonban félre bennünket, hogy a délvidéki magyarság kommunizmust kiszolgált és annak nyomdokain haladó újabb értelmisége az utóbbi években mind gyakrabban juthat alapítványtámogatásokhoz és kitüntetésekhez. Tudnunk kell, hogy ez több-

nyire lobbizásnak, illetve még a szocializmus korában kialakult kapcsolatrendszernek az eredménye. Vagyis általában az ismeretségünknek köszönhetően juthatunk ösztöndíjakhoz és egyéb jutalmakhoz, hiszen az illetékes bizottságok tagjaiban még az előző évtizedek beidegződései élnek velünk kapcsolatban, vagy pedig – kicsiben – olyannak látják a helyzetünket, mint az erdélyi vagy a felvidéki magyarokét. Nem ritkán pedig Magyarország pillanatnyi politikáját erősítik a támogatók és a kiemeltek.

Tévedünk, ha azt gondoljuk, vagy pedig úgy tesszünk, mintha azt hinnénk, hogy a Magyarország által erkölcsileg és anyagilag támogatottak a Délvidéken új minőséget honosíthatnának meg az uralkodó körülmények között. Valójában a felelősen cselekvők sem számottevő mértékben. A magyar állam globalizációs érdekeinek nem felel meg – s a nemzeti törekvéseknek sem mindig – a mi itteni szellemi-erkölcsi autonómiaigényünk. Gyakran ennek megfelelően fontolják meg alaposan a magyarországi kuratóriumok, hogy kiket motíváljanak a vajdasági magyar értelmiség soraiban, s hogy ily módon milyen magatartásmoddal állítsanak követendő példaként az ifjúság elé. Főleg – a nagy nemzeti évfordulók kapcsán is – olyanokat, akik (objektíve) a lassú, lehetőleg fájdalommentes beolvasztásunkon dolgoznak, vagy olyanokat, akiknek a művei és tettei, ha nem visszhangtalanok is a Délvidéken, mégsem akkora hatósugarúak, hogy változtassanak a délszláv utódállamra vonatkozó magyar politikai stratégián. S olyanokat is, akik látszólag a magyarság politikai elharcosaiként nemzeti handabandával pótolják a cselekvésképtelenségüket, a délvidéki magyarság szellemi újjászületése iránti rejtett közönyüket, sőt: ellenszenvüket.

Ez ad magyarázatot arra, miért támogatja pl. még az Illyés Közalapítvány al- és főkuratóriuma is elsősorban azokat a folyóiratokat, amelyeket a kommunista hagyományaik arra köteleznek, hogy a mi nemzeti kulturális szükségleteinket lekezeljék, s hogy miért nem serkenti azokat a lapindításokat, amelyek újszerűen és érdemben közelítenék meg a Szerbiába szorult magyarság vitális kérdéseit. Szinte hihetetlen, mégis könnyen bebizonyítható, hogy ez a mi sokszor életmentőnknek tetsző nemzeti alapítványunk nem a névadója, tehát nem Illyés Gyula szellemében működik. Inkább arra rágódva. Annál is inkább, mert Illyés 1982 decemberében a Frankfurter Rundschau-nak adott interjújában azt a romlott attitűdöt támadta, amelyet nem csupán a bennünket kivetszni hagyó világpolgári és szerb állami alapítványok látnak el anyagiakkal, hanem

az Illyés Közalapítvány is – ahelyett, hogy pályázatot írna ki a fiataljaink kulturális-nemzeti önvédelmi törekvéseinek életre keltésére, s tisztességes kulturológusok által ellenőriztetné: vajon képes-e a Híd vagy a Lé-tünk a revitalizálódásra, az előző évtizedek munkájának önkritikus fölmérésére.

Ehelyett azonban a mi fémjelzett nevű alkotóink valósággal arra vigyáznak, nehogy lényegesen megváltozzon a magyarok helyzete Szerbia és Montenegróban. A bevált viselkedési mintáik szűkösek, alkalmazhatatlanok, kártékonyak. Csak a saját szűkebb csoportjuknak, illetve az ahhoz alkalmazkodónak felelnek meg. A végveszélybe került nemzeti kisebbségünkre nézve – nem ritkán életveszélyesek.

A kultúrateremtés a bennünk lappangó erők föl-szabadításának, teremtővé alakításának a függvénye. A lefojtottságok, a megalkuvások, a féligazságok és a hazugságok – egy szóval a napi érdekközpontúság csak a pusztításban eredményezhet tartós érvényűt. A kisebb ellenállás választásának cinizmusa nem hathat le az élet mélységéig. Nem is akar. Nem fizetődik ki neki, s nem is hiszi, hogy bárkivel is jót tenne, ha korlátlanul gondolná végig a megfigyeléseit, témáit.

Azok is alkalmazkodni kénytelenek, akikben még föl-föllobban a lelkiismeret szikrája. Ezek a jobbik esetben a saját tehetetlenségük, gyöngeségük miatt is siránkoznak az írásaikban. Ennek az attitűdnek az újratemelésé kerül legkevesebbe az anyaországnak, s a felelőtlen kozmopoliták is örülhetnek: az önálló gondolatból és a nemzeti sajátásból egyre kevesebb van. Mind jobban hasonlítunk egymásra, mert miután majd végleg elsíratjuk magunkat, a nemzetközivé homogenizálódott fogyasztás vidáman fog kielégíteni és kiegyenlíteni bennünket.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a globalizáció folyamata egyáltalán nem felel meg nekünk. Pusztán a vele való visszaéléssel van bajunk. Amiatt, hogy a mennyiség és a fogyasztás végzetesen fölébe kerekedik a minőségnek és a teremtésnek, s ezzel párhuzamosan uniformizálódunk. Azért pörlekedünk tehát, hogy az utódaink – még inkább, mint mi – ne úgy szoruljanak az idegen kultúrák közé, hogy a sajátjukban sem érezhetik magukat ott-honosan. S emiatt még annyira sem lesznek hiteles emberek, mint mi itt és most. Nem lesz erejük és lehetőségük annak demonstrálására, hogy csak az önmagát a legteljesebben vállalni tudó ember válhat más kultúrák tagjai előtt is fontossá, érdekessé. Az eszközember csak részfontosságú. Akit nem a

saját léte igazi szükségletei vezérelnek, azt a nála erősebbek, többek a kényük-kedvük szerint irányítják.

Az irodalom és kultúra vonatkozásában ez azt jelenti, hogy az a kérdés: tudunk-e, merünk-e a leghitelesebb forrásból, önmagunkból meríteni, meghozzá ép-pen azt, amiről a legkellemetlenebb vallanunk. Az előző évtizedek jugoszláviai magyar irodalma akkor termelt igazi műveket, amikor a szokásos túlzott alkalmazkodás helyett a kivételeset, a provinciálisnak bélyegzettet merete fölfedezni bennünk. Amire kezdetben hitetlenkedve, sőt ellenségesen néznek, az egy idő múlva irányadóvá, sőt divatossá válhat.

Viszont ha paradoxul hangzik is: ahogyan nekünk nincs külön délvidéki magyar nyelvünk, illetve ha van, akkor a fogyatékoságai, nem pedig a pozitív sajátosságai által létezik, hasonlóképpen külön irodalmunk sincs. Legalábbis a szó érdemi értelmében nincs. Más kérdés, hogy a kultúrpolitikai bürokráciának még mindig az felel meg, ha mi az egyetemes magyar kultúrához képest önállóak vagyunk. Ezzel szemben az eddigi kultúrtörténeti tények tanúsága szerint mi csupán a múltó látszat értelmében vagyunk függetlenek a magyarországi s általában a kisebbségben élő magyarok kultúrájától. Mivel nem igazi híd az, amelyiken egyirányú a közlekedés, még a közvetítő szerepünk szerint sincs nekünk különletünk. Annál kevésbé, mert Magyarországon is vannak szerbül olykor anyanyelvi szinten is tudó írástudók...

Németh László egészen másra gondolt annak idején, amikor kijelentette, hogy kisebbségi sorsba jutott magyaroknak szükségük van a maguk írógarnitúrájára. Ez nála kettőt jelentett. Először is egy váratlan egyéni és közösségi kényszerhelyzet kifejezését, az elnyomott nemzetrész sajátos lelki-kulturális gondozását, azután pedig az anyaország intézményeitől való elszakítotttság miatt külön művelődési fórumok alapítását.

Nálunk – ahogyan fentebb jeleztük már – mindkét jelzett vonatkozás csorbát szenved. Szinte teljesen s már-már tragikusan hiányzik a nemzetkisebbségi önvizsgálat, valamint az ennek megfelelő, kulturálisan funkcionális kritikai szellem. Ennek hiányával magyarázható, hogy egy-két újabb létesítményt nem számítva, egyáltalán nincsenek önfenntartásunkat szolgáló intézményeink. Csupán a csúcshivatalnokaink önfenntartását biztosító, nemzeti kisebbségünk szolgáló státusát konzerváló intézményeink vannak. Hogy meddig, az remélhetőleg rajtunk, írókon is múlik.

Tájkép csata után

„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj.”
(Radnóti)

A Magyar Szó 2003. augusztus 30–31-i számában közzétette a Magyar Nemzeti Tanács (a továbbiakban: MNT) augusztus 16-án kelt, a vajdasági magyar helységnevek meghatározásáról szóló határozatát. Ez a határozat a VAT Képviselőházának f. év május 15-én a kisebbségi nyelvek hivatalos használatáról szóló határozatán alapul, s így szól:

„A városok, községek és a települések nemzeti kisebbségi nyelvű hagyományos nevét az adott nemzeti kisebbség Nemzeti Tanácsa állapítja meg és teszi közzé a határozat hatályba lépését követő három hónapon belül.

Ha valamely nemzeti kisebbség nemzeti tanácsa nem állapítja meg az előző bekezdés szerinti neveket, akkor ezt Vajdaság Autonóm Tartományi Végrehajtó Tanácsa teszi meg a nemzeti kisebbségi szervezetnek, továbbá az adott nemzeti kisebbség nyelv, történelmi és földrajzi szakembereinek a közreműködésével.

A 2. vagy a 3. bekezdés értelmében megállapított neveket közzé kell tenni a Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjában.”

Ha már most el is tekintünk attól, hogy a fenti határozat megfogalmazója (fordítója?) még egy összesen három bekezdésből álló paragrafus bekezdéseit sem volt képes pontosan megszámlálni (li. a helységnevek megállapításáról nem a 2. és 3., hanem az 1. és a 2. bekezdés rendelkezik), nem lehet elsiklanunk a lényegbevágó kérdés fölött, mármint hogy a tartomány legfelsőbb szerve egy olyan feladattal bízta meg az MNT-t, amelyet már réges-régen megoldottak, azaz hogy állapítsa meg „a városok, községek és települések nemzeti kisebbségi nyelvű hagyományos neveit”. A megbízás megítélő ugyan, ám megoldhatatlan. Egyrészt azért, mert a Vajdaságban a hatályos közigazgatási jogszabályok értelmében (egyetlen kivétellel) nincsenek városok, a községekről viszont nem derül ki, hogy azokat „közmagyar”, jugómagyar vagy szlovákiai magyar szóhasználat szerint kell-e értelmezni /tehát a legkisebb vagy a második szintű közigazgatási egységként (, a 'település' említése viszont tautologikussá te-

szí az egész meghatározást, hiszen az – ha hiszünk a Magyar értelmező kéziszótár második kiadásának (1323. p.) ez „olyan hely, ahol emberek laknak és dolgoznak”, tehát magában foglalja a város, a község és a falu fogalmát is.

Más kérdés, hogy van-e a településeknek bárhol is „nemzeti kisebbségi nyelvű hagyományos nevük, vagy a helységnév csupán nemzeti nyelvű vagy tájnyelvi lehet. Félő, hogy itt a freudi „tudattalan” működött, minthogy a modern lélektan atyja szerint a szótévesztés nem más, mint a tudatalatti tudatosodása.

Nos, hát a Vajdasági Autonóm Tartomány Képviselőháza, amelynek sem valódi autonómiája, sem meghatározott jogköre, sem jogszabályalkotási jogosítványa sincs, a fenti feladattal megbízott egy arra illetéktelen szervezetet, az MNT-t, amely ezt a feladatot rögtön át is passzolta az ad hoc létrehozott nyelvhasználati bizottságnak (a továbbiakban NyB). A szakértelem hiányát a Magyar Szóban közzétett A vajdasági magyar helységnevek meghatározásának elveiről szóló záradék is jelezte. A mindössze hét szakaszból álló határozat, 'a záradék' ui. jogi terminusként „okirat, törvény stb. szövegét befejező, külön megállapodást v. rendelkezést tartalmazó kiegészítő szakasz”(ugyanis amellelt, hogy már címében sem pontos (az 'előlát' mellett ez a koca fordító második próbaköve), rendelkezéseinek tekintetében is vitatható. Még hagyján, hogy eleve elutasítja az 1941 és 1945 között újonnan alkotott helységneveket (szemlélet kérdése, hogy a Délvidék 1941 és 1944 közötti jogállását legitim rendszerváltásnak vagy a fél évszázadon át használatban levő „fasiszta megszállásnak” tekintjük-e), de hogy a 3. szakasz szerint „elvben mellőzendők a helységnévrendezés (1892-1912) idején keletkezett nevek is”, annak aztán valóban nincs semmilyen értelmes magyarázata, hiszen az akkori magyar államnak kétségtelenül jogában állt a területéhez tartozó települések nevének meghatározása. A példaként feltüntetett Sveticevo – Istenkeze névpár is léves, mert annak egyik tagja sem a megjelölt időben, hanem 1935-ben, illetőleg 1941-ben

keletkezett. Ez is a NyB felületes munkájának a tanúbizonysága! Még jó, hogy a jogszabály!? megalkotói ehhez a teljesen értelmetlen szakaszhoz hozzáfűzik: „Kivétel tehető, ha egy-egy ilyen elnevezés átment a köztudatba, és ma hagyományos magyar elnevezésnek tekinthető.” Csakhogy ki állapítja meg, hogy mely nevek „mentek át a köztudatba”: vajon az NyB „szakértői”, a szóban forgó település lakói, avagy a magyar nyelvet beszélők a Kárpát-medencében és széles e világban?

A 4. szakasz szerint „esetről esetre kell mérlegelni a nevek megkülönböztető elemeinek felvételét”, csak az nem derül ki, hogy minek alapján és milyen eredménnyel. A megkülönböztető elem ugyanis azt a célt szolgálja, hogy egy helységet egy másik, azonos nevű helységtől meg lehessen különböztetni (pl. Magyarokanizsát Törökkanizsától, s mindkettőt a magyarországi Nagykanizsától). Ilyen funkcióban tehát nincs mit mérlegelni a névelem használatát illetően.

Az 5. szakasz szerint „indokolt esetben a szerb névtől teljesen eltérő névhez is ragaszkodnunk kell, ha ez felel meg a magyar nyelvhasználati hagyománynak”. Itt csupán az „indokolt esetben” szókapcsolat tűnik pleonazmusnak, hiszen a „magyar hagyománynak való megfelelés” már maga az „indokolt eset”, s miért kellene figyelembe vennünk a szerb helységneveket, amikor magyar megfelelőik rendre régebbiek, s ha eltérést mutatnak, abban többnyire sanda szándékosság rejlik.

S végül a 6. szakasz a leginkább vitatható és félrevezető, amely a következő „eligazítást” adja: „Azokban az esetekben, amikor egy helységnévnek több magyar változata is használatban van, a kérdést az érintettek bevonásával kell megoldani.” – De hát hogyan? – kérdezhetnénk. – Helyi népszavazással vagy hangermőmérővel, hogy a leginkább hangoskodók akarata érvényesüljön? S valójában: kik is azok az „érintettek”? Egy falu lakossága vagy minden magyarul beszélő ember? (Lám, a közterületek – utcák, utak, terek nevének megállapítását sem bizzák az érintett polgárookra, a belügyminisztérium jóváhagyására van szükség!)

II

Kétségtelen, hogy a történelem folyamán egy-egy helységnek, településnek több – akár tucatnyi – neve is keletkezhetett, s ezek közül az anyaország jelenlegi határain kívül kisebbségben élők lakóhelyük vonatkozásában legalább kettőt ismernek: a „hivatalos”, vagyis az aktuális államhatalom részéről annak nyilván-

nított és annak eltorzított („magyarosított”) változatát (mint pl. Bogojeva, Cérnabara, Debellács, Verbica vagy Vərbica stb.). Jobb esetben egy harmadikat is: az eredeti magyar nevet, minthogy a Kárpát-medencében – nem túl sok kivételtől eltekintve – a magyar földrajzi név számít eredetinek, az „államnyelvű” pedig ennek lefordított, eltorzított vagy valamilyen fantáziánévvé helyettesített változata. Az MNT feladata – dr. Várady Tibornak, az NyB elnökének szavai szerint – „a vajdasági magyar helységnevek tisztázása”. A szóban forgó „tisztázást” azonban az NyB nem kívánta magára vállalni, hanem miután megfogalmazták a fentebb már részletesen ismertetett „záradék”-ot, azt közvitára tűzte, és „véleményt, javaslatot, álláspontot” kért és várt el „egyénektől, civil szervezetektől, pártoktól, bárkitől” ahelyett, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Földrajzinév-bizottságához vagy bármelyik magyar helységnév-meghatározó kiadványhoz fordult volna (úgy látszik, ezek meglétéről nem is volt tudomása).

Lett is ebből zűrzavar és félreértés! Ahány önjelelt helytörténész, műkedvelő nyelvész és botcsinálta újságíró egyszóval széles e tartományban, az mind nekiállt helységnevet gyártani, pontosabban: „hivatalosítani”. A „hivatalosok”, azaz a nyelvészek aránylag későn, inkább a vita végén tették le voksukat. 2003 „hosszú, forró nyarára” mindenesetre sikerült megtölteni a Magyar Szó megfelelő rovatát (főként a Közös Íróasztalunkat) olyan vitacikkekkel, amelyek a szenvedélyektől, sőt a vaskos durvaságoktól sem voltak mentesek. (Napilapunk egyébként külön rovatot is indított Mi legyen a neve? címen.) Az ugyancsak tűzbe jött tollforgatóktól ugyan nem vitatható el sem a jó szándék, sem az ügybuzgalom, némelyiküktől még a nemzeti érzés sem, jó néhányukat azonban az aggályoskodó óvatosság vezette. Mindez abban nyilvánult meg, hogy a résztvevők egy része szülő- vagy lakóhelyének a történelem során kialakult számos neve közül a legrégebbet vagy a legjobb hangzásút (a legmagyarosabbat) igyekezett elfogadtatni, mások meg a szerb helységnévhez leginkább hasonlót, az eltorzított szerb nevet több esetben, mint ahogy a délvidéki szerb helységnevek egy része is eltorzított magyar név. A vita méretének illusztrálására ide iktatom a résztvevők nevét (a nevüket nem vállalók esetében az általuk használt betűjelet): dr. Ágoston Mihály, Bajtai Kornél, Barna József, Berkes Károly, Besenyi Károly, Csik Nagy Ferenc, Cs. Simon István, Deli Andor, Dongó Zoltán, Dudás Károly, Fehér István, Fodor István, Gerhardt János, dr. Gubás Jenő, Gulyás László, Kalapis Zoltán, Kecskés

István, Kis Ferenc, K.J. Újvidék, K.K.(?), Kovács József, Kőművesné Nyáry Márta, Lajber György, Losonc Iván, Makó Ferenc, Miskolci Magdolna, Nagy Bata Károly, Nagy György Zoltán, dr. Papp György, ps (?), Tomán László, Torok Csaba, Törköly István, Turi Gábor, dr. Várady Tibor. Mint látjuk: ismert és ismeretlen nevek egész sora, s közülük nem egy többször is szót kért és kapott (akárcsak e sorok írója is).

III

Mint azt már említettem, a munkát nemhogy megkönnyítették volna, inkább megnehezítették a könnyen félreérthető, sőt a legtöbbször félrevezető utasítások. Elsősorban az a fikció, hogy helységneveinknek (legalábbis egy részüknek) jelenleg nincs elfogadott magyar neve, a történelem folyamán használatban levők közül kell választani, netalán valami újat „kifundálni”. Csakhogy településeinknek mindig is volt nevük, az bizonyos. Amióta emberek csoportja egy meghatározott helyen letelepedett, lakóhelyének nevet is adott. Ezek a nevek származhattak személynévből, földrajzi tereptárgy nevéből vagy egyéb köznévből is. Őseink toleránsabbak voltak az utódoknál: a honfoglalók gyakran megtartották az őslakók által használt földrajzi nevet, legfeljebb az „elhallások” nyomán módosították. (Szabadkát pl. a „világutazó” Evlija Cselebi Szopotkának.) E szokás csupán a legutóbbi egy-két évszázad során vált „idejét múlttá”, amikor is a „hódítók” dívatba hozták a meghódított területek földrajzi objektumainak kötelező „átkeresztelését”. Az I. világháború és Magyarország feldarabolása után az utódállamok kormánya még a nyomát is igyekezett eltüntetni annak, hogy a hadizsákmányként megszerzett területeken az „államalkotó” nemzet tagjain kívül netán mások is éltek. Az addigi spontán névváltoztatásokat 1922-től kezdve tudatos „átkeresztelés” követi, melynek során alig néhány település tarthatta meg eredeti nevét (pl. Ada, Orom, Tornyo stb.). A többiekét eltorzították (pl. Čantavir, Feketić, Idoš, Odžaci), lefordították (pl. Bačko Novo Selo, Potiski Sveti Nikola), vagy „fantázianevet” kaptak (pl. Novo Orahovo, Trešnjevica, Jaša Tomić stb.). 1945 után szokássá vált a politikai névadás: nem egy település „köszönhette” nevét a munkásmozgalom és a népfelszabadító háború – gyakran helyi jelentőségű – kiválóságainak. (Édesapám szülőfalujában, Beodrán is így sóhajtottak fel az emberek 1946-ban: „A mi falunkat meg a Miloš cigányról nevezték el”, mert

hogy más Miloš nevű lakosa nem volt az immár Novo Miloševóvá átkeresztelt helységnek.

Mindennek az lett a következménye, hogy mintegy negyven éven át (egy három és fél éves intervallumot kivéve) a délvidéki magyar helységnevek a hivatalos nyelvből kirekesztve „indexen” voltak, különösen írásban. Magyar nyelvű szövegben is csak szerbes alakjukban fordulhattak elő, s csupán 1938-tól „enyhült meg” annyira a helyzet, hogy a „hivatalos” helységnevet a magyar ábécé betűivel is szabad lett leírnunk. (Pl. Szubotica, Szenta stb.) A II. világháború után nem volt türelmes a hatalom a földrajzi nevek használatának tekintetében, a magyar helységnevek használata még a magyar nyelvű sajtótermékekben is tilos volt. Csak az ötvenes évek végétől enyhült a szigor, mint azt Brenner János így láttam, így éreztem c., nemrég megjelent emlékirataiban írja: „1957-58 krónikájához tartozik, hogy óvatosan igyekeztünk visszahozni a közhasználatba a helységek magyar nevét. Az olyanokkal kezdtük, amelyek nem okoztak feltűnést a túlbuzgó koponyákban: Szombor – Zombor, Szenta – Zenta, Kanjiža – Kanizsa. Aztán jött a következő lépés: Odžaci – Hód-ság, Idoš – Hegyes, Topola – Topolya. Feltűnés nélkül eljutottunk a magyar helyesírás szerint írt helységnevekig: Csóka, Mohol, Horgos, Gyála. A becsapódás akkor következett be, amikor kiírtuk: SZABADKA! Voltak okosok, akik azzal támadtak ránk, hogy a város ezt a nevet a magyarok bevonulásakor kapta, mert hogy az első város, amely Horthy szerint felszabadult! Élvezettel oktattuk ki történelemből bírálóinkat, idézve a közmondást: – „Ha hallgatsz, okosabb maradsz...”

Ezt a gyakorlatot a Magyar Szótól magyar nyelvű hetilapjaink is átvették, sajnálatos tény viszont, hogy a magyar helységnevek következetes használatáig mind a mai napig nem voltak képesek eljutni, részben egyes kevésbé gyakori helynevek ismeretének hiján, másrészt félelemből, meghunyászkodásból. Legjellemzőbb erre Bácskossuthfalva, alias Ómoravica neve, amelyhez a helybeliek egy része a mai napig is körömszakadtáig ragaszkodik ahelyett, hogy büszke lenne egy olyan történelmi személyiségre, akit nemcsak vidékünkön, hanem a világ minden táján tisztelnek és becsülnek. De mit mondjunk Kupuszínáról, Budiszaváról (amelyből meglehetősen izléstelen szójáték is gyártható, hiszen a „budi” értelmező szótáraink szerint (kezdetleges) árnyékszék(jelent), Telecskáról stb.? Említést érdemel, hogy annak idején Törökkanizsa község azért mondott le a Magyar Szó Tiszavidék c. mellékletének a támogatásáról, mert a

munkatársak nem voltak hajlandók a helység nevét Új-knezsevácnak írni. ("Nema više Turaka!" – próbálták meggyőzni a helybeli honatyák Cs. Simon Istvánt, a melléklet bánsági riporterét. "Nema više ni kneževa!" – vágott ő vissza talpraesetten.) (Nincsenek már törökök! – Nincsenek már fejedelmek sem!) Törökfalusi és völgyparti (nagyvölgyi) hirdetőink viszont a hirdetések megszüntetésével fenyegettek bennünket, ha lakóhelyük nevét a továbbiakban nem Utrine és Obornjača alakban tüntetjük fel. Vagy emlékezzünk a Magyar Szó vidám mellékletének két állandó szereplőjére, akik Szabad Karcsi és Novisz Ádám néven szurkapiszkal-ták egymást hétről hétre!

Gyökeres fordulatot jelentett 1974-ben a Vajdaság alkotmányos jogállásának megváltozása. Ennek nyomán az itt élő „nemzetiségeket”, amelyeknek részaránya elérte a tartomány összlakosságának legalább **egy százalékát**, a többségi nemzetekkel azonos jogok illették meg – többek között a nyelvhasználat tekintetében is. (Jelenlegi „demokratikus” jogszabályaink értelmében ehhez 25, illetőleg 15%-os arányra van szükség!) Ennek értelmében a Tartományi Képviselőház és Végrehajtó Tanács (a továbbiakban: TVT) ötnyelvű közös fordítószolgálatot állított fel, amelynek egyik feladata volt a tartományi Hivatalos Lap magyar, szlovák, román és ruszin (kárpátukrán) nyelvű változatának megjelentetése is. Nos, ezekben a szövegekben igyekeztünk a helynek „nemzetiségi nyelven való” következetes használatára (Zrenjanin kivételével, mert azt a magyarhelyesírás szabályainak 10. kiadásához mellékelt Jugoszláviai Függelék (sic!) kifejezetten megtiltotta a következőképpen: „A magyar nyelvben hagyományos jugoszláviai földrajzi neveket magyaros szóalakban írjuk”, de ha a szerbhorvát, illetve a szlovén földrajzi név szótöve eltér a magyartól, de a magyar nyelvben ez is közhasználatú, írhatjuk akár a magyar szóalakot, akár a szerbhorvátot, illetve szlovént (az utóbbiakat a szerbhorvát és szlovén helyesírás szerint)”) továbbá ha a második világháború óta névváltoztatás történt, az új nevet vesszük: Bácsszőlős (Bački Vinogradi), Zrenjanin, Savino Selo stb.”

Ennek a szabályzatnak az értelmében járt el a TVT Fordítószolgálatának magyar csoportja is. Egyetlenegyszer történt meg ottlétem idején, hogy „magas beosztású elvtársak” a szerbhorvát helységneveknek a magyar ábécé betűivel való átírásáról akartak meggyőzni, de amikor bebizonyítottam, hogy ezt helyesírásunk szabályai nem teszik lehetővé, minden további nélkül belenyugodtak a magyar névváltozatok haszná-

latába – persze Zrenjanin és a hasonló kivételével. Sőt még a szlovák csoport vezetőjét is „megdorgálták” a Novy Sad írásmódért, mert Szloboda azt mondta, hogy a szerbhorvát helységnevek nem írhatók idegen ábécé betűivel. Nekem kellett tisztáznom, hogy ez csak a magyar helyesírásra vonatkozó szabály. Sajlónk sajnos nem élt a helységnevek következetes használatának lehetőségével. „Ne Őrszállásozzunk már!” – adta cikkének címül egyik élvonalbeli újságról.

Ismét gyökeresen változott a helyzet az 1980-as évek végétől, a mielővici „hatalomátvétellel”. A nemzetiségeknek ismét kisebbségekké történt degradálásával (ami a nyelvi egyenjogúság eltörölésével járt) elrendelték a helységneveknek a „kisebbségi” szövegek környezetben a kisebbségi nyelv helyesírása szerinti írását, azaz a mi esetünkben a magyar ábécé betűivel való átírást. Ez ellen a törvény ellen csupán Zenta (később Szabadka, részben pedig Óbecse és Magyarkanizsa közgyűlése, képviselő-testülete tiltakozott) ez utóbbiak kompromisszumos megoldást javasoltak a Becse és a Kanizsa változatot ajánlva fel a 'Becsej' és a 'Kanizsa' helyett. Az ügy végül is Szerbia Alkotmánybíróságáig jutott el, amely azt elfektette, s az elutasító határozatot (horribile dictu!) a rezsim bukása után kinevezett „demokratikus” Alkotmánybíróság mondta ki 2001. január 21-i határozatával megtiltva a helységnevek magyar változatának használatát és kötelezve az érintett községeket a helységneveknek a magyar helyesírás szabályaival ellenkező feltüntetésére. Ismét csak a mi balkáni viszonyainkra jellemző, hogy ennek a határozatnak egyik község sem tett eleget, s ennek a „szófogatatlanságnak” azóta sem lett semmiféle jogi következménye. Mások viszont odáig mentek a szolgalelkűségben, hogy nemcsak a helységnevek szerb megfelelőit írták ki a magyar ábécé betűivel, hanem Szerbia helyett Szrbiját, a Vajdaság helyett meg Vojvodinát, ami a talpraesettségnek valamivel – úgy egy jó méterrel magasabb szintjét jelenti.

Úgy tűnik, ez a gyakorlat nyomokat hagyott a kisebbségi lelkekben, hiszen a lefolyt sajtóvita során is állandóan jelen volt a következményektől való félelem tudata. Élvonalbeli nyelvészeink mélyszéles hallgatását, csak dr. Ágoston Mihály és dr. Papp György törte meg, igaz, ők is csak egy-egy interjú erejéig. (Az igazsághoz tartozik, hogy dr. Papp már jó egy évvel korábban is állást foglalt ez ügyben a Hungarológiai Közlemények 2002/4. számában közölt Mit tehetünk és mit kell tennünk helyneveinkért? c. írásában.) A Matijevics Lajos emléknapon elhangzott szöveg a

Bácskossuthfalva – Ómoravica kérdésben foglal állást a következőképpen: „Van tehát egy álom, a Kossuthfalva, amelynek nincs élő magyar használati hagyománya sem, hivatalossá tétele tele van golyóval, és van egy több elemből összetársuló, már megkövült alakulat, az Omorovica, amely – sokadmagával – idegen hangzású, de legközelebb áll a szociolingvisztikai, nyelvpolitikai megvalósuláshoz. Én is emellett állok ki, még ha szívem sajog is a másikért.” Egy jó fél évvel később Miskolci Magdolna riporter kérdésére (Barangolás Cnesától Magyarokanizsáig – Magyar Szó, 2003. július 10.) Kanizsa névvel kapcsolatban a tanár úr így nyilatkozott: „Az Ó- és a Magyar- előtagot nem lehet minősíteni, csupán az lehet mérvadó, melyik volt hosszabb ideig, illetve gyakrabban használatban. A Magyar- hivatalossá tétele legutóbb 1903-ban történt. Mindkettőnek van precedense (sic!), alapvető feltétel, hogy a magyar és a szerb megnevezés minél közelebb álljon egymáshoz. – Madjarska Kanjiža valószínűleg soha nem lesz. Azt is meg kell hallgatni, a szív mit mond. A mi szempontunkból nyilván Magyarokanizsát. Csak attól tartok, hogy gond lehet, ha a két hivatalos név különválik. A Stara Kanjiža valószínűleg könnyebben lenne visszaállítható.”

Kézenfekvő tehát, hogy Papp tanár úr szemlélete az eltelt egy év alatt nemigen változott: „szíve szerint” a magyar névalakokat támogatná, de aggasztja, hogy azok távol esnek a megfelelő szerb névalakoktól. Bácskossuthfalva esetében például azon töpreng, hogy hogyan hangzana a szerbül szarvasbikát (?) vagy – tehenet jelentő szó mint névelem, holott egyáltalán nem szükségszerű a magyar és a szerb elnevezés hasonlósága (vö. Szenttamás és Srbobran, Szabadka és Subotica stb.).

Ami Ágoston tanár urat illeti, róla el kell mondani, hogy a kérdés legjobb ismerője, hiszen A földrajzi nevek írásmódja címen könyvet is írt 1984-ben (Nyelvművelő füzetek, Forum, Újvidék). Feltételezhetően fizikai távolléte (többnyire Budapesten tartózkodik) az oka annak, hogy aránylag későn nyilvánított véleményt a Magyar Szó főszerkesztőjének, Kókai Péternek a kérésére, aki a lap július 26-27-i számában jelentette meg a kiváló nyelvtudóssal készült remek interjút. A nyugalmazott professzor életkorát meghazudtoló rugalmasságáról téve tanúbizonyságot revideálja korábbi szemléletét, és elismeri a Magyar Tudományos Akadémia Földrajzi Névbizottságának (Földrajzinév-bizottságának?) az illetékességét a magyar földrajzi és helységnevek kérdésében. „A földrajzi nevek... részei a magyar nyelv szókész-

letének... Megszívelelendőnek tartom, hogy amennyire csak lehet, vigyázzunk a köznyelvi egységre. A magánéletben mindenki használhatja úgy a településneveket, ahogy jónak látja, de iskolában, médiában, azaz nyilvánosan a köznyelvi megnevezésváltozatot kellene alkalmazni... Ami megvan, azt nem kell meghatározni. De ami nincs meg, azt sem lehet csak úgy rögtönözve meghatározni olyan alapon, hogy aki hangosabban tudja előadni a saját érveit, az győz.”

Arra a kérdésre, hogy mit ért a tanár úr azon, „ami már megvan”, a válasz a következő volt: „A legfontosabb forrásmű e tekintetben az a Helységnévtár, amely egészen 1913-ig feltűnő alapossággal tartalmazza a vajdasági magyar helységneveket. Erre a műre nagy szükségünk van, ha választ akarunk adni arra a kérdésre, hogy mi az, ami már megvan. Persze, azóta már történtek változások olyan tekintetben, hogy egyes települések megszűntek, mások önállósodtak, és önálló nevet vettek fel, majd a két világháború közötti időszakban a betelepítésekkel sok új település jött létre.” Ennek nyomán készült egyébként Lelkes György Magyar helységnév-azonosító szótára is, amely azóta már újabb kiadást is megért. (Sajnos, a „javított és bővített” kiadás délszláv névanyaga több, sohasem létezett névalakot is felvett.) Ennek alapján kellene megállapítani a teljes magyar nyelvterületen (és nem csak a Vajdaságban) használatban levő magyar helységneveket, s „elnevezni” csupán azokat a településeket kellene, amelyeknek (még) nincs magyar nevük, ha ott számottevő magyar lakosság él. (Megjegyzendő, hogy a világon nagyon sok olyan városnak van magyar vagy magyaros neve, amelyek sohasem tartoztak Nagy-Magyarország területéhez (pl. Bécs, Drezda, Drinápoly, Fokváros, Jászvásár, Krakkó, Nápoly, Szentpétervár, Várna, Velence stb.). Már csak ezért sem kivitelezhető, hogy megtudakoljuk, vajon az ott élő többségi lakosság egyetért-e ezen települések magyar névváltozatának a használatával. Persze, hogy lesznek annak ellenzői is: a Magyar Szó szeptember 10-i számában máris megjelent az első replika „Törvénytelen a Magyarokanizsa elnevezés” címen. Slaviša Potpara úr, a Szerbiai Demokrata Párt Szabadka községi bizottságának elnöke úgy nyilatkozott, hogy „ez törvénytelen és politikailag káros döntés, melynek beláthatatlan következményei lesznek”.

„Hát jól van, a Szent Istvánját neki, miért kell azt a Kanizsát éppen Magyarokanizsának hívni, mi baj volt az eddigi 'neutrális' névvel? Hát éppen nem kell úgy hívni, és nem is volt vele semmi baj; a helyi hatóságok

'etnokratikus' húzásában a populizmus vírusa mutatható ki, amely nem túlzottan szubtilis módon ingerli és dédelgeti az utóbbi időben Kasza pártja iránt igencsak elkedvetlenedett saját választótöbbségét. Ám maga a húzás törvényszerűsége vitathatatlan, és megvan a saját logikája: a Tisza bányái partján levő szomszédos városkát, Novi Kneževacot magyarul szintén Kanizsának, de Új-, azaz Törökkanizsának nevezik. (az újságíró téved: a Török- előtag nem azonos jelentésű szerb párjával, a Novi-val. Sz. J. megj.) Benne többnyire szerbek élnek, míg Stara Kanjiža (magyarul: Ókanizsa) lakossága kilenc tizedrészt magyarokból áll, innen a Magyarkanizsa, mint nomen est omen. Jó, de hát akkor Novi Kneževac miért nem Szerbkanizsa? Lehet, hogy ez jó kérdés, de íme, itt van ez az adat is: Srpska Crnja (Szerbcsernye) mellett, ahol tudni való, hogy kik élnek, van még egy, többségben magyarok lakta helység is. Mit gondolnak, mi a neve? Természetesen Nova Crnjának (Új-csernyének) hívják... Az egyik helység neve etnikailag 'anonim', a másiké nem. Az 'aránytalanságra' viszont senki sem figyelt oda, amíg a 'Kanizsákkal' nem történt meg ugyanaz a dolog, csak ellenkező előjellel."

Pančić úr írása tehát azt sugallja, hogy talán a legjobb volna kiiktatni az etnikai utalásokat a földrajzi nevekből. Nem mondom, ez valódi europeér hozzáállás, csak hogy aligha talál majd követőkre, főként szerb körökben. Egyébként pedig „Roma locuta, causa finita”: a Magyar Szóban (2003. aug. 30-31., p. 14) megjelent az MNT határozata, s ezzel aztán le is zárult a vita.

Vagy mégsem? A Hét Nap aug. 27-i (LVIII(34) számában ugyan két összegező hangvételű írás is megjelent: Dudás Károly főszerkesztő vezércikket szentelt a témának, a 6. oldalon pedig szerény (mindössze három személyre kiterjedő) körkérdést olvashatunk Jól döntött-e a Magyar Nemzeti Tanács? címen. A két írás közös kicsengése, hogy „jól történt, ami történt”. Magam is osztozom Dudás Károly örömeiben, hogy „Moravica ismét Bácskossuthfalva (ahogy a mi lelünkben mindig is volt), Kanizsa megint Magyarkanizsa, Debeljacs Torontálvásárhely, Verbica Egyházaskér, Telecska Bácsgyulafalva, Kupuszina Bácskertes (?), Feketics Bácsfeketehegy, Bácsszőlős (a „közkezdelt” Bácskál! Királyhalom, s bizony, még Kovin is Keveváral! S noha furcsállom Majláth Bélának, az MNT tagjának néhány megjegyzését (pl. hogy „másodlagos és zárójelbe tett érv” az, hogy az MTA is Bácskossuthfalvaként kodifikálta az eddig a helybeliek többsége által Ómoravicának vagy Omorovicának nevezett helységet), azért bevallom: csakugyan a vártnál

jobban sült el a dolog, s az idő majd helyükre teszi az ún. salamoni döntéseket, mármint azt a néhány esetet, amelyekben az NyB, illetőleg az MNT nem az MTA Földrajzinév-bizottsága által megállapított helynevet tette hivatalossá. (Kíváncsi volnék, mennyiben vették figyelembe Ágoston tanár úrnak közvetlenül az MNT-hez beterjesztett ajánlásait!)

A vita ugyanis folytatódik! Az MNT végleges határozatának a meghozatala után is érkeznek az újabb észrevételek, vitacikkek. (Még kéziratom lezárásának napján, augusztus 11-én is megjelent egy a Magyar Szóban!) Nyilvánvaló, hogy jónéhányan nem tudnak belenyugodni minden döntésbe. Megvallom: magam sem! Nem értem, miért kellett „átírti”, azaz módosítani Nagyvíggyet (Obornjača) Völgyparttá, és hogy miért szerepel ez a település Ada és Topolya községben is egyszerre; Torontáloroszt (Rusko Selo) Kisorosszá, Magyarmajdányt Majdánnyá (ha már Alsóittebe Magyarittabévé változott, Felsőittebe meg Szerbbé; illetőleg magyar név nélkül hagyni Velebitet (Fogadjisten), Lipart (Hársliget), Lovćenacot (Szeghegy és nem Szikics, Budiszavát (Tiszakálmánfalva), Karavukót (Bácsordas), Lalicót (Liliomos), Ratkovót (Paripás), Rastinát (Hadikfalva), Novi Žedniket (Nagyfénylep) Višnjevacot (Meggyes), Siriget (Hadiknépe vagy Bácsszőreg, mivel egy Szőreg már van Újszegedtől délre), Vršački Ritovit (Versecréte). Nem tudni, miért maradtak ki a „névadásból” a 25%-nál kevesebb magyar részarányú községek, hiszen láthattuk, hogy olyan városoknak is lehet (van) magyar névváltozatuk, amelyeknek egyetlenegy magyar lakosuk sincs, ha az történelmileg így alakult ki. Így hát Kupusina (Bácskertes), Svilojevo (Szilágyi), Indijija (India), Maradik (Maradék), Irig Ireg és nem (Ürög), Dobrodol (Dobradó), Satrinci (Satrince), Pančevo (Pancsova), Ivanovo (Sándoregyháza), Nikinci (Nyékinca vagy Nekince), Hrtkovci (Herkóca), Sečanj (Szécsány), Boka (Bóka), Jaša Tomić (Módos), Konak (Kanak), Bušenje (Káptalanfalva), Surjan (Surján) és Neuzina (Nagynezsény) is bizvást élhet magyar névvel, ahogyan azt Dudás Károly említett vezércikkében már meg is tette (s nem dőlt össze a világ, de még Szerbia sem).

Hadd fejezzem hát be kissé hosszúra nyúlt eszmefuttatásomat Csik Nagy Ferenc vitacikkének egy mondatával: „A magyarlakta helyeknek magyar név jár!” S hadd tegyem még hozzá: „Nem csak azoknak, hanem minden településnek, amelynek magyar neve él a 15 milliós magyarság tudatában.”

Délvidéki óda

Árpád apánk, azazhogy Árpi bácsi!
Sirj meg neved: néped a déli végen
„nemzetté” vált, kisebbségi nemzetté,
s „nemzeti tanács”

kormányozza... Hát bizony rá is férne
a saját kormány, hisz így, idegenként,
nyolcvan évet leélni nem akármí:
gerincet roppant,

fejet lesuvaszt, önérzetet emészt,
s már-már akármí nyelvet megkívántat –
levetközni végre különbözésünk
kinos koloncát,

megmártóztat komótosan a többség
langyos tengerében, bár pocsolányi
(„govori sprski bre da te čitav svet
razume, bolan”).

Árpád, az igazi, nem így képzelte;
de hát ki volt ő? Primitív törzsfőnök.
És István király? Birodalmi elme,
korona rabja.

Próbálta volna e sakálók között!
Mi megpróbáltuk, Isten a tanúnk rá,
így is, úgy is: már-már föld alá sulykolt
a nagy igyekvés.

Mennyit kibirtunk! Mit le nem nyeltünk!
Ki tudja, mi volt nehezebb: az önkény
földig alázó parancsait hallgatni,
vagy gúnyos szavát

a becsmértésnek. „Soha még kisebbség
ennyi jogot nem élvezett!” (értsd: ilyen
kevéssel be nem érte), s „preko toga”
tartalék haza

várja az ipsét, ha itt elege volt...
Hah, haza! Milyen közel vagy, s be messze,
háttal a határnak, Európán túl,
Ázsián innen.

Ha arról van szó, elviseljük mi ezt
a „kis hazát” is, habár azok helyett,
akikkel anno a keresztet vittük
temetőszélre,

s gyertyásan vártuk Tökést, az Adventet,
s Csubelával énekeltük a Himnuszt
a szabadkai Kiserdőben, mára
a kis fitymálók,

az ajkbiggyesztő fanyalgók fintorgó
népe szállja meg az első sorokat,
pátyolgatja az újjazdag banditák
finom sarjait;

közben a határ nem mozdul magyar és
magyar közt, nem légiesül a rámpa,*
annál inkább ecetesül a rámpás,
és hül az óda.

Mondhatják: ő csak ne papoljon, hol volt
a bombázáskor? És hol van most a nagy
újjászületésnél? Könnyen beszél, ki
távolról beszél.

Pedig soha ilyen közel nem voltam
hozzád, népem. Akár Mikes a Márvány-
tenger partján, fürkészem a csillagot,
mely feléd mutat...

(Köln, 2002-2003)

*a délvidékiek nyelvhasználatában: sorompó

Délvidéki lelki aszály

A Kárpát-medencét ebben az évben súlyos aszálykárók érték. A Délvidék is megszenvedte ezt az istencsapást. Nem vitás, hogy számtalan magyar családot megviselt, szegényebbé tett ez a mostoha időjárás. Én mégis fájóbb s nagyobb sorscsapásnak tartom, legalábbis a délvidéki magyarság szempontjából, azt a lelki aszályt, amit nap mint nap e bomló közösségben tapasztalni lehet.

Szent István-napi ünnepséget tartottak Palicson. Ingyenes autóbuszok hozták a résztvevőket a tartomány sok településéről. Így képviselve volt a délvidéki magyarság markáns nemzettudattal rendelkező része. Legalábbis ez tételezhető fel annak alapján, hogy azok, akik ideutaztak, az utazással járó fáradalmak ellenére mégis részt akartak venni egy ilyen ünnepségen. Volt, aki díszmagyarban, Bocskai-ruhában és zászlóval vonult fel. Nos, ez a több száz ember ott sétált a pecsenyesütők, cukorka-, ital- és más vásári árusok között, miközben megkezdődött a műsor, mint minden ilyen alkalommal, természetesen a Himnusszal. Gondolom, minden öntudatos nemzet fia ilyenkor megáll, s ha nem is énekl, de legalább tisztelettel végighallgatja nemzete leghölgényebb énekét. Nem így a délvidéki magyarság. A tömeg, mit sem törődve nemzeti imánkkal, tovább sétálgatott, beszélgetett vagy épp falt a hot dogot. Egy nyolcéves korú gyermek az anyját hangosan azzal molesztálta, hogy luftballont szeretne venni, mire az asszony ugyanolyan hangosan arról akarta meggyőzni, hogy ilyenre nem költi a pénzt. A több száz asztal mögött csak a színpad körültekintő hallgatók méltóképpen végig a magyar Himnuszt. A műsor végén elhangzó Szózatra még ennyien sem voltak figyelemmel. Magam elé idéztem az István, a király című rockopera csiksomilyói bemutatóját, amikor majd félmillió ember tartotta szükségesnek a részvételt, s annak ellenére, hogy késő éjjelig tartott az előadás, a végén nem szeltek haza délvidéki magyar módra (vagy onnantak volna ki a templomból, nehogy a Himnuszt bent találja őket), hanem spontánul, egy emberként elénekel-

ték a székely és a magyar Himnuszt. Még a tévéen keresztül is torokszorító, megkönnyeztető látvány volt a nemzeti összekapaszkodásnak és a hazaszeretnek az a közös megnyilatkozása, ami ebből az éneklésből sugárzott. És itt nem a nyolcéves fiúcskát kell elítélni azért, mert a Himnuszt elhangzása alatt hangoskodott, hanem a szüleit, akik nem voltak képesek megtanítani, hogy minden öntudatos ember számára léteznek szent dolgok, amelyek tisztelete nélkül nincs erkölcs, nemzet, haza, sőt az egyén is kiszolgáltatott, mivel ennek hiányában nem egy szervezett társadalomhoz, hanem csak egy felbomló embertömeghez tartozhat. Mindig előttem van egy televíziós közvetítés, amikor egy ünnepségen egy idős székely az unokájával a Himnuszt hallgatta, s a fiúcskának a fején maradt a kalap. Az idős székely nem szólt semmit, csak a fiú fejéről levette a kalapot, s a gyerek kezébe adta. Akad-e ma egy délvidéki magyar, aki a Himnuszt hallatán a fia fejéről leveszi a kalapot, figyelmeztetve e szent dologra? Biztos, csak nagyon kevés, és ezért a lelki aszályért felelősség terheli az oktatáspolitikánkat, a pedagógusokat, a papjainkat, a magyar értelmiséget, az egész társadalmunkat, de legfőképp a szülőket.

Dobos László felvidéki író szerint „elkopott, megkopott a paraszti, az egyházi kollektívizmus”.

Muzslán a tanév végi hálaadó szentmisén, a venisancén, a szertartás vége felé egy asszony jött be huszonegy éves fiával és lányával. Valószínűleg imádkozni. A fiú már az első perc után unni kezdte az álldogálást, az anyja vállára támaszkodott, ezen a lány rőtörészni kezdett, majd nyújtózkodott, viselkedésével zavarva mások áhítatát, és az anyja szó nélkül tűrte ezt. Hogy is merte volna megfegyelmezni elkényeztetett gyermekeit? A mise végén pedig, micsoda kifinomodott erkölcs, a kijárat perselybe a fiú és a lány egy-egy százdináros papírpénzt dugott. Biztos azt gondolták, hogy pénzért mindent meg lehet venni, még Isten jóindulatát is.

A nyolcvanas évek vége felé, divatba jött a templomba járás. Megszűnt a tiltás, a politikusok arcukat és köpönyegét váltották, az ifjúság részére pedig a karácsonyi éjféli mise volt a legvonzóbb találkozóhely. A talajavesztett fiatalságot akkor nemes célokra lehetett volna megnyerni, jó irányba fordítani, ha erre a társadalom, beleértve az egyházat is, fel lett volna készülve. A Bánságban a paphiány arra kényszeríti az egyház tagjait, hogy néha hat-hét település egyházi teendőit lássák el. A megfeszített munka, a pusztuló közösségek látványa, a születések és az elhalálozások arányának a nagyméretű elcsúszása, a szerb sovíniszták áskálódása depresszióba süllyeszti a papságot, s már se kedve, se ereje arra, hogy az ifjúság gondját-baját, de főleg irányítását föl vállálja, hisz néha úgy érzi, hogy kicsúszik lába alól a talaj, s ezért olykor maga is segítségre, biztatásra szorul. Így generációk nőnek fel igazi életcélok, s példaképek nélkül. A délvidéki magyarságot általában a felületes vallásosság jellemzi, és ez a felületeség, a színvonaltalanság az egyházat is elérte. Többször elbűvölve hallgatom a Kossuth rádió vasárnapi miseközvetítéseinek elhangzó szentbeszédeket. Milyen útmutatás, milyen fejtegetés, milyen lelket melengető vigasztalás ez, milyen jó lenne több hasonlót hallani környezetünkben is, a fölkeszűletlen, sokszor már a tudatlanság határát súroló, üres példabeszédek helyett.

Néha elhallgatom, hogy mise előtt milyen gépiesen mondják az imádkozók a rózsafüzér imáit: Üdvözlégy Mária, malaszttal vagy teljes... Vajon az imádkozónak eljut-e a tudatáig, hogy mit jelent például a „malaszttal vagy teljes”? Vajon átérzi-e, amit mond, komolyan gondolja-e a könyörgést, mert ha nem, akkor nincs értelme az egésznek. Ha nem úgy érzi, hogy a szeretet s a megbocsátás keresztény kötelesség, és ezt életmódjával nem tanúsítja, akkor a templomba járás csupán egy hazug önámítás vagy a társadalomnak szánt képmutatás. Amíg az egyház nem lesz képes környezetünkben a hívőkkel igazi keresztény életmódot elfogadtatni, addig nem remélhető egy keresztény erkölcsösség kialakulása, és egy egészséges délvidéki magyar társadalom felépítése sem. És addig, amíg ez az itteni csekélyszámú papság is lelki bajokkal és testi nyavalyákkal küszködik, addig nem remélhető az egyházi nevelésben színvonalváltozás. Bár vannak jelei a jobbításnak, például a keresztény értelmiség szerveződésének, de itt is jelen van az ősi átok, a széthúzás.

A délvidéki magyarság kulturális és gazdasági züllesztésében ugyanilyen jelentősége van mindazon tényezőknek, amelyek e közösséget egyéni és kollek-

tív jogainak érvényesülésében gátolják vagy sok esetben meg is akadályozzák. Nemcsak az önálló délvidéki magyar iskolarendszer hiányára és az oktatás jelenlegi katasztrofális mélyrepülésére gondolok, hanem mindazokra a tényezőkre, amelyek az itteni magyar társadalom általános, mindenre kiterjedő művelődési életét károsan befolyásolják. Mert nem vitás, hogy ez a magyar közösség mind nagyobb mértékben balkanizálódik. Nem csak azért, mert mind kevesebb az egyetemet végzők száma, mert sokan a középiskolák közül a hároméves inasiskolát választják, mert többen a középiskolát szerbül kénytelenek végezni, mert az iskolai oktatás nem magyar szellemiségű, hanem sokkal inkább azért, mert a képzettségnek, a tudásnak, az erkölcsös életmódnak nincs semmi értéke. És a kulturális élet lezüllesztése maga után vonja a magyarság gazdasági süllyedését is.

A műveltség minőségi romlása ugyanúgy vonatkozik az egyetemi végzettségűekre, mint a nyolc elemi befjezetekre. Számunkra azonban veszélyesebb a magasan képzett szakemberek műveltségi igénytelensége és nemzettudat-hiánya, mert ezáltal nem létezik példamutatás, s megszűnik a társadalomra gyakorolt művelődési húzóerő, ami esetleg jó irányba fordíthatná ezt az áldatlan folyamatot. Környezetünkre főleg a nyelvi igénytelenség a jellemző. Ez olyan nagy mértékben eluralkodott rajtunk, hogy már a szép szó, a helyes beszéd művelői is, mint például a színház vezető egyéniségei vagy íróink, beszédükben nyelvi hibákat vétenek, a nyelvművelő írásokat pedig épp azok nem olvassák, akikre vonatkoznak. Kétségbetűző, hogy milyen kevesen érdeklődnek és jelennek meg a művelődési, irodalmi, zenei vagy képzőművészeti rendezvényeken, és ennek nem az anyagi helyzet az akadálya, hanem a kultúrával szembeni igénytelenség, mivel a legsilányabb, a legnívótlanabb mulatozásokon tömegesen vesz részt az itteni magyarság. Mintha Arany János balladájának Kun Abigéljét utánoznák, aki a nagy tragédiájában esztétikát veszítve énekelni és táncolni kezdett. Félreértés ne essék, nem a vigadozást ellenzem, hisz ennyi baj és sorcsapás után szükség van a büfeledésre, hanem a silányságot, a nívótlanyságot, az idegenek majmolását, miközben a sajátunkat nem becsüljük meg. Mert lehet szépen is mulatni, a magyarságra épp ez a jellemző. De az, ami mostanában a lakodalmat utánozó, divattá vált bulikon, zenés rendezvényeken zajlik, mindennek nevezhető, csak szép mulatásnak nem. A képzetlen, tudatlan zenészek fülsiketítő muzsikája, a kétértelmű, banális dalszövegek üvöltése,

miközben a közönség a legprimitívebb néptáncutánczát lejt: kettőt erre, kettőt arra, megcsúfolva a magyar néptánc gazdag formavilágát - az semmiképp sem nevezhető szépnek, kulturáltnak és követendőnek. Mégis ez a tömeges, pedig sokkal drágább szórakozás, mint például a táncház, a dalkörök, a színház, a hangverseny vagy a kiállítás látogatása. Ezeknek az utóbbiaknak a befogadására azonban képtelen a délvidéki magyarság jelentős része, épp az iskolázatlansága és a képzetlensége folytán. Mindezért elsősorban magyar politikusaink és a pozicionált értelmiségiek a felelősek, mert hagyták ennyire mélyre süllyedni a délvidéki magyarságot, mivel csak nekik állt módjukban (ha egyáltalán volt erre lehetőség) ezen változtatni. E dologban főleg az az erkölcstelen, hogy ők ezt a nivótlan, kulturálatlan szórakozási modellt lenézik, megvetik vagy csak nem igénylik, de az iskolázatlanabb társadalmi réteget kiszolgáltatva hagyják azok kénye-kedvének, akik mindezt „veszi, nem veszi, mást nem kap” alapon jó pénzért eladják. Ennek kirívó példáját a Szabadkai Rádió nyújtotta, amikor saját munkatársuknak népszerű opera-, operett-, illetve klasszikus zeneszámokkal gratuláltak, míg az istenadta népnek, azzal a magyarázattal, hogy ezt igényli, egyre nagyobb mértékben az értéktelent, a silányt kínálja. Csak egyről feledkeznek meg, vagy elhallgatja, tudniillik, hogy közszolgálati rádió, amelynek nevelő feladata is van, sőt, az egyik leghatásosabb népnevelő eszköz. Nem hajlandó figyelembe venni azt a nemes gondolatot, miszerint: „A népnek a kultúrából nem azt kell nyújtani, amit kér, hanem azt, amit kérnie kellene”.

Sajnálattal kell megállapítani, hogy az itteni magyarságnak jelenleg nincs olyan politikusi és értelmiségi rétege, amely a szerb hatalomtól ki tudná kényszeríteni a kultúránkra vonatkozó jogos követeléseink teljesítését. A pozicionáltak, akiknek lehetőségük lenne ezt a harcot megvívni, csupán a saját foteljüket őrzik, a szerb nacionalista hatalmat mindenben kiszolgálják, és a jugoszlávság titói eszméit követve gátolják a magyarságért tenni akarók munkáját, ahelyett hogy segítenék. Ennek a magyar érdekekkel szembeni eszmeiségnek képviselői közt kiemelt helyet foglal el az újvidéki Magyar Tanszék és annak értelmiségi holdudvara, épp az az intézmény, amelynek a legnagyobb lehetősége és legjelentősebb szerepe lenne a délvidéki magyarság kulturális felemelkedésében, a magyarságtudat és az önbecsülés erősítésében. Ezzel szemben pálcát tör a szabadkai tanítóképző felett, azzal, hogy támogatja és segítséget nyújtott a milosevići hatalomnak az intéz-

mény tönkretételében. A Magyar Tanszék vezető egyénisége a Magyar Nemzeti Tanácsban ellenezte a Magyar Tudományos Akadémia Földrajzinév-bizottsága által elfogadott helységnevek használatát, az újvidéki tanszék gördíti a legnagyobb akadályt a visszatérni szándékozó szakemberek elé, miközben az itteni magyarság szakemberhiányban szenved, legfőbb cenzora és üldözője volt a nemzettudatunkat erősítő irodalmi alkotásoknak, gúnyt űz minden magyarságot erősítő tevékenységből, még a „Délvidék” említéséből is, miközben lándzsát tör az egyetemes magyarságtól független jugoszláviai magyar különutasság mellett. A magyarság elleni vétkei még hosszasan lehetne sorolni. Ennek a különutasságnak a következménye lett aztán az a magyar hagyományokat és szokásokat sárba taposó, népünket átnevelő folyamat, amely az idegen viselkedésformák átvételéhez vezetett, veszélyeztetve ezzel nemcsak a délvidéki magyarság anyanyelvét, hanem már a lelkivilágát, hagyományainak és szokásainak a megőrzését is. Ezért van az, hogy a színmagyar falu magyar iskolaigazgatója szerbül írja alá a nevét, pedig a kézjegyet mindenki a maga módján alakítja, sok magyar a gratulációkat szerb szokás szerint három csókkal erősíti meg, mert saját hagyományát már nem ismeri, és a közszolgálati rádió sugallatára már igen gyakran nem a hagyományos magyar nótákkal, csárdásokkal küldi jókívánságait, hanem a szerbek által is lebecsült új szerb műdalok stílusában szerzett „Zöld szemek” című förmedvényre mulat, miközben a magyar Himnusz (lásd az említett példát) érzéketlenül s tiszteletlenül fogadja. Dr. Szöllőssy azon kesereg, hogy Észak-Bácska szintiszta magyarlakta településén a Boldogasszony anyánk című régi himnuszunknak is tekinthető éneknek azt a részét, „Magyarországról, édes hazánkról ...” a kórus megmászva énekelte. Ugyanis, amint Szöllőssy fogalmaz, „a gajdoló pecsovicok” nem merték hazájuknak vallani Magyarországot, hanem azt a „Szép Vajdasággal” helyettesítették. Talán még elszomorítóbb dolog a Hét Nap újságírójának az az örömmel közölt tudósítása, miszerint október 6-án, az aradi vértanúk gyásznapiján (ezt az újságíró már nem említi, valószínű, számára ez a dátum nem is jelent semmit) Szabadkán, a legnagyobb magyar lélekszámú délvidéki városban opera-, operett-estet tartanak, ahol „hallható lesz néhány szerzemény a Csárdáskirálynőből is.” A városban e napon ezenkívül még két művelődési rendezvény volt, de egyiket sem a vértanúk emlékének szentelték. És ezen a nevezett újságíró nem botránykozott meg, nem tette szóvá, sőt a fent említett ese-

ményt örömhírként közölte. Ezek után nem tudom, a résztvevők miként fogadhatják meg a Hét Nap főszerkesztőjének javaslatát, hogy „gyűjtsunk gyertyát vagy mécsest az emlékükre. S ha nincs hozzá bátorságunk kitenni az ablakunkba, gyűjtsuk meg lopva a szívünkben. Hisz értünk is vívott, értünk is meghalt az aradi tizenhárom.” A nagybecskereki képviselő-testület magyar tanácsnoka szerint Kiss Ernő és Lázár Vilmos városában „nem él már az aradi vértanúk szelleme. ... most fontosabb a mindennapok túlélése.” Persze, az aradi mártírok is gondolhattak volna a „túlélésre”, a vagyonszerezésre, a harácsolásra, ehelyett ők mégis egy szentebb dolgot választottak, a haza szabadságát, s a nemzet becsületét, és ezért az életüket is feláldozták. A „hálás utókor” pedig, amely a „mindennapok túlélését” helyezi e szent dolgok elé, a Csárdáskirálynő zenéjével emlékezik? rájuk. A lelki aszályos utódok a túlélésre való igyekezetük mellett természetesen még méltóképpen megemlékezhetnének a nemzet hőseiről, hisz ez nem gátolná ebbéli törekvésükben, persze ha égne bennük a nemzeti öntudatnak akár a legkisebb lángja is, ami nélkül nincs történelmi emlékezet, nem létezik a nemzet dicső emlékeinek és emléktárgyainak a tisztelete, és ezért hagyja őket hidegen, érzéketlenül a Himnusz és a Szózat zenéje is. Ezzel kapcsolatban Szöllőssy Kodály Zoltán gondolatát idézi: „Mely erőnk kell a cél érdekében tudatosan ápolni, mi a fontossági sorrendje a nemzeti munkának? 12 millió magyar várja a hivatottak feleletét. A nemzet további sorsa azon fordul, megkapja-e ezt a választ. Mert a magyarság nem ismeri önmagát a maga teljességében, nincs tisztában létfenntartása elemi követelményeivel, nem reagál ösztönszerűen a veszély pillanatában, nincs felkészülve komoly erőpróbára – a nemzet nincs megszervezve, a legfontosabb életérdekeit nem látja egységesen. Leiki honvédelemre lenne szükség! Ehelyett marakodás, törtétek öncélú küzdelme, fejevesztettség. Valamit tenni kell, akármit, csak ne tétlenül tűrni, hogy mások tegyenek velünk, amit akarnak ...” Igen, tenni kellene valamit, főleg itt a Délvidéken, „Leiki honvédelemre lenne szükség”, de ezt a mostani MNT-től remélni, balgaság, hisz e testületben mindent az értelmiségünk labanc szellemiségű része irányít. Mivel többségben vannak, a jogainkért harcolókat simán leszavazzák. Hatalmas sikernek kiáltották ki, hogy ismét működhet két önálló magyar tehetséggondozó középiskola, ami csupán a jogaink minimális kielégítését jelenti, mivel számtalan szerb nyelvű már korábban is működött, miközben a tanács feladta a független ma-

gyar iskolarendszerért való küzdelmet, ami megmaradásunk legfontosabb feltétele. Az öndicséretre még hozzátartozott az az ígérlet is, miszerint ezekben az iskolákban a legjobb pedagógusok oktatják majd magyar szellemiségben, magas színvonalon a jövő délvidéki magyar értelmiségét. Ezzel szemben viszont mi tapasztalható? **Nem csupán a legkiválóbbak, hanem gyakran a délvidéki magyar politikusoknak és a pozícióban lévőknek a rokonsága valamint ismeretségi köre részesült ezekben a kiváltságokban.** A párt-hűséget valamivel meg kell jutalmazni. Nem számít, hogy ennek mekkora ára van, hogy ezzel a jövő magyar értelmiségének a nevelése károsul, ez nem fontos. Az egyéni érdekek ennél lényegesebbek. Milyen erkölcsi példát mutathat a tanulóinak az a pedagógus, aki nem a tudása, hanem az összeköttetései révén kapta meg a kinevezését? Milyen magyar szellemiségű oktatás zajlik majd ott, ahol az igazgatónő nyilatkozata szerint majd megemlékeznek a kozmopolita, globalizációs szemlélet alapján a Föld és az állatok napjáról, de nem említette (nem hiszem, hogy feledékenységből) a magyar kultúra, a költészet, a dráma napját vagy október 23-át. A trianoni békediktátum dátumát már meg sem merem említeni, mert az újvidéki Magyar Tanszék vezetői kitérőnek a hitükből, mivel a kinevezéseket, több mint valószínű, hogy az ő szemléletmódjuk is befolyásolta. Hasonló volt a helyzet ugyanis a Szabadkára visszahelyezett tanítóképzővel is. Kezdetben az az elv dominált, hogy a tanári kar összetétele garantálja a magyar szellemiséget. Végül az újvidéki tanszék diktálta káderpolitika érvényesült, ami egyáltalán nem nevezhető nemzetiinek. Még szerencse, hogy a szabadkai tanítóképző igazgatója s egyes tanáregyeniségei képviselik ezt a magyar szellemiséget.

Persze, mindezt szóvá tenni, véleményt mondani róla, egy elkötelezett pártújságíró szerint csupán „hátartalan ellenszenv és vad ócsárlás, amiben egyébként közlisztéletben álló értelmiségiek is” részt vesznek. Ez „aligha minősíthető jobbitó szándéknak. Sokkal inkább romboló rosszindulatnak”. (Hét Nap, 2003. VIII. 27.) Tehát meglátni, s szólni arról, hogy a pozicionáltak, akiknek módjukban áll tenni e magyarságért valamit, nem a közösség, hanem a saját érdekeiket helyezik előtérbe – ez rombolás. Ha valaki rávilágít egyes politikusok látszattevékenységére vagy a magyar érdekekkel szembeni cselekedetére, az rosszindulat. Aki nem hajlandó a többségében megalkuvó, régi bolsevistákból, köpönyegforgatókból álló MNT-nek tapsolni, az „Jejaratja, értéktelenné teszi magyarságunk egyetlen közös intéz-

ményél". Ha történetesen az MNT képviselőinek többségét nem többszörös csalások útján választották volna meg, ha tagjainak többsége (mint ahogy tette a múltban) nem szerb, hanem magyar érdekekért harcolna, pl. a független magyar iskolarendszerért, a hármass autonómiáért stb. és nem csak látszattevékenységet folytatna, valamint ha ez az intézmény nem csak a szerb hatalomnak a külföld számára szánt látszatjóindulatát tükrözné, akkor nem érné kritika. De így?

Bár „bűnösök közt cinkos a néma” - mondja „szállóige” gyanánt az említett pártújságíró (Babits verssora pontosan: „vétkesek közt cinkos, aki néma.”), és ezért jogosnak tartja ugyan a bírálatot, de csak az ellenfélre vonatkoztatva vagy csak úgy, ahogyan ő is teszi, általánosságban. Így az vonatkozhat bárkire. Konkrét hibákat, hiányosságokat bátran bírálni már nincs mersze, miközben azokat, akik a látszattevékenységet szóvá merik tenni, véleménye szerint „a keménykedő hangoskodók ... úgy félnek ... a kérdésnek a felvetésétől és megválaszolásától, mint ördög a szenteltvíztől”. A nevezett pártújságíró persze nem csak kioktat, de párhüségének bizonyításával mindjárt szolgálni is akar, természetesen **féligazságokkal**. Dicsőhimnuszokat zeng a VMSZ dél-bácskai körzeti szervezetéről, „mivel kitűnően képzett, a politikát értő .. emberek áll. ... mert már évek óta erőt és fáradságot nem kímélve dolgoznak hatalmas térségükben, a kényszerűségből hozzájuk csatolt szerémi maradványfalvaktól kezdve ... Bácsig. ... Ha valaki másként vélekedik a VMSZ dél-bácskai körzeti szervezetének munkájáról, véleményének nyugodtan hangot adhat. Csak azt kérem, hogy nyilvánosan, és nevének letagadása nélkül”, írja a nevezett pártújságíró. (Hét Nap, 2003. X. 8.) Mivel én nem félek, „mint ördög a szenteltvíztől”, és a véleményemet a nyilvánosság előtt mindig nevem feltüntetésével vállalom, ezért kijelenthetem, hogy a pártújságíró féligazságokat közöl, ami egyben azt is jelenti, hogy az olvasót tévesen tájékoztatja. De mielőtt rátérnék az indoklásomra, ismét helyesbitenem kell az újságíró idézetét. A nevezett szerémségi települések csak a magyar népesség szemszögéből nevezhetők „maradványfalvaknak” mivel például Maradék igen tataros helység, amiről az újságíró is meggyőződhet, amikor (ha netán) ott jár. Azt is elismerem, hogy a szervezet a politikát értő emberekből áll, mivel néhányat közülük az újvidékiek „vörös” becenévvel illetnek, mert korábban ugyancsak megkeserítette az ottani magyarság életét. De mivel politikát értőkről van szó, pontosan tudták, hogy mikor és hogyan kell szemléletet (illetve

köponyeget) váltani. Persze nem a milosevici idokben kezdték támogatni a szerémségi magyarságot, mert abban a vészes idokben, majd tíz évig csak Béres Károly, a bácsfeketehegyi művelődési egyesület Pál Károly irányításával, Krekity Olga s csapata, és az Aracs Társadalmi Szervezet vett részt ebben a nemzetmentő munkában. A VMSZ újvidéki tagsága vagy a Hungarológiai Intézet, a tanszékkal egyetemben a rendszerváltásig az orrukát sem dugták ki az alig félórányi autóbuszjárára lévő Maradékra, amit már többször (névvel!) szóvá is tettem. Veszni hagyták a szerémségi magyar iskolákat, és még lelki táplálékot sem nyújtottak az ottani pusztuló magyarságnak. Csak amikor sor került a „magyar igazolványok kiadására, és magyarországi pénzekből létrejöttek a CMH-irodák, csak akkor kezdtek el szervezni (ha már úgy is a terepen vannak) a szerémségi magyarságot. Persze az sem biztos, hogy a nemzettársak sorsát kívánták a szívükre venni, mert az is feltételezhető, (sőt) hogy az esetleges jövőbeli szavazatokra számítanak, hisz ahol a pénz, ott a voksok is szaporodnak. Azokat, akik e nemes munkát elkezdtek és mind a mai napig folytatják, természetesen most már mások segítségével, a pártújságíró egy szóval sem említette, mivel a féligazságok, az ő érdekét tekintve, hatásosabbak. A „cinkosság” pedig az másodlagos dolog. Az sem világos, hogy mit jelent a „kényszerűségből hozzájuk csatolt” kifejezés? Hát nem Újvidékhez állnak a szerémségi falvak legközelebb? Hát Bácsfeketehegy vagy Szabadka közelebb van, mint Újvidék? Ezért most én kérdezem tisztelettel a tisztelt újságírótól, szerinte kihez fordulhattak volna ezek a magyarlakta települések indokoltabban segítségért?

Sajnos ez a kettős szerepvállalás az utóbbi időben a Hét Napról is elmondható. Míg a vezércikkekben a délvidéki magyarság pusztulását siratják, s azon keseregnek, hogy nagyon sok délvidéki magyar a történelmi nagyságok közül Titót tekinti a legkiemelkedőbb személyiségnek, addig a belső oldalon azt a Bogdánfit méltatják, aki, a cikkíró szerint, azt vallja, hogy „a Titoktetek fordítását életem legfőbb művének tartom”. (Hét Nap, 2003. IX. 10.) Annak a Titóénak, akinek hatalma alatt úgy pusztították az itteni magyarságot, hogy ötven év után a lélekszáma a felére fogyatkozott. Hát ennek a személynek a munkásságát valóban érdemes dicsőíteni.

Sajnálattal kell azt is megállapítani, hogy a délvidéki magyarságnak nincs egyetlenegy államilag finanszírozott hivatalos intézménye sem, amelyet egyértelműen a magyar szellemiség jellemezne, s amely követ-

kezetesen a magyarság kulturális és gazdasági gyarapodásán buzgólkodna. Addig, amíg a meglévő (MNT) határozatok ellenére az Újvidéki Televízió Torontálvásárhely helyett Debelyacsán rendezi a VIVÉ-t, a Magyar Szó a reklámoknál, gyászjelentéseknél stb. továbbra is Feketicset és Moravicát ír, valamint az Újvidéki és a Szabadkai Rádió Moravicára küldi a zenés üdvözeteket, amíg a Szabadkai Rádió riportere, álfigyelmességből, a hallgatók érzékenységre hivatkozva, finoman nem helyesbíti a betelefonálók nyelvi hibáit, akik priolicát, szungyerszőnyeget stb. cserélnének, ezzel szabad utat engedve a pongyolaságnak, és az elektronikus médiában jogerőre emelve a hibás, kevert beszédet, amíg színházaink nem magyar szellemiségű, önbecsülést s nemzettudatot erősítő műveket játszanak, amíg a múzeumok, levéltárak és műemlékvédő hivatalok, amelyeknek a feladata a magyar műemlékek gyűjtése és megóvása is, veszni hagyják értékeinket, amíg iskoláinkban a vétkes nemzet tudatát súlykolják a gyerekekbe, és amíg a magyarellenes, sovánisza kilengések, temetőgyalázások, verések, sőt gyilkosságok ellen csak egyes egyének emelik fel a szavukat, miközben a hatalmon lévő politikusaink vagy az

MNT tagjai meglapulva hallgatnak, **de ha tiltakoznak is, mindennek a megakadályozására már képtelenek**, illetve szándékuk sincs – addig a délvidéki magyarságnak nem lesz jövőképe. Bár a tartományi kisebbségügyi titkár arra buzdítja a magyarságot, hogy éljen törvény adta jogával, azt viszont elhallgatja, hogy ugyan élni élhet vele, de ügyét elintézni ezzel nem tudja, mert még a zentai postán sem értik meg, ha magyarul kér valamit, és a vasútállomásokon sem kaphat ilyenmód információt, mivel a Trianon utáni, illetve a kommunista törvények (jól bevált módon) nem kötelezik az intézményeket a többnyelvűsége. És ha még a magyar intézmények sem mutatnak példát, amint azt már fenn szóvá tettük, akkor kitől várhatná az egyszerű halandó a követendő példát. Ezt elhallgatni, nem szóvá tenni, s tévhitben tartani az itt élőket, erkölcsatlenség, sőt bűn, mert, amint azt a pártújságíró is (nem egész pontosan) megállapította, „vétkesek közt cinkos, aki néma”.

Szabadka, 2003. IX. 29.

A kisebbség-érzés fogságában

A délvidéki magyarság kisebbség-érzése még mindig virágkorát éli.

Egy népesség személyiségjegyeinek tulajdonságait vizsgálva elengedhetetlenül figyelembe kell venni azokat a társadalmi-szociális történéseket, amelyek a személyiségfejlődés során az énkép kialakulására hatnak. Semmilyen eszközzel nem lehet kitörölni és tagadni, hogy a kisebbségi sorsban eltöltött több mint nyolcvan év igenis hozzájárult az itteni magyarok kisebbségi érzéssel átitatott énképének kialakulásához. Sőt, úgy tűnik, hogy az elmúlt tizenkét-tizenhárom év sokkal nagyobb megterhelésként nehezedik a személyiség szerkezetünkre, mint az elmúlt évtizedek. Mert lassan ugyan, de tudatossá válik az, amit eddig mélyen - a szigorú (el)hallgatás égíse alatt - a tudatalattiban fojtottunk el.

Sajátos jelenség ez a délvidéki magyarok mentalitásában. Az elfojtás, a tudatalattiba való süllyesztés olyan dominálón meghatározó védekező mechanizmussá vált, amely megóvta, megóvja a személyiséget a széteséstől. Míg nem tudtunk vagy nem volt szabad beszélni azokról a dolgokról, amelyekről ma már nyíltan szólunk (üldöztetések, kivégzések, identitásváltozásra való kényszerítések stb.), úgy tűnt, mintha stabilabb (?) lett volna a délvidéki magyarság személyiség szerkezete. Csalóka látszat ez, persze, hiszen még csak nem is vizsgáltuk ezt a jelenséget eddig, nemhogy beszélünk volna róla. Valamifajta struccpolitikára emlékeztető védekező magatartás volt ez, de talán nem túlzó az az állítás, hogy ez az itteni magyarság többségében ma sincs másképpen: „hallgassam el, ne lássam meg, és akkor nem is létezik”.

Ezt az elfojtást egyértelműen a félelem szülte. A megtorlástól való félelem hátterében azonban mindig a megsemmisüléstől, a haláltól való félelem állt. Micsoda ellentmondás: egy népesség, amely-

ben a „meghívott halál”, az öngyilkosság olyan nagy gyakorisággal fordul elő, hogy a világranglista „előkelő” első helyén áll, a halálfélelmét úgy próbálja legyőzni, hogy még élőként elveszíti önmagát. Védekező reflex volt ez a vajdasági magyar személyiség szerkezet számára (bár ismételtelen nem csak múlt időt kell használnom): háttérben maradni, bezárkózni, visszahúzódni. És ezt a reflexet mint biztosnak (?) megélt viselkedési, életvezetési mintát egyik generációról a másikra adtuk át.

Megtanított bennünket félni egy eltorzult értékrendszer, megtanított arra, hogy csak akkor maradhatunk fenn biztonságban, ha csöndben maradunk, ha kicsik maradunk, ha kevesebbet érünk. A kisebbségi érzés gyökereit szinte már a születésnél elkezdték kiépíteni bennünk. Ez pedig a világra való eszmélés első pillanataiban meghatározta a körülöttünk levő világ érzékelését, amely visszafogottabbá, színtelenebbé vált. Mintha valahol mélyen olyan „irányítás” alá került volna ez a valóság érzékelés, hogy tilos úgy érzékelni, olyan színeket, tartalmakat látni és felfogni, mint amilyenek a valóságban ténylegesen jelen vannak. Az ilyen érzékelés alapul szolgált a többi pszichés működéshez, a világ dolgainak illetően felfogásából következtek a továbbiakban a saját személyiségnek, az én megélésének a zavarai. Valahogy így: „Én kisebb-kevesebb vagyok a többiekhez képest, és nem is szabad többnek lennem, mert az veszélyes”.

Mindezek következményeként amikor eljön a felnőtté érés időszaka - ami mindig eljön, akarjuk vagy sem, siettetni vagy késleltetni igyekszünk-e vagy sem -, akkor egy kisebbségi érzéssel átitatott személyiség szerkezet sokszorta nehezebben áll talpra.

Napjaink történelmi eseményei még nagyon gyakran hordoznak magukban ilyen üzeneteket. Gondoljunk csak a vajdasági magyar pártok még

nem eléggé következetes és erős érdekvállalására, vagy az anyaország még nem elfogadó álláspontjára a kettős állampolgárság kérdésével kapcsolatban („Mit érek én, ha még az anyaországnak sem kellemes...”). Az írástudók felelőssége most is óriási.

Egyfajta talpra állás azonban mégis történik ebben a délvidéki magyar közösségben, erre engednek következtetni legújabb megfigyeléseim. Mintha lassan körvonalazódna az az identitástudatra-ébredés, amire sokkal hamarabb is szükség lett volna már. Távol vagyunk persze még attól, amit ideálisnak nevezhetnénk (és lesz-e valaha ideális?). Távol vagyunk még attól, hogy természetes legyen mindannyiunk számára, hogy képességeink, adottságaink azért vannak, hogy azokat használjuk minden kisebbségi átszíneződés nélkül. A közösségi szerveződés, amelynek azért mégis megélő vagyunk, ha mégoly nehezen és nagyon gyakran ellentmondásosan is, de nyilván meghozza az eredményt.

A közösség és az egyén közötti reláció azonban mindig kétirányú, ezt figyelmen kívül hagyni értelmetlen. Azt jelenti ez, hogy saját életünk alakításáért mindig mi is felelősek vagyunk. Nem lehet folyton csak a reláció egyik pólusától elvárni a nekünk megfelelő egyensúly fenntartását, fejlődését. A régi kisebbségi személyiségjegyeket, viselkedésmintákat fel kell ismerni magunkban, és ez alapján véve individuális

munka. Részletekbe menően fel kell tárni azokat az érzéseinket, amelyek mindennapi döntéseinket motiválják, dolgozni saját személyiségünk alakításán. Ha ez hiányzik, nincs az az ideális környezet - társadalmi, politikai, gazdasági -, amely „meggyógyítana” bennünket. Az individuális katarzisznak meg kell történnie, mert e nélkül nincs újrakezdés. Persze, itt újabb „vesztéssel” kell szembenéznünk. El kell „veszíteni” régi magunkat, és azt meg kell gyászolnunk. Ez a gyász pedig fájdalmas tud lenni, mert az a régi ismert volt, tehát biztos, még ha rossz is, az új pedig ismeretlen, bizonytalan. A gyász mellett pedig ott munkálkodik a változástól való félelem is.

Ha meg tudjuk látni kisebbségi személyiségjegyeinket magunkban, akkor könnyebben meg is tudunk szabadulni tőlük. Hiszen azonnal adódnak a válaszok: semmivel sem vagyunk kevesebbek, mint a többiek. Ha apáink át is adták félelmeiket, nekünk nem kell mindenáron azokkal együtt élni, nem kell továbbadni! Lehet, hogy ők nem teheték, de mi most megtehetjük, hogy vállaljuk magunkat. Hogy cselekszünk magunkért, és kimondjuk azt, amit érzünk és akarunk. Kisebbségi érzéseinket is. De úgy, hogy azok a megfelelő helyre kerüljenek, és amikor megpróbálnak elárasztani bennünket, tudatosodjon bennünk, hogy az újrakezdéskor már nincsen helyük.

2003. IX. 11-én

Ámítás és hiszékenység

Gyorsjelentés a délvidéki magyar népességi helyzetről

Ahhoz, hogy igazán alapos elemzést tudjunk nyújtani a mostani állapotról és a várható népességi folyamatokról, még nagyon kevés adatot tettek közzé a 2002. évi népszámlálásról. Ennek ellenére – olyan szociológusként, aki demográfiával is foglalkozik – kötelességemnek érzem, hogy akár egy gyorsjelentést adjak a délvidéki (vajdasági) magyar népesség helyzetéről.

A népszámlálás egy évet késett az előzőhöz (1991) képest, ami már magában véve is zavaró, mert nem nyújt azonos összehasonlítási alapot; ezenkívül Kosovóban nem tartottak népszámlálást, és Dél-Szerbia egyes részein sem volt teljes.

Hogy szemet hunyunk tragédiánk fölött, pontosabban hogy kisebbnek tűnjön évszázados meghurcoltatásunk és megaláztatásunk következménye, ezért a magyar pártok a népszámlálás idején felszólították a magyar lakosságot, hogy mindenki minden családtagját jelentse be, attól függetlenül, hogy az országban van-e vagy az országon kívül, hogy tíz-húsz évvel ezelőtt távozott-e és már régen letelepedett új hazájában új állampolgárként. („Még visszajöhet, mi visszavárjuk.”) A népszámláló biztosok is így jártak el mindenütt. Csakhogy a szerbek ez alkalommal is – mint eddig mindig – túljártak az eszünkön. Ők is, a pártaikon keresztül felszólították a szerbeket, hogy minden hozzátartozójukat jelentsék be, ha mindjárt ötven évvel korábban is távoztak az országból (nehogy véletlenül ezeknek a „Johan-magyaroknak” növekedjen az aránya a Vajdaságban, mert ez határ- vagy politikai változások alapjaként szolgálhatna). Erre a „versenyfutásra” épült rá a Nemzetközi Statisztikai Szövetség ajánlása, hogy az ország állandó lakosságába, a statisztikai kimutatásokba kerüljenek be azok a menekültek is, akik egy évnél régebben tartózkodnak az országban, de azok a vendégmunkások is (családtagjaik nélkül), akik egy évnél rövidebb ideje élnek külföldön. Tudni kell, hogy 1991-ben a vendégmunkások családtagjait is beszámították az ország állandó lakosságába – nem így 2002-ben. Már e miatt a módszertani különbség miatt

is összehasonlíthatatlanná vált a két népszámlálás eredménye.

A táblázatban közölt 2002. évi népszámlálási adatok földolgozásából az következik, hogy 2001 és 2002 között az országból (ebből a megkurtiltott Szerbiából) 395 943 személy tartózkodott egy évnél rövidebb ideig külföldön, vendégmunkán. A Vajdaságból ez a szám 67 148 fő. Jelenleg még nem tudható, hogy ebből az iszonyatosan nagy számból mennyi a magyar nemzetiségű. Szándékosan mondom így, mert 2001–2002 között valószínűleg Szerbiából senki sem volt egy évnél rövidebb ideig tartó külföldi vendégmunkán. Ellenkezőleg: mindenki régebb óta kinn volt már. Ravasz észjárás, s ennek megfelelően zagya kimutatás. A zagya kimutatásból majd értéktelen következtetéseket lehet levonni, minek nyomán a cselekedet is eredménytelen lesz. Senkinek nem jó ez, a szerbeknek sem, de a magyaroknak végképp nem. A szerbek átmenetileg hajlandók a maguk számára is felvállalni a népszámlálás elferdítésének következményeit, csak-hogy minél nagyobb kárt okozzanak a kisebbségeknek és a kisebbségi politikának. Az adatok így elfednek egy katasztrofális állapotot, amelyet majd akkor tesznek nyilvánvalóvá, amikor úgy látják, elérkezett az ideje, hogy pronatalista (népességserkentő) intézkedésekkel javítsanak saját népességük demográfiai helyzetén. Ugyanakkor továbbra is elrejtik a magyarok elől valós mértékű csökkenő számukat, mely a kipusztulásukat sejteti ebben a térségben. Szabad kezét biztosítanak maguknak a magyar nemzetiség további asszimilációjához és elköltözésre ösztönzéséhez. A cél nem változott. Továbbra is igyekeznek a maguk javára fordítani a szűkülő helyzetlehetőségekből adódó cselekvést. A népességgazdálkodás a „szerb Vajdaság” megvalósításának szolgálatában áll. Ha a magyarok száma majd 5% alá esik, és szétforgácsolódnak egy erőltetett etnikai csoporttá, és többé nem jelentenek semmilyen politikai erőt, akkor már a szerbek ki fogják mondani és mutatni az igazat, miszerint a magyarok sorsa azért fordult rosszra, mert „nem születik elég gyerek”.

A vajdasági magyar népesség állapotát mutató néhány jelzőszám

	Határérték	Magyarok
A 65 évnél idősebb népesség aránya az összes népesség százalékában	10,00%	1991-ben 16,59% 2002-ben 19,25%
Átlagéletkor	30 év	1971-ben 37,7 év 1991-ben 41,5 év 2002-ben 43,1 év
Az öregedés indexe (a 60 évesek és idősebbek aránya a 0–19 éves korcsoportéhoz viszonyítva)	0,40	1971-ben 0,743 1991-ben 1,142 2002-ben 1,363
Átlagos gyermekszám	2,30	1991-ben 1,62 2002-ben 1,50 alatt (becslés)
Nemzetisége szerint magyar	...	1991-ben 339 490 2002-ben 290 207
Anyanyelve szerint magyar	...	1991-ben 344 667 2002-ben 284 205
Magyar nemzetiségű és anyanyelvű is	...	1991-ben 325 396 2002-ben ...
Magát jugoszlávnak valló, de magyar anyanyelvű	...	1991-ben 14 789 2002-ben...
Születési ezrelék	14,3	1991-ben 10,68 2002-ben 10,0-9,0 (becslés)
Halálozási ezrelék	14,3	1991-ben 8,89 2002-ben 21,13 (becslés)
Születés és halálozás egymás közti aránya	100,00	1991-ben 0,52 2002-ben 0,50 (becslés)
Vitalis index (0–14 évesek és 60 évesek és idősebbek aránya)	100,00	1961-ben 1,37 1991-ben 0,71 2002-ben 0,51

A fenti táblázat átfogó áttekintést nyújt a délvideki magyarok csöppet sem virágos, de legkevésbé biztató helyzetéről:

1. Rögtön az elején szeretnék rámutatni a legnagyobb csalásra és abszurdumra. A táblázatból ugyanis az következik, hogy a magyar népesség nemzetiség szerinti száma 1991–2000 között csupán 49 283 fővel csökkent. Ha azonban tudjuk, hogy az említett időszakban a magyarok száma csupán a természetes fogyás (a nagyobb számú halálozások, mint születések) következtében 34 000–35 000 fővel csökkent, akkor alapos gyanúval tesszük

fel a kérdést: az említett időszakban valóban csupán 14 000 fő távozott el az országból? Nem beszélve arról, hogy bizonyos számú magyar asszimilálódott is, elsősorban a szórványokban. Továbbra is azon a véleményen vagyok, hogy az elmenekült-kivándorolt magyarok száma nem lehetett kisebb 40 000–60 000 főnél. Igaz, bizonyos számú magyar anyanyelvű jugoszláv (14 700 fő) ismét részben magyar nemzetiségűnek vallotta magát, de még akkor is hiányzik 25 000–45 000 magyar nemzetiségű.

2. Fájdalmasan kell megállapítani, hogy az anyanyelv szerinti magyarok számának csökkenése még nagyobb, mint a nemzetiség szerintiéké – 60 462 fő. Mivel a 49 283 és a

60 462 között több mint 10 000 fős különbség van, biztosan erősödött a nyelvi asszimiláció. Vagyis 10 000 fő ugyan magyar nemzetiségűnek vallja magát, de szerb anyanyelvű – minden bizonnyal elsősorban a szórványokban. Sajnos, még nem rendelkezünk azzal a keresztábrázattal, amelyből megtudhatnánk, hogy mekkora volt azoknak a száma, akik nemzetiségük és anyanyelvük szerint is magyaroknak vallották magukat a Délvidéken 2002-ben. Nem tudjuk azt sem, hogy hányan vallották magukat jugoszlávnak, de magyar anyanyelvűnek. A Tito-korszakban a szerbségbe való beolvadás a „jugoszláv” ál-azonosság-tudaton keresztül, közvetve történt. Tudni kellene azt is, mennyi szerb nemzetiségű, de magyar anyanyelvű fő van, és mennyi a magyar nemzetiségű, de szerb anyanyelvű.

3. Ennek a magyar népességnek elméleti lehetősége sincs, hogy megérje a következő ötven évet. A táblázatban láthatók azok a szükséges határértékek, amelyek a népesség egyszerű reprodukciójához nélkülözhetetlenek:

- Két halálozásra jut egy születés.
- A vitális index azt mutatja, hogy ez még legalább 15 évig így fog történni.
- A születési ezrelék, amely a magyar anyaktól származó gyerekekre vonatkozik (tehát tartalmazza egy 25-30%-os asszimiláció lehetőségét is a vegyes házasságokban), még ha az asszimiláció gyengülne is fog, akkor is több mint egy harmaddal kevesebb gyermeket tartalmaz, mint amennyi szükséges a magyar népesség egyszerű reprodukciójához.

4. Rohamosan csökken (elfogy) a termékeny korcsoportban lévő nők kontingense. Erre utal a nők 45 éves átlagéletkora. A nők 30 éves korukig megszülik a kívánt és tervezett gyermekeik számának 85-90%-át. A magyaroknál a nők átlagos életkora 45 év. Nyilvánvaló, hogy 1960–2002 között felére csökkent a termékeny nők kontingense. Tőlük elvárni, hogy három gyermeknél többet szüljenek, csak hogy megmaradjon a magyar népesség az előző reprodukciós szinten, képtelenség. Abszurdum megkövetelni még a zéróállapotú állandó népességváltozatot is. Még az is csak hosszabb folyamatban lehetne megvalósítható.

5. A délvidéki magyarság gyorsuló ütemben öregszik. Az öregedés indexe csaknem három és félszer gyorsabb, mint az a népesség egyszerű reprodukciója esetén tapasztalható. Nem csoda, hogy már két évtizede a het-

venőt évesek és az annál idősebbek száma állandóan meghaladja a 20 000-et.

A 65 éves és az annál idősebb népesség aránya csaknem 20%, a népesség egyszerű reprodukciója esetében megengedett 10% helyett. Bőségesen fog aratni a halál idehaza a következő évtizedekben is. Mivel ez a folyamat nagyon gyors, gyakran meg fog történni, hogy az öreg szülőket előbb fogják eltemetni idehaza, mint arról tudomást szereznek a külföldön élő gyermekeik, vagy még mielőtt megérkeznének a temetésre külföldről.

Abban az országban, ahol évtizedeken keresztül az etnikai arányok tervezésével voltak elfoglalva a tudományos akadémián, az írószövetségben, a katonai vezérkarban és a minisztertanácsban, nem lesz könnyű megállítani a számunkra nem kívánatos népességi folyamatot, és féltetni az ilyen népesedési politika nacionalista kieszelőit és mozgatóit.

Családbarát politikára lenne szükség. Vajon megtörténik-e, hogy a szerbek jobban fogják szeretni a család szentségét, mint az államot? Ha ez elmarad, a népfogyatkozás gyökerei még jobban bele fognak ágyazódni önmaguk törvényszerűségeibe. Mindez után már semmilyen gazdasági intézkedés hatása nem fog érvényesülni. Szerbiában minden eddig alkalmazott népességserkentő intézkedés demográfiai értelmét és gazdasági értékét veszítette. Még a pénzben teljesen értékét veszített gyermekpótlék kifizetése is több évet késik. Ezen kívül más intézkedés talán nem is létezik. Ismerve a demográfiai probléma nagyságát és mélységét, valamint a gazdasági helyzet rendezéséhez szükséges időt (ahhoz, hogy az ország nemzetgazdasága és életszínvonala visszakapaszkodjon az 1989. évi szintre, legalább 20 évre van szükség) elmondható, hogy sem a natalitás nem fog növekedni, sem az elvándorlás nem fog csökkenni. Ez továbbra is elsősorban a magyarokat fogja érinteni, de többé már nem vonhatják ki a hatása alól magukat a szerbek sem (mint ahogyan 1918-tól napjainkig számtalanszor megtették).

Várható, hogy a következő évtizedben Szerbiából újabb 200 000 fiatal fog távozni. Azt, hogy ebből mennyi lesz a magyar nemzetiségű, most még nagyon nehéz megmondani. Biztos azonban, hogy számukhoz képest aránytalanul sok. Ha folytatják az eddigi gazdaságpolitikát (vagyis a gazdasági nehézségek minél nagyobb részét igyekeznek áthárítani a kisebbségekre), akkor egész biztosan aránytalanul sok magyar hagyja el szülőföldjét. Ha a szerbiai vezetés új gazdaságpolitikába kezd, akkor kevesebb, de a folyamatot még a jóakarát sem fogja tudni leállítani – csupán lassítani.

De mi már ezzel is megelégednénk.

Nem adjuk föl!

Zomborban, Nyugat-Bácska körzeti székhelyén ma már alig hallik magyar szó az utcán, lassan már a templomból, az iskolából és a magyarok egyedüli művelődési egyesületéből, a Magyar Polgári Kaszinóból is csak halkán, suttogásszerűen hallatszik ki. Látjuk, hogyan múlik el a világ dicsősége, de ennél is jobban fáj-laljuk Zombor dicsőségének elmúlását. A néhai Bács-Bodrog vármegye székvárosa, amelyet némi elfogultsággal a Délvidék Kolozsváraként emlegettek hajdanán, mára a teljes leépülés áldozatává vált, pedig a mostani ország legnyugatibb városa, mindössze 25 kilométerre az anyaország és 15 kilométerre Horvátország határától.

Elfogyott erről a vidékről a magyar, imitt-amott néhányan még táplálják a szittya lángot, de ki tudja, meddig futja erejükből, hiszen az emberi lét véges, kiöregszenek, elhalnak a tüzet ébren tartók.

Csak a csoda segíthet!

Ám, mi lett volna velünk, ha egy évezreden keresztül nem hiszünk oly vakmerően a csodában, amely azért mindig bekövetkezett, s aminek nyomán a Megváltó mindaddig megadta számunkra a megmaradás kegyelmét?!

Nem adjuk föl most sem!

Apáink, nagyapáink idejében, a negyvenes évek elején még kilencvenen-százan iratkoztak magyar tan nyelvű első osztályba. A hatvanas években már legfőljebb hatvanan voltak nemzedékenként, a hetvenes évek elején már csak egy 26-28 fős magyar tagozat indult a városban, 1996-tól pedig 5-10 gyermek kezd meg generációnként az egész város területén a betűvetés tudományát tanulni magyar nyelven. Eddig még nem voltak össze tagozatot, s nem is kellett harcolni a piciny osztályok megnyitásáért. (Milyen remek adu ez a kisebbségi jogokért harsogó világ felé!)

Hasonló szomorú statisztika jellemzi az egész körzetet. Az 1989-ben születettek, illetve az 1996-ban iskolába indulók száma nem alakul kedvezőbben a közelmúltig virágzó magyar falvainkban sem. E nemze-

dékből mindössze ötöt jegyeznek a székvárosban, Zomborban, ugyanennyit Doroszlón, Gomboson és Szilágyin. Ezekben a falvakban húsz évvel korábban még egy-egy generáció lélekszáma meghaladta a húszat, jobb években pedig túlépte a harmincat is.

Míg a hetvenes, nyolcvanas években a beolvadás „szedte áldozatait”, a kilencvenes években viszont a háború előli menekülés, az egzisztenciális okokkal magyarázható elvándorlás nyomorította meg e kisközösséget, szóránymagyarsággá téve a nyugat-bácskai nemzettestet. Zomborból (csak a városból, a hozzá tartozó falvakat leszámítva) nem kevesebb, mint tizenkét gyermeket vittek el az elköltöző szülők az 1989-ben születettek közül. Ez egy akkora érvágást jelent, amelyet valóban csak a csoda orvosolhat.

Némely környező, közjogilag e városhoz tartozó településen már korábban megszűnt a magyar tan nyelvű oktatás (már akkor tanuló hiányában). Őrszálláson valamikor a hetvenes évek elején szűnt meg a magyar nyelvű négy elemi, Csonoplyán ugyanez tíz évvel később következett be. E két faluból a szomszédos Nemesmilitcsre járnak az anyanyelvükön tanuló magyar gyermekek.

A középiskolák esetében még lesújtóbb a helyzet. A gimnáziumba nem szívesen, csak kényszerből iratkoztak gyermekeink, hiszen ott a közelmúltig öt tantárgyból is szerb nyelvű volt az előadó, a mezőgazdasági szakközépiskolában pedig csaknem két évtizeddel ezelőtt szüntették meg az általános, majd a növénytermesztői szakot is, szakkáder hiányára hivatkozva. A növénytermesztői szak hiánya különösen érzékenyen érinti vidékünk magyar emberét, hiszen a legtöbben mezőgazdaságból élnek, s minden bizonnyal ésszerű lenne, ha a gyermekeik itt tanulhatnának korszerűen gazdálkodni. A mezőgazdasági szakok megőrzése talán lelassítaná a kiöregedett háztartások földeladását is, s hogy ennek mekkora a jelentősége, azt felesleges ecsetelni.

Az idén mégis felcsillant a remény!

A műszaki szakközépiskola nemrég kinevezett (magyar) igazgatójának és néhány tenni akaró tanárnak köszönhetően megnyílt ennek az iskolának az első magyar tagozata, amelyen számítógép-szerelő és programozó technikusokat képeznek. S a csoda annyi-ből is megtörtént, hogy volt is annyi felvételiző, hogy minden további nélkül beindíthatták az új szakot, amelyen minden tantárgyból sikerült magyarul előadó tanárokat biztosítani... S ezzel még nem ért véget a csodák sorozata, ugyanis a gimnáziumnak is sikerült az öt kritikus tantárgyra magyar nyelvű előadót alkalmazni. Talán e két tagozat vonzásköre növelte meg az érdeklődést az egészségügyi szakközépiskola magyar nyelvű gyógyszerészeti szaka iránt is, ahol betelt a harminc fős tagozat.

Hosszú évek után az idei tanévkezdés volt az egyedüli, amikor nem kellett attól rettegni, hogy a szerbiai oktatásügyi minisztérium által meghirdetett középiskolai tagozatok bármelyike nem indulhat be a tanulók alacsony létszáma miatt.

Ezt a „porainkból való föltámadást” csak akkor folytathatjuk, ha előbb-utóbb saját diáktothona is lesz a Zomborban magyarul tanuló fiataloknak, ellenkező esetben immár nem az anyaország (minthogy oda csakis mélyzsebű szülők gyermekei iratkozhatnak), hanem az olyan erős délvidéki iskolai központok szippantják el gyermekeinket, mint pl. Szabadka és Zenta, amire seregnyi példa akadt az elmúlt néhány évben.

Ne feledjük: nagyobb veszély fenyegeti az egy cukros tál köré sereglett nagy méhrajt, mint a kisebb rajokban, ám sokfelé serénykedőket!

Továbbra is bízunk a csodában, legfőképp azok után, hogy ismét fölcsillant számunkra egy új reménysugár. Dr. Erdős József, a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság zombori születésű tagja a közelmúltban a VMTT-re hagyatkozta zombori ingatlanát, ez pedig egy máris beköltözhető kétszobás, összkomfortos házból és a telken elhelyezkedő, még befejezetlen kétemeletes épületből áll. Erdős doktor úr egyedüli kikötése az, hogy ezt az épületegyüttest diáktothonná alakítsák, ahol a Zomborban anyanyelvükön tanuló magyar fiatalok képletes összegért otthonra lelnek tanulmányaik idejére.

A nagyvonalú ajándék, amely megmaradásunk szempontjából felbecsülhetetlen érték, csak akkor töltheti be missziós szerepét, ha valaki/valakik anyagi támogatást nyújtanak az épület befejezéséhez. Dr. Ribár Béla, a VMTT elnöke, a Társaság képviselőjeként az idén több helyen is megpályázta a hiányzó összeget, ám elutasító választ kapott mindenünnen, beleértve az Ilyés Közalapítványt és az Apáczai Alapítványt is. A szükséges összeget közadakozásból a legnagyobb igyekezettel és áldozatvállalással sem lehet összegyűjteni, így hát marad ismét a csodavárás, amely csaknem sorsfordulót jelenthet: ha bekövetkezik, akkor megmaradunk (remélhetőleg fel is emelkedünk!), ha nem, akkor néhány évtized múlva már csak múlt időben beszélhetünk a zombori, illetve a nyugat-bácskai magyarságról. Jó lenne, ha ezt az anyaországi alapítványok itteni alkuratoriumai és érdekvédőink is végre tudomásul vennék és szem előtt tartanák, hiszen a felelősség őket is terheli!

„Csak ennél rosszabb ne legyen!”

A magyar ember egyetlen mondatától viszolygok, bármikor is hallom: Csak ennél rosszabb ne legyen! Mondta ezt a háború alatt, míg vitték fiainkat, mondta, amikor a NATO-gépek húztak el felettünk, mondta, amikor Šešelj szendviccsel megajándékozva indított volna el bennünket szülőföldünkről, mondja, most a nagy aszály sújtotta betakarítás után, mondja a schengeni határok lezárása esetén, és mondani fogja mindaddig, míg egyenként nem kerül nyakunkra a hurrok. Csak nehogy úgy járjunk, mint az egyszeri: Amikor a zsidókat vitték, hallgattam, mert nem voltam köztük. Amikor a németeket vitték, nem szóltam, mert nem voltam köztük. Amikor engem vittek, nem szóltam, mert már nem volt kinek.

A vízum minden állampolgárra vonatkozik. Legalábbis, aki utazni szeretne. Kétségbeesetten kérdezte a minap egy idős asszony, hogy hogyan utazhat november 3-án Szegedre, hiszen a terápia, amelyet hónapok óta igénybe vesz, nem tűr halasztást? És a szülők, akik szülői értekezletre mennének? És a temetőlátogatók halottak napján csak itthon gyűjthetnek-e gyertyát? Október közepe van, jó volna választ adni a kérdezőknek. Magyarokéban kedden megnyílt egy utazási iroda, talán az ott dolgozók többet tudnak...

Ugyanis hallom, megkapták a jogot, hogy a vízumkérelmek ügyében eljárjanak. Jó hír, mondja a magyar, hiszen nem kell csak ezért Szabadkára, a főkonzulátusra utazni, néhány euró befizetése után ingyenes vízumhoz juthatunk. Csak ennél rosszabb ne legyen! – mondhatják ismét.

A kettős állampolgárság a másik kényes kérdés!

A délvidéki magyar politikai pártok közös fellépése ez ügyben pozitívan csapódott le a polgárok körében. Végre valamiben egységesek is tudunk lenni.

Nem így odaát! Onnan aztán jönnek a pofonok! Már mindent elmagyaráztak, hogy miért nem lehet a magyar nemzet egységesítését határmódosítás nélkül megvalósítani. Hiszen egy állampolgárság megadása rengeteg veszéllyel járhat! Félnék, hogy szavazhatunk, félnék, hogy áttelepülünk, félnék, hogy orvoshoz megyünk, de ami a legnevetesegebb: félnék nyugdíjasa-

inktól is! Pedig nekik itthon is épp elég kellemetlenségük van, nemhogy még nyakukba vegyék a világot!

Egyetlen pontos adat, amit a tudunkra adtak: 2004. május elsejéig szó sem lehet semmi konkrétumról, ugyanis az EU-csatlakozás előtt magyar kérdés napirendre tűzése nem jöhet számításba. Majd utána. No, de mikor?

Látva ezt a kínlódást, a Magyarok Világszövetsége mint civil szervezet népszavazást kezdeményezett annak érdekében, hogy a magyar állampolgárság elérhetővé váljék minden magyar számára anélkül, hogy ennek érdekében Magyarországra kellene települnie.

Merész és veszélyes elhatározás – mondják egyesek. Meggondolatlan cselekedet – állítják mások.

Amennyiben az anyaországi politikai pártok nemcsak pontgyűjtési szándékkal tárgyalnák a kérdést, hanem képesek volnának nemzetben gondolkodva, a határon túli magyarokat is bevonva tárgyalni a kettős állampolgárság ügyét, és elfogadható javaslattal állnának elő egy meghatározott időn belül, akkor azt haladéktalanul támogatnunk kellene.

No, de ha erre hosszú hónapok után sem kerül sor, és az anyaországban még turistának kijáró tiszteletet sem kapunk?

Az MVSZ kezdeményezéséhez folyamatosan társulnak egyesületek, szövetségek, polgári körök és egyes állampolgárok, akik a népszavazás sikerre juttatása érdekében fáradoznak. Eddig 43-an írták alá a társulási megállapodást értünk, délvidéki magyarokért is.

Bizzunk abban, hogy Magyarország állampolgárai felismerik határon túli testvéreik szülőföldön maradni és megmaradni szándékát, és ha mégis népszavazásra kerülne sor, segítik is őket abban. A magyar nemzet jövőjéért felelősséget érző minden honfitárs, akár politikus az, akár csak egyszerű polgár, tudjuk, hogy ezt fogja tenni, és ezért köszönettel tartozunk nekik.

2003. október 15.

A megtett út *

Lépések az autonómia megvalósításáért

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves jelenlevők. Mielőtt előadnám érdemi mondanivalómat, amelyhez tíz perc áll rendelkezésemre, lehetetlen, hogy ne idézzem föl a tíz évvel ezelőtti eseményeket. Igen hasznosnak és örömdetesnek tartom, hogy sor került erre a konferenciára, amely a jelenlegi helyzet felmérése mellett alkalmat nyújt a visszatekintésre is. Az imént elhangzott itt, hogy milyen nehéz a csalódott és rezignált határon túli magyarságot helytállásra és küzdelemre bírni. Ez nem volt mindig így. A politikai fordulatot követően egy emberként állt talpra mindenki, és sorakozott föl a jövőre vonatkozó szép elképzelések mellett. Itt a teremben többen is jelen vannak azok közül, akikkel lázasan vitattuk meg az első autonómiatervezetet, hogy aztán gyorsan lefordítsuk különböző világnyelvekre. Szemernyi kétség nem fért hozzá, hogy elképzelésünk jogos és helyénvaló. Olyannyira hittünk benne, hogy a jelenleg Hágában levő Šešelj vajda csetnikjei és a hatalom által kivezényelt szárazföldi és légi erők sem rettentettek vissza bennünket attól, hogy 1992. április 25-én Magyarokánizsán egyhangúlag elfogadjuk az ún. hármas autonómiatervezetet. Dübörgött a mozi terem, kívül a repülő és harckocsik zajától, belül az ovációtól.

Vagy hadd idézzem föl azt a másik feledhetetlen napot, amikor hírt vettük, hogy sorstársaink készülnek kikiáltani az erdélyi autonómiát. Nosza, Bálint Antallal gyorsan kocsiba vágtuk magunkat, és Agyagfalváig meg sem álltunk. Meg is érkeztünk idejében a tett színhelyére, román rendőrautók által kísérve, ahol mindössze egyetlen sírdogáló asszonyt találtunk. Tőle tudtuk meg a szomorú hírt, hogy az RMDSZ visszalépett. Mit volt mit tenni, a szoborcsoport lépcsőjén fölolvastam a gyér publikumnak a határon túli magyar szervezetek közös támogató nyilatkozatát, amit aztán visszafelé jövet átadtam Katona Ádámnak. A román rendőrök - nyilván örültek hittek bennünket -, de nem avatkoztak be. Mai szemmel nézve talán volt valami eszelőség abban a lázas igyekvésben, ahogyan rendezni kívántuk helyzetünket. Ahogyan létrehoztuk a határon tú-

li magyar érdekszervezeteket, majd azok közös képviselői szervét, a MÁÉRT előzményét, a KENF-et, és kidolgoztuk a Kárpát-medencében élő kisebbségek helyzetének rendezésére vonatkozó tervet.

Csak később derült ki, hogy milyen nagy fába vágtuk a fejszénket. Arra hivatkozva, hogy netán majd fölélesztjük a kisantantreflexeket, előbb a magyar kormány hagyott magunkra bennünket, hogy aztán a helyi janicsárok irgalmatlanul agyagba döngöljék az autonómia szószólóit. Amint bevezető előadásában Németh Zsolt is utalt rá, hogy erről sokat tudnék beszélni mint a Kárpát-medencében az első magyar autonómiatervezet kidolgozója, de nem teszem, inkább azt szeretném elmondani, hogy ma sokkal jobban hiszek az autonómiákban, mint eddig bármikor. Időközben persze volt időm a dolgokon elgondolkodni. Sok mindenre rá is jöttem, le is jegyeztem, és immár semmi sem akadályoz meg abban, hogy ezeket a gondolatokat megosszam a tisztelt jelenlevőkkel.

*

Feltételezem, hogy valamennyien, akik ezen a tanácskozáson jelen vagyunk, az autonómia hívei közé tartozunk, ezért nem lesz nehéz szót értünk egymással. Az autonómia számunkra - ahogyan Duray Miklós fogalmazott egyik írásában -, a demokrácia igenlését jelenti, a kisebbségi önkormányzat megvalósulását. Azok, akik ezt ellenzik, nem értik, nem akarják, elutasítják (mindegy milyen magyarázattal), a demokráciaellenesek táborába tartoznak. Az alaphelyzet ilyen egyszerű volt tíz évvel ezelőtt is, amikor a magyar autonómiaigények megfogalmazódtak, és ilyen egyszerű ma is, amikor valami mozdulni látszik.

A kedvező változások ellenére az autonómia (a demokrácia) ellenzői még mindig sokkal löbben van-

nak, így álmaink beteljesülésétől elég messze vagyunk. Látnunk kell azonban, hogy nemcsak a kisebbségi autonómiák megvalósulása ütközik akadályba, hanem a helyi autonómiáké is. A centralista államhatalmi gondolkodással szemben egyelőre mindenféle regionális, megyei, lakóterületi, helyi önkormányzati törekvés alul marad. Szóvirágokban, persze, nincs hiány, a szubszidiaritás elvéről (az alulról fölfelé való építkezésről) sok szép tanulmány látott napvilágot, maguknak a különböző önkormányzati rendszereknek a valós kiépítése azonban - megfelelő jogkörrel való felruházás hiányában, még inkább a megfelelő anyagi juttatás elmaradása miatt - ütközben valahol elakadt.

Emlékezzünk, mi mindennel vádoltak és riogattak bennünket, amikor a 90-es évek elején az első autonómiatervezetek megfogalmazódtak. Az autonómia gondolatának képviselőit alaposan meghurcolták, jöllehet a tervezetekből kiviláglott, hogy az autonómiagigény mögött nem politikai felforgatási szándék munkál, hanem épp ellenkezőleg: a korszerű társadalomszervezés víziója fogalmazódik meg bennük. Nevezetesen, hogy a modern államban a központi hatalom kizárólag olyan jogkörrel rendelkezzen, amit regionális, helyi keretek között nem lehet gyakorolni (hadügy, külügy, pénzügy stb.), a többit ruházza át alacsonyabb szintekre, a megfelelő anyagi forrásokkal együtt.

Nos, az államhatalomnak ez a legfájóbb, legérzékenyebb pontja, és aki az autonómiákat emlegeti, az a tyúkszemére lép. Ebből nem az következik, hogy kerülni kell az autonómiák emlegetését, hanem hogy a tyúkszemet ki kell vágni, mielőtt elgennyesedne, netán rákos sejtburjánzáshoz vezetne.

A közelmúlt eseményei nem mindennapi tanulsággal szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a központi hatalom lebontásától való vonakodás milyen végzetes következményekkel járhat. Jugoszlávia széthullása ennek eklatáns példája.

Tito a köztársaságoknak, illetve Kosovónak és a Vajdaságnak juttatott egyre bővülő jogkörökkel tudta csak valahogy egyensúlyban tartani az állam területén lévő történelmi és etnikai eredetű különbségekből fakadó ellentéteket. Halála után felerősödött a szerb-ség egyeduradalomra való törekvése, ami végül

háborúhoz, népiirtáshoz és az ország széthullásához vezetett. Milošević rosszul mérte fel a helyzetet, amikor megszüntette az autonómiák funkcióit arra számított, hogy a Nyugat mindenáron támogatja az egységes országot, elnézi akár az erőszakot is. Az 1990-ben megejtett többpárti köztársasági választások után Belgrád magára maradt centralista politikájával. Azt, hogy ennek a centralista erőpolitikának mi lett a következménye, mindannyian tudjuk.

Ma már közhelynek számít, hogy az etnikai és regionális konfliktusok terén az autonómia jelenti a megoldást a világ számára. Erről ma már az Európa Tanácsban is sok szó esik. A szavak és tettek azonban, mint tudjuk, gyakran igen messze esnek egymástól. A népek megbékélésére, a decentralizációra, az önkormányzatiságra, az autonómiákra való hivatkozás ellenére térségünkben változatlanul túl erős a centralizált államban való gondolkodás tradíciója.

Nemcsak a szerb, a román, a szlovák, de a magyar politikai élet közszereplői is centralizált államban gondolkodnak. A magyarok esetében ez a folyamat a vármegyék szerepének csonkítását szabályozó törvény meghozatala (1870) óta tart. Nem árt felidéznünk, hogy a vármegyéknek, a magyar demokratikus hagyományok utolsó mentsvárainak a felszámolása, ha úgy tetszik, az állami centralizáció kiterjesztése vezetett Trianonhoz és az ezeréves állam széthullásához. A területi és etnikai eredetű különbségekből fakadó ellentéteket – a kisebbségek elszakadási törekvéseit – jelentősen csökkenteni lehetett volna a vármegyék szerepkörének kiterjesztésével és azon belül különböző önkormányzati rendszerek kiépítésével.

Késő bánat, mondhatnánk. Csakhogy ma is hiányzik a demokrácia elveinek érvényesülése a magyar politikából. Az autonómiatervezetek megjelenésével felmerült a nemzeti integráció gondolata is. A kontinentális méretű integrálódás előtt álló Európához való csatlakozás nagy kihívást és lehetőséget jelent a történelmileg szétagolt magyarság újraintegrálódása szempontjából. Kézenfekvőnek látszott, hogy a határmódosítás lehetőségének hiányában a korszaknak megfelelő, a szubszidiaritás elvén alapuló nemzetstratégiában kell gondolkodnunk. Ennek az a lényege, hogy a környező országokban élő magyarság a kisebbségi autonómiák révén a magyar állammal

közösen új szervezeti struktúrát hoz létre. Olyan szervezeti rendszert, amely nemcsak hogy nem ellentétes a formálódó Európa rendezőelveivel, de kívánatos is a térség biztonsága és stabilitása szempontjából. Az elmúlt tíz esztendőben semmi sem állt távolabb a hivatalos magyar politikától, mint egy ilyen jogviszonynak a kiépítése, amely egyet jelentett volna a kisebbségi közösségek szubjektivitásának elismerésével és egyenrangú partnerként való kezelésével. A korszellemnek megfelelő autonómiák - különböző helyi, regionális és etnikai önkormányzatok - kiépítéséhez nyújtott támogatás helyett, amelyek a demokrácia elveivel összhangban törvényesen rendezhetnék a magyar-magyar viszonyokat, mindenféle ködös elképzelés kelt szárnyra a kisebbségek ügyének felkarolásáról, a nemzet "határmódosítás nélküli" integrációjáról. Nem kívánok az elterelő politikai hadműveletekkel - a porhintés különböző formáival - foglalkozni, tény azonban, hogy értékes éveket hagytunk veszni, amikor stratégiaként a könnyebb ellenállás irányát választottuk.

Természetesen ez a mulasztás nem varrható csak a magyar kormányok nyakába. Vastagon ludasak ebben maguk az érintett kisebbségek is. Mind a választott vezetők, mind maguk a választópolgárok. Az előbbiek többségükben a központi hatalom emlőin nevelkedtek, hatáskörükön belül ugyanazt a modellt képezik le, amire szocializálták őket, de a tartós szolgaság következményeként az utóbbiak életstratégiai mintái között sem szerepel a közös fellépés és érdekérvényesítés igénye. Az a józan felismerés, amivel már az ősember is tisztában volt, nevezetesen, hogy mamutra nem lehet egyedül vadászni, a kisebbségek szervilis gondolkodásmódjából teljes egészében hiányzik. A szubszidiaritás elvének nemcsak a központi hatalom ellenállása miatt nehéz érvényt szerezni, hanem a polgárok önállósága, igénytelensége, passzivitása miatt is.

Szerencsére minden gáncs, bizonytalanlankodás és nyavalygás ellenére az autonómiák ügye haladt valamelyest előre. A közösségi jogok gyakorlása, az anyanyelvhasználat, az anyanyelvű iskoláztatás, a nyelvi kultúra közösségi ápolása, az etnikai hagyományok megtartása stb. tekintetében a környező államok jelentős engedményre kény-

szerültek. A durva, erőszakos nyelvi elnyomás ma már - mindannyiunk számára jól ismert okoknál fogva - politikailag tarthatatlan.

Az anyanyelven való művelődés korlátozása megszűnőben van. Sőt, vannak új fejlemények is. Az a körülmény, hogy 80 év után háromszázvalahány délvidéki település hivatalosan is visszakapja a becsületes magyar nevét, kétségtelül ilyen esetnek számít. (Jellemző, hogy erre a fontos fejleményre ügyet sem vetett a magyarországi média.) A fordulatot Szerbiában a Magyar Nemzeti Tanács létrehozása jelentette, amellyel a törvény előtt megtörtént a kollektív jogok elismerése. Sajnos ennek a fontossága sem tudatosult körünkben kellőképpen.

Persze a szellemi élet felvirágoztatásához és az anyagi jólét megalapozásához ez önmagában véve nem elégséges. A nyelvi kultúra színvonalának emeléséhez magyar iskolahálózatra van szükség. A két magyar tehetséggondozó gimnázium létrehozása jelentős lépés ebből a szempontból.

Az előrelépés további feltétele a magyar szellemi élet alapjainak megteremtése és újjáépítése. Magyar professzionális intézmények (tudományos intézetek, kutatóműhelyek, könyvtár, színház stb.) létrehozására és azok működtetésére lenne szükségünk. Jó lenne, ha a Magyar Nemzeti Tanács mielőbb hozzáfogna ezek megteremtéséhez.

A társadalomszervezést, az autonómia alapjainak megteremtését, igen mélyről kell kezdeni. Bár a kisebbségek egyazon nyelvi kultúra tagjai, nem tekinthetők szerves közösségnek, minthogy nem alkotnak egységes szervezeti rendszert. A kapcsolatok alkalmi jellegűek, spontán interakciókat jelentenek, nincs rendszerszerű összefüggés közöttük.

A civil szervezetek, a kisebbségi pártok és a nemzeti tanács létrehozásával megindult a társadalmi szerveződés folyamata. A gond elsősorban nem is ilyen természetű, hanem abból fakad, hogy hiányzanak a megfelelő intézmények és szerepkörök a kisebbségi társadalom fontos alapfunkciójának az ellátásához. Magyarán, hiányzik az az értelmiség, amely professzionális szinten foglalkozna a kisebbségi közösség sajátos gondjaival-bajaival.

Helyesen állapítja meg A. Sajti Enikő, hogy az akaratán kívül kisebbségbe kényszerült magyarság mindenütt kényszerközösség, s olyan kényszerpályán mozog, amelyet önerejéből nem képes megváltoztatni. Ennek egyik oka a szellemiség hiánya, az értelmiség többszöri megsemmisítése. Pontosabban azok az államok, amelyek lefejezték a kisebbségi magyar társadalmat, saját céljaik elérése érdekében egyúttal egy új, az állami és pártbürokráciához kapcsolódó kisebbségi elitet hoztak létre. Ettől a kisebbségi értelmiségtől nem csak idegen az autonómia gondolata, de ellenérdekelt is annak megvalósításában.

Ha végezetül megpróbálnám összegezni az autonómiával kapcsolatos kilátásainkat, azt kell mondanom, hogy megvalósításának, erről is, arról is, minden irányból, ahol ellenállásba ütközünk, elsősorban tudati korlátai vannak. Az idő elszállt a múlt századi állameszmék fölött, új szelek kezdenek fújdogni. A céltól még messze vagyunk. Ha elfog bennünket a türelmetlenség, vigasztalódjunk azzal, hogy bár a centralista hatalom képviselői nyíltan vagy alattomosan még jelentős ellenállást tanúsítanak, az autonómia gondolatát a korszellem diktálja.

* A Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány és az Analyses által 2003. szeptember 26-án az **Autonómia keresztúton** címmel Budapesten a Benczúr-házban megtartott konferencián elhangzott előadás

Eötvös oszlop (részlet)

Minden nagy lélek egy sugár *

Elnök úr, hölgyeim és uraim, kedves barátaim!

Megtisztelő és örömteli feladat számomra, hogy az Aracs Társadalmi szervezet Aracs-díjat odaítélő bizottsága és a magam nevében rangos vendégeinkkel és a korábbi kitüntetettekkel együtt körünkben üdvözölhetem díjátadó ünnepségünk ünnepeltjeit: Hajnal Jenő magiszter urat, a zentai Thurzó Lajos Köznevelési és Művelődési Központ igazgatóját, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség alelnökét, doktor Ribár Béla nyugdíjas egyetemi tanár urat, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagját, a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság elnökét, Kozsán Ilona népművelőt, nyugdíjas óvónőt, Megyeri Lajos urat, zeneszerzőt nyugdíjas zenepedagógust, Milánovits Tibor népművelőt, nyugdíjas tanár urat, és Szervátiusz Tibor szobrászművész urat abból az alkalomból, hogy a doktor Benák József egyetemi tanár, Bicskei Zoltán grafikusművész, filmrendező, Csorba Béla magiszter, író, doktor Gubás Jenő nyugalmazott főorvos, az Aracs Társadalmi Szervezet elnöke és doktor Szöllősy Vágó László bizottsági elnök összetételű testület az idén hatodszor kiosztásra kerülő Aracs-díjat, amely Szervátiusz Tibor szobrászművész kispasztikájából, Boros György grafikusművész készítette díszoklevélből és pénzjutalomból áll, továbbá az ötödik alkalommal kiosztásra kerülő Aracs-érmét, amely Kutas Ágnes budapesti szobrászművész alkotása, s amelyet ugyancsak Boros György által készített díszoklevél és pénzjutalom egészít ki, valamint a másodízben kiosztásra kerülő Aracs-Főnix-díjat, amely Kalmár Ferenc szabadkai szobrászművész kispasztikájából és Gyurkovics Hunor festőművész készítette díszoklevélből áll, egyhangú döntésével nekik ítélte oda.

Az imént megtisztelőnek és örömtelnek neveztem a rám váró feladatot, egy pillanatra megfeledkezve arról, hogy mennyire kilátástalan csak megkísérlni is, hogy szavak, mondatok, nyelvi fordulatok kalodájába kényszerítsük akár az életet adó napsugarat, akár a lélek világosságot adó lángolását, lett legyen

az messzi pusztán lobogó rőzseláng vagy bolygófény a síron, szent házitűz vagy bujdosó zsarátnok, lidércfény, mécszláng vagy távoli sziporka....

Ki ne ismerné Petőfi Apostolának sokszor idézett napsugár-hasonlatát:

*A szőlőszem kicsiny gyümölcs,
egy nyár kell hozzá mégis, hogy megérjék.
A föld is egy gyümölcs, egy nagy gyümölcs,
s ha a kis szőlőszemnek egy nyár
kell, hány nem kell e nagy gyümölcsnek,
amíg megérk? (...)*

A szőlő a napsugaraktól érke: (...)

*A földet is sugárok érelik, de
ezek nem nap sugárai, hanem
az embereknek lelkei.*

*Minden nagy lélek egy ilyen sugár, de
csak a nagy lélek s ez ritkán terem;*

Mai együttlétünknek éppen az ad különleges jelentőséget, hogy figyelmünket legalább a végtelen idő egy röpké pillanatáig ezekre a ritkán termő nagy lelkekre, a földet és a mi kis délvidéki magyar világunkat érlelő sugárookra fókuszálja.

Egy ilyen sugár, amely segíti a földet megérni és a déli végek magyarságának kultúráját felvirágozni: **Hajnal Jenő** magiszter, a zentai Thurzó Lajos Köznevelési és Művelődési Központ igazgatója, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség alapító tagja és alelnöke, a délvidéki magyar kulturális és köznevelődési élet egyik legkiválóbb egyénisége.

Bácsgyulafalván született 1954. december 27-én. Az általános iskolát szülőfalujában és Zomborban, a gimnáziumot úgyszintén Zomborban végezte. Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar tanszékén diplomált, ugyanitt szerezte meg a magyar nyelv és irodalomtudomány magisztere címet.

Tanulmányai végeztével a zentai, majd a csókai gimnáziumban tanított, fordítóként a zentai önkormány-

zat alkalmazottja volt, és az Újvidéki Rádió munkatársaként is dolgozott.

Közel másfél évtizede van jelenlegi munkakörében, a Városi Könyvtárat, a Városi Múzeumot, a néhai Munkásegyetemet, a Művelődési Házat és a Tisza mozit magában foglaló Művelődési Központ élén. Ilyen minőségében elsősorban az ő érdeme, hogy Zenta, pezsgő művelődési-művészeti életével, a Tisza menti kisvárosból a Délvidék tényleges kulturális fővárosává emelkedett. Vezetése alatt a Központ nyitott jellegű művelődési intézménnyé vált, amelynek keretében a felsorolt művelődési intézmények mellett rangos, Vajdaság-szerte, sőt az országhatárokon túl is ismert és elismert amatőr együttesek is működnek – a Zentai Szintársulat, a Musica Pannonica Női Kamarakórus, a Délibáb Népdalkör, a Szélrózsa Leánykar...

Az ő igazgatása alatt vált a Központ az Énekelt Versek Fesztiváljának, a Kálmány Lajos Népmesemondó Versenynek, a Nyári Ifjúsági Játékoknak, a Lőrinc-napi sokadalomnak, nagyhirű néprajzi tanácskozásoknak, tudományos-szakmai értekezleteknek, néprajzi, képzőművészeti és dokumentációs kiállításoknak a szervező házigazdájává.

Könyvtárigazgatóként a vajdasági magyar könyvtáros mozgalom megteremtője és folyamatos mozgásban tartója. Ő kezdeményezte a korábban is gazdag helyismereti anyaggal rendelkező zentai könyvtár felfejlesztését vajdasági magyar dokumentációs központtá (amelyben minden nálunk megjelent magyar kiadvány megtalálható lesz), ő a lelke a KA-POCS könyvtári csoportnak, szerkesztője a Vajdasági Könyvtári Hírlevélnek, valamint számos helytörténeli és művelődéstörténeli kiadványnak.

A Művelődési Szövetség alelnökeként és a Magyar Nemzeti Tanács tagjaként az egész délvidéki magyar kulturális élet meghatározó egyénisége, a Szövetség kulturális küldetésének egyik stratégiája az anyaországgal való kulturális kapcsolatteremtés és -tartás, valamint a szórvány- és szigetmagyarság nemzeti önmegtartásának erősítését célzó programok elkötelezett támogatója, a délvidéki magyar kultúra több jelentős testületének: az Illyés Közalapítvány vajdasági alkuratoriumának, a Durindó és Gyöngyösbokréta Fesztiváltanácsnak, a Forum Kiadó tanácsának, az Új Kép szerkesztőségének, az amatőr színjátszók találkozójának, a középiskolások színművészeti vetélkedőjének és több más vezető testületnek tagja, tisztségviselője.

Munkájának, népünkért és kultúránkért vállalt áldozatkész tevékenységének egyik legfrissebb, a délvidéki és az egyetemes magyar kulturális élet szempontjából felmérhetetlen jelentőségű állomása a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet és Egyházi Dokumentációs Központ felépítése, átadása.

Ha a felsorolt tények mellett azt kérnék tőlem: jellemezzem egy mondattal Hajnal Jenőt, az embert, ennek a jellemzésnek kulcsszavai a segítőkészség és az emberszeretet lennének.

Egy újabb sugár, amely segíti a földet megérni és a déli végek magyar tudományosságát kibontakozni: doktor **Ribár Béla**, akadémikus, nyugdíjas egyetemi tanár, az Újvidéki Diáksegélyező Egyesület és a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság elnöke, a Magyar Professzorok Világtanácsának tagja, a Délvidék leggyakrabban idézett magyar kutatója.

Torontálvásárhelyen született 1930. szeptember 5-én. Az elemi iskolát szülőhelyén, a gimnáziumot Nagybecskerekben, egyetemi tanulmányait Belgrádban végezte. Svájcban szerzett doktorátust. Gimnáziumi tanárként dolgozott Nagybecskerekben, tanársegéd, majd docens a Szarajevói Egyetemen, rendkívüli, majd rendes egyetemi tanár az Újvidéki Egyetem Természettudományi Karán. 1987-ben a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagjává, 2001-ben a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagjává választotta. 2000 óta a Magyar Tudományos Akadémia határon túli köztestületi tagja.

Ribár Béla tanár úr egyike azon kevés nemzetársunknak, aki tudományos tevékenységével a legmagasabb szintre tudott jutni – itthon, pedagógusként pedig kiváló szakemberek sorát nevelte. A szó legnemesebb értelmében vállalta a magyarság sorsát itt, a Vajdaságban, példát mutatva arra is, hogyan kell kiállnunk jogainkért, őriznünk kultúránkat, felnevelni új nemzedékeket. Nem túlzás azt mondani, hogy a tanár úr kiveszi a részét minden olyan vállalkozásból, amely a délvidéki magyarság megmaradását, ifjúságunk magyar szellemiségű képzését, nemzettudatának fejlesztését és ápolását szolgálja.

Évek óta irányítja az Újvidéki Diáksegélyező Egyesületet, amely az elmúlt bő egy évtized alatt több ezer rászoruló diák számára könnyítette meg a tanulmányok folytatását. Felismervén, hogy tanulóifjúságunk számára nem állnak rendelkezésre megfelelő tankönyvek, hatalmas munkával, sokak közreműködésével olyan kiadványokkal igyekszik pótolni ezt a hi-

ányt, amelyek nem csupán magyar nyelvűek, de szellemiségükben is magyarok. Ezekből a délvidéki magyar értelmiség leendő nemzedékei nemcsak a magyar szaknyelvet sajátíthatják el, de megismerkedhetnek a tudományos haladás múltjával és jelenével, benne a világfordító magyar tudósok életével, munkásságával is.

Kezdeményezője volt a délvidéki magyar tudósok szervezeti összefogásának – ennek köszönhetően jött létre a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, amelynek megalakítása óta az elnöke. Elkötelezett szervezőmunkával segíti a fiatal tudós-nemzedék tudományos képzését, ezzel párhuzamosan közel egy évtizede szervezi az idehaza posztgraduális tanulmányokat vagy orvosi szakosítást folytató személyek részére a Magyarországon kapható szakkönyvek díjmentes beszerzését.

Tudományos közéleti szereplése is jelentős. Ez egyrészt tekintélyes, nemritkán nagy nemzetközi visszhangot keltő tudományos értekezletek szervezésében, az ezeken való közreműködésben nyilvánul meg, másrészt ismeretterjesztő munkássága révén: maga is számtalan előadást tart a saját tudományterületéről, emellett gyakorta sikerül megnyernie ilyen előadások tartására az anyaországi vagy más országokban élő tudósokat. Cseppet sem mellékes körülmény, hogy cikkeiben, valamint hazai, anyaországi és amerikai előadásaiban nem mulasztja el tájékoztatni az ottani közvéleményt a délvidéki magyarságot ért hátrányos megkülönböztetésekről.

Ha az elmondottak mellett egy mondatlall kellene jellemezni Ribár Bélát, az embert, ennek a jellemzésnek kulcsszavai a szorgalom és a következetesség lennének.

Egy további sugár, amely segíti a földet megérni és a déli végek magyarságát megmaradni ősei nyelvén, hitében: **Kozsán Ilona** nyugdíjas óvónő, önkéntes hitoktató, népművelő.

Kozsán, leánykori nevén Cipó Ilona 1943. szeptember 19-én született Szegeden. Verbászton nevelkedett, ott végezte el az általános iskolát, az óvónőképzőt pedig Újvidéken. Az oklevél megszerzése után Székelykevény vállalt óvónői állást, és harmincnál több nemzedéket vezet fel az iskolába indulásig, közben óvodásaival rendszeresen vállalt nyilvános szereplést: anyák napjára, tanévzáróra, jeles ünnepekre.

Hagyományörző tevékenysége a helybeli Petőfi Sándor Művelődési Egyesület asszonykórusában bontakozik ki, ahol kezdetben tag, később művészeti veze-

tő, és mint ilyen megszervezi a néptáncscsoport munkáját is. Tevékenységéről a Durindók, Gyöngyösbokréták és a székelytalálkozók tanúskodnak.

Nyugdíjba vonulása után sem fordít háttal korábbi pedagógiai és népművelő munkájának: önkéntes hitoktatóként most az iskolás korú gyermekekkel foglalkozik – hittanórákon és azokon kívül is, ezzel párhuzamosan vezeti a plébánia (felnőtt) művelődési csoportját is. Szindarabok, tematikus ünnepi műsorok, dramatikus népszokások sorozata jelzi munkáját.

Tömegvonzását tekintve még nagyobb hatásúak azok a rádió- és tévéműsorok, amelyekben neves rendezőink munkatársaként az al-dunai székelyek izes tájnyelvét, szokásait, dalait örökölték meg, tárták a nagyvilág elé.

Ha a felsorolt tények mellett egy mondatlall kellene jellemezni Kozsán Ilonát, az embert, ennek a jellemzésnek a kulcsszavai a gyermekszeretet és a szerénység lennének.

Egy újabb sugár, amely segíti a földet megérni és a déli végek magyarságának zeneművészetét kiteljesedni: **Megyeri Lajos** nyugdíjas zenetanár, zeneszerző.

Bácsföldváron született 1935. május 5-én. Itt járt elemi iskolába, az algimnáziumot Bácsán, a zeneiskolát Szabadkán, a zeneakadémiát Belgrádban végezte el. Szabadkán kezdte pedagógiai pályafutását, rövid vargabetűt tett Hercegnoviban és Kanizsán, majd újra visszatért Szabadkára.

42 évig tanított, közben tanítványai – harmonikaszólistákkal és együttesekkel – számtalan díjat hozott a hazai és nemzetközi versenyekről. Tanárként zeneművészek és kiváló zenepedagógusok sorát nevelte fel, akik közül többen a délvidéki magyar zene életmeghatározó egyéniségeivé nőttek, nyugdíjasként pedig kiváló érzékkel fedezte fel fiatal zenei tehetségek sorát, ismerte fel bennük az isteni szikrát, karolta fel őket, foglalkozott velük, emelte ki őket a névtelenségből, vált mesterükké, támaszukká, szószólójukká.

Zeneművészként elkötelezett tolmácsolója a magyar műzenének – már középiskolás, főiskolás kora óta. Később is gyakori megszólaltatója magyar szerzők műveinek; közülük sok szerzemény az ő átiratában került bemutatásra, vált népszerűvé. Az utóbbi években különösen sokat tett a magyar műzene népszerűsítése érdekében, és ezt hangversenyeken, kazetták, kompakt-lemezek sora jelzi.

Megyeri Lajos, a zeneszerző, magyar szellemiségű műveivel hívta fel magára a figyelmet. Nála, mint a kortárs zeneművészet több magyar szellemiségű alakjánál, a népzene nem zenei tartalom, hanem ihlető forrás, ami végigkíséri teljes zongora- és kórusműveit. (Éppen ennek elismeréseként: a vegyes karra írt Magyar mise című szerzeményének budapesti bemutatója kapcsán választotta őt tiszteletbeli tagjává a Seprődi János Nemzetközi Kórus szövetség.) Nem kevésbé jelentősek a délvidéki magyar költők verseire komponált szerzeményei, amelyek a mostoha sorsú vajdasági magyar irodalom népszerűsítésének is nagyszerű eszközei.

Ha az elmondottak mellett egy mondattal kellene jellemezni Megyeri Lajost, az embert, ennek a jellemzésnek kulcsszava: a nemzethez hű művészi elkötelezettség lenne.

Még egy sugár, amely segíti a földet megérni és a déli végek magyarságát megmaradni ősei nyelvén, kultúrájában: **Milánovits Tibor** nyugdíjas tanító, népművelő.

Tiszakálmánfalván született 1931-ben. Az általános iskolát szülőfalujában, a gimnáziumot és a tanítóképzőt Újvidéken fejezte be, majd húsz évvel később ugyanitt szerzett tanári oklevelet is.

A tanítói képesítés megszerzése után egy évig a kamendini birtokon tanít, ezután visszatér szülőfalujába és teljes munkakorát abban az iskolában tölti – tanítóként, igazgatóként, majd tanárként –, amelyből ő maga is indult. Egyike azoknak a keveseknek, aki mindig megtalálta a módját, hogy a nemzetidegen tantervbe belopja a magyar történelem jeles eseményeit, a gyermekek elé példaként állítsa nemzetünk nagyjait.

Milánovits Tibor az a régi profilú pedagógus, aki a tanítást nem foglalkozásként, hanem egész embert igénylő hivatásként fogta fel. Világmegváltó terveket dédelgető fiatal tanítóként éppúgy, mint ma: tapasztalatokban gazdag tisztos korú (de még mindig a közművelődés iránt elkötelezett) nyugdíjasként jelen van a falu társadalmi életében, a művelődési egyesület munkájában: rendez, szervez, összekötő szövegeket ír, előadásokat tart, lelkesít szavalókat, énekeseket készít fel, ha énekelni kell: énekel, ha muzsikálni kell: muzsikál... Eddig egyetlen társadalmi elismerés számára, hogy a falu apraja-nagyja tanító bácsinak szólítja.

Ha az elmondottak mellett egy mondattal kellene jellemezni Milánovits Tibort, ennek a jellemzésnek a kulcsszavai az önzetlenség és a hivatástudat volnának.

Hölgyeim és uraim!

Az Aracs Társadalmi Szervezet a múlt évben az Aracs-díj és az Aracs-érem mellett az újjászületés, a megújulás jelképeként Aracs-Főnix-díj néven egy újat alapított, kettős céllal. Egyrészt elismerésben részesíteni azt a személyt, aki magatartásával, tetteivel, életművével és egész életével kiérdemelte a délvidéki és az egyetemes magyarság megbecsülését és tiszteletét, másrészt: bizonyosságot tenni arról, hogy a délvidéki magyarság az oszthatatlan magyar nemzet részének tekinti magát, és mindazok az értékek, amelyek az egyetemes magyarság boldogulását szolgálják, jóhírért öregbítik, a délvidéki magyarság nemzettudatát és önbecsülését is erősítik.

A díj Kalmár Ferenc szabadkai szobrászművész kisléptékű alkotásából és Gyurkovics Hunor szabadkai grafikusművész által tervezett oklevélből áll.

A 2003. évi Aracs-Főnix-díjat az Aracs Társadalmi Szervezet díjkiosztó bizottsága egyhangú döntéssel **Szervátiusz Tibor** kolozsvári születésű, Budapesten élő szobrászművésznek ítélte oda.

Szervátiusz Tibor neve számunkra egybeforrott az Aracs-díjjal, hiszen ő volt az, aki bátortalan érdeklődésünkre meleg baráti szeretettel, keresetlen egyszerűséggel, minden ellenszolgáltatás nélkül ajándékba adta nekünk Magyar életfa című kisléptékű alkotását. Túl a díj eszmei értékén, Szervátiusz Tibor művészetében, erkölcsi és emberi tartása, a határokon túli magyar kisebbségekhez való ragaszkodása külön súlyt ad ennek az elismerésnek.

Ez a körülmény azonban az Aracs-Főnix-díj odaítélésekor csak egy mozzanatként merült fel. A döntő, a meghatározó körülmény Szervátiusz Tibor emberi és művészi elkötelezettsége, amit ő maga így fogalmaz meg: „Ha magyarnak születtem, a művészetet is anyanyelvemen kell beszélnem. Vállalom népem hagyományait, sorsát, történelmét, múltját, jelenét és jövőjét. Keleti szép örökségünket Nyugatba ötvözve, a Nyugat figyelmét magunkra irányítva a szobrászat nyelvén erről akarok beszélni.”

Ki is hát akkor Szervátiusz Tibor? – tehetjük fel sokakkal együtt a kérdést. Megkísérélhetnénk a válaszához megidézni a méltatókat: a XX. századi magyar és európai szobrászat egyik legkiemelkedőbb, legkarakteresebb művésze... Egyéni hangot, stílust hozott az európai képzőművészetbe... Ihletője a magyarság sorskérdései... Személyének választhatnánk Dózsa-szobrát, amely hónapokon át a Nemzeti Múze-

um leglátogatottabb relikviája volt, a kőbe faragott, bronzba öntött Magyar Trianon-Golgothát, a diófába faragott Adyt, a fekete andezitből formált Móricz Zsigmondot, a tölgyfába égetett Kós Károlyt, a bronzba formázott Szent László királyt, a fába, kőbe, vasba, bronzba öltöztetett névtelen csángó lányokat és a Fájdalmas Szűzanyánkat, a vértanúkat, a siratókat és a Megváltókat...

A választ paradox módon kérdések kínálják. Kérdések, amelyeket Szenteleky Kornél, a jugoszláviai magyar irodalom első nagy szervező egyénisége hetven évvel ezelőtt fogalmazott meg, kérdések, amelyeket fel kellene tennünk minden alkalommal, amikor érdemeket mérlegelünk és elismerésekről döntünk: „Ad-

tam-e valamit népemnek? Vállaltam-e népem sorsát, baját, álmait és vágyvilágát? Adtam-e teremtő fényt, hitet, szívet, szépséget és eszmét az alkotásban?” – Ha a kérdések többségére igen a válasz, úgy az illető méltó a díjra, az elismerésre.

Szervátiusz Tibor esetében minden válasz: igen. Igen! Adott, sokat adott népének. Igen! Vállalta népe sorsát, baját, álmait és vágyvilágát. Igen! Adott teremtő fényt, hitet, szívet, szépséget és eszmét az alkotásban. Mindezért és a már korábban elmondottakért éreztük méltónak az Aracs-Főnix-díjra Szervátiusz Tibor szobrászművész urat, akit tisztelettel kérek a díj átvételére.

* Elhangzott Szabadkán az Aracs Társadalmi Szervezet 2003. szeptember 12-i díjkiosztó ünnepségén

Boldogasszony kő (részlet)

BATA JÁNOS

Az Béla kerálnak, másodszor

(Válaszféle Csorba Béla Hozzászólásához)

Kedves Béla,

kérlek engedd meg, hogy válaszoljak, vagy legalábbis megpróbáljak válaszolni azokra az észrevételekre, amelyeket írásom kapcsán (A költő, aki tette a dolgát és elmondta, amit mondania kellett, Aracs 2003. június 4.) fölvetettél. Válaszomban csupán érintőlegesen foglalkozom a megjegyzéseiddel, mivel szándékomban áll a későbbiekben egy részletesebb dolgozatot írni a nyolcvanas évek Symposionjáról, valamint az ebből ki-növő Ex Symposionról.

A pontosság érdekében c. hozzászólásodban (Aracs, 2003. augusztus 20.) azt mondd, az 1982. december 21-ei Frankfurter Rundschau-beli Illyés-interjút, valamint az ehhez kapcsolódó Bori-cikket elemző írásomban, nagyon helyesen, kitértem „az Új Symposionra is, amelyre a hatalom mintegy a Bori-cikkel párhuzamosan csapott le”. Szerinted jól sejtem, hogy a Sziveri-féle szerkesztőség május 9-ei menesztésében közrejátszott az Illyés-vers megjelentetése. Ezen megállapításod igazolásaképp idézel a Forum Hetilapok KSZ-alapszervezetének Értékelések, megállapodások és határozatok az Új Symposion társadalmi, művészeti és kritikai folyóirat eszmei-politikai elemzése és fölmérése alapján című dokumentumból: „...politikai érzéketlenségre vall az a tény is, hogy a folyóirat utóbbi számaiban olyan külföldi szerzők műveit közölte túlsúlyban, akiket országukban ellenzéki íróknak tartanak, s ezzel a külföldi írók szócsöveként szerepelt a folyóirat. Sajnálatos politikai félreértésre adott okot Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című versének a közlése is.”

Ugyanerről a témáról a Forum kiadásában megjelent EX-évkönyvében 1990-ben (Újvidék, 1990) található Ha a szakszervezet szerezne egy dísznót, és meg lehetne venni felét (Följegyzések bornírt ügyekről) c. naplójegyzetében egy pártértekezletről a következőket Te magad írod: „1983. április 2. ...Ezután kisebb vita alakul ki az Illyés-versre vonatkozó határozati javas-

lati mondat megfogalmazása körül. Sziveri jogosan kéri annak a résznek a törlését, amely összefüggésbe akarja hozni Illyés versét a F. Rundschauban megjelent interjúval. Ez szemérmetlen hazugság. Ennyire még a pártalapszervezet egyébként szolgálkú derékhadának többsége sem romlott lelkű. (A kiemelés tőlem, B. J.) Erdélyi Károly szerint nem az a kérdés, mikor jelent meg egyik és mikor a másik szöveg „az akusztikája ugyanaz”. (Piciny Loyola Ignác). Erre mindenki Fehér Kálmánra pislog. Kétértelműen nyilatkozik: „Én itt most nem akarok a pánhungarizmusról beszélni...” A többség (pontosabban csak a párttitkár, a többi hallgatólágosan egyezik bele) úgy értelmezi: nem akar pánhungarizmusról beszélni, ergo, töröljük az erre vonatkozó részt. A törlés megtörténik. Fehér Kálmán *fehér*, mint a fal, Erdélyi savanyú... Vagyis mást akartak. Röhögők rajtuk. De már csak befelé...”

Hozzászólásodat a kommunista szövetségi alapszervezet idézett értékelése után így folytatod: „Bata János a későbbiekben még néhány sort szentel a Sziveri-féle Új Symposionnak:

»A Sziveri-féle szerkesztőség meghurcolásának perzekutorai magyarok voltak, a szerkesztőség fő bűne azonban nem a 'magyarkodás' volt, hanem az, hogy olyan ultrabalos eszméket terjesztettek, amelyek a szerb nacionalista irodalomban (!) gyökereztek. «

Sajnos a fenti szövegrészből nem derül ki egyértelműen, hogy Bata itt a saját álláspontját közli-e, avagy az egykori perzekutorokét meséli át. A hivatalos pártideológia nyilvánosan, emlékezetem szerint, soha sem nevezte a Sziveri-féle lapot ultrabalodalinnak.”

Majd: „...Én csak remélni merem, hogy a kétértelmű megfogalmazás leple alatt Bata János sem kíván valami hasonlót produkálni post festa. Ilyen összefüggésekbe állítva ugyanis elég nehéz volna megmagyarázni, hogy mit akart az állítólag szerb nacionalista irodalomban gyökerező ultrabalos szerkesztőség a már említett Illyés-vers megjelentetésével, mit a lengyelek-

kel fraternizáló Solidarność-számmal, vagy mit akart azzal a képriporttal, amit a kétnyelvű vajdasági helységnévtáblák hiányának kritikájaként tett közzé. Hogy más publikációkra hirtelenjében most ne hivatkozzam."

Kedves Béla, őszintén remélem, annyira ismeresz, hogy Te sem gondold komolyan, holmi "kétértelmű megfogalmazás leple alatt" kívánok bármit is produkálni. Ha nem fogalmaztam eléggé világosan, az hibámul fölróható, de szándékosság a kódósításra benne nem volt. Az (akkori) hivatalos pártideológia sem nyilvános, sem titkos véleményét nem ismerem, nem is ismerhetem, hiszen én kommunista soha nem voltam, s így, nagyjából életutam felén már nem is igen hiszek benne, hogy valaha kommunista lesz belőlem. A Symposium ultrabalos megjelölése tőlem származik, talán nevezhetjük "írói, alkotói szabadságnak" azt, hogy a Sziveri-féle szerkesztőséget ultrabalosnak nevezem, s ezt a véleményemet fönntartom, még akkor is, ha szerinted az ultrabalosok a Vörös Brigádoktól Pol Potig terjednek. Igaz, megjegyzed: a közöttük tátongó mélységes sötétségbe (ezt még én mondom) még "sok minden beleférhetett". Én nem tudom másként értelmezni azt a törekvést, amely a fennálló kommunista diktatúrát, vagy ha akarod, hogy enyhébben fogalmazzak: hatalmat balról akarja jobbitani, mint ultrabalosság. Kapásból egyik legsikeresebb sorozatokat, Eörsinek a Lukács Györggyel készített beszélgetéseit említeném. Ugye, sem Eörsi, aki mondhatni folyamatosan jelen volt a Sympóban, sem Lukács a legnagyobb jó- vagy rosszindulattal sem nevezhető nem baloldalinak. Velük együtt említeném még meg Heller Ágnes, Fehér Ferenc vagy a költő Petri György nevét. Délvidéki, illetve vajdasági viszonylatban Várady Tiborral, Végei Lászlóval, Losoncz Alpárral folytathatnám a sort.

A már idézett naplódban 1983. január 22-én a következőket írod: "A Lukács-interjúnak szinte felszabadító ereje volt a szerkesztőség többsége számára. Önbizalmat adott nekik, mert ez már jelentőségét tekintve nem volt többé provinciális ügy, másrészt növelte a felelősségüket, egyenes arányban azzal a szinte nemi izgalommal, amit a közlés körüli hatalmi hercehurcák váltottak ki. S erre következett a lengyel szám, ami végleg eldöntötte az Új Symposium számára választható alternatívát. A folyóirat ettől kezdve újra tényezővé vált: megmutatta magát, ha nem is teljes fegyverzetben, de készségséggel, elszántan." (Csak halkan kérdelem: kit érdekel ma már Lukács György? Vagy Eörsi, vagy...?)

A lengyel Szolidaritás mozgalma is úgy élték meg mint a hőskor munkásmozgalmainak modern folytatását. Abban az időben egyszer Horgoson voltunk egy társaságban, amikor a lengyelországi eseményekről beszélünk. A londoni rádió magyar adásait hallgatván próbáltam a lengyel egyház jelentőségéről beszélni, amire Te csak legyintettél, pedig (talán a nevére így írják) Jerzy Popielusko atyát akkortájt rabolták el, majd verték halálra a lengyel kommunisták... Természetesen elismerem, és mindig is elismertem a Symposium lengyel számanak jelentőségét, és azt is nagyra értékelem, hogy a kétnyelvű vajdasági helységnévtáblák hiányával foglalkoztatok, de ez még nem jelenti azt, hogy a lap vagy a szerkesztőség szellemisége ne baloldali, vagy akár ne ultrabaloldali lett volna. És most nemcsak arra gondolok, a szerkesztőségben hány volt közületek a kommunista, hanem sokkal inkább a lapban megjelenő írások szellemiségére, illetve a már Tőled idézett naplójegyzetre: "A Lukács-interjúnak szinte felszabadító ereje volt a szerkesztőség többsége számára..." Ami pedig Illyés Egy mondatát illeti, a dokumentumok alapján a Kommunista Szövetség, meg az ott basáskodó perzekutorok nyilván összekötötték a F. Rundschauban megjelent interjúval, de ez ellen Ti nemcsak nyilvánosan, hanem saját magatokban is tiltakoztatok! (Lásd a már idézett naplójegyzetet!) Talán ide kívánczik még egy naplóbejegyzésem:

„1984. november 28.

Részlet egy levélből:

Egyáltalán nem az általunk minap vitatott kérdés végleges eldöntéséhez kívánok „tekintélyi érveket” bevetni, inkább azért hivatkozom Jászi Oszkára, hogy az említett problémát még egy igen lényeges aspektusból végiggondolhassuk. Meggyőződése, hogy az általam s általam is mintegy belső szükségletként igényelt és megfogalmazott (...) internacionalista jugoszlávság-koncepció csak akkor lesz, akkor lehet több értelmiségi ethosznál, ha úgy tudja meghaladni a nemzeti partikularitást szűkre szabott szellemi vadászterületeit, hogy közben egy pillanatra sem feledkezik meg arról, amit Jászi világosan látott, hogy ti a nemzeti aspektus mindenképpen az emberi emancipáció része, ha úgy tetszik, átugorhatóan lépcsőfoka.” (A kiemelés tőlem, B. J.)

Ez a jugoszlávság-koncepció ad minden bizonyítékot arra, hogy miért tartotta a szerkeszt-

tőség annyira fontosnak azoknak a jelenlétét a Symposionban, akik végül is a vesztlét okozták. Meggyőződésem továbbra is fenntartva állítom, nem a 'magyarkodás' volt a fő bűnök. Tolnai Ottó verse, az Orfeusz új lantja nyitotta meg az akkori hatalmasságok által elítélendőnek vélt művek sorát az Új Symposion 1982. októberi számában. Tolnai a versben egy Gojko Djogo nevű barátjához szól, akiről kiderül, hogy költő és hamarosan börtönbe kell vonulnia valamiért. A versből nem tudhatjuk, mi a Gojko Djogo nevű valaki bűne, sőt azt sem, hogy ő, azon kívül, hogy költő, kicsoda? Tolnai a vers első versszakában elmondja, egy kerek üvegasztalon ír és szépen látja bunkós térdeit, látja összelapított falloszát és az írás közben megnyomított heréjét. Látja még a szőnyeg halvány macskaszarfoltját, azon hétmérföldes cipőjét és cipőjében a végtelen pertliket. Aztán hirtelen meglátja ugyanezen a füstös üveglapon keresztül az ő Gojko Djogo barátját. A gyanútlan olvasó itt most egy pillanatra megáll és elmereng. Vajon ki ez a Gojko Djogo? Talán az imént felsoroltak valamelyike? Vajon ki?... Ez után a vers után egy évtizeddel találkoztam újra Tolnai barátja nevével, a Magyar Szóban olvastam róla, s mivel azóta is már jónéhány év telt el, pontosan nem emlékezem, de mint ha valamilyen horvát-, muzulmán- vagy albán-kérdés megoldásával kapcsolatban írtak volna róla. Valószínűnek tartom, Te erről gyakorló politikusként sokkal többet tudhatsz, mint én, a gyakorló újságíró.

A sorban a következő ominózus írást Gojko Nikoliš jegyzi, aki még egy változatot írt a Félmeztelen sziget témájára. Számunkra, vajdasági magyarok számára életbevágóan fontos téma lehetett akkoriban, hogy a Goli otokon 1948 és 1951 között a legfőbb állami (értsd: párt-) vezetés tudtával vagy tudta nélkül kihozták a bűnös (sztálinista) és az ártatlan (köztük magyar) elítélteket. Meglehetősen naiv dilemma, emellett Nikoliš a Goli otok intézményét nem kérdőjelezi meg: „Ebben az országban egyetlen józan gondolkodású, igazságszerető és becsületes ember sem akar itélkezni dicső történelmünk fölött, de ezzel a történelemmel kiváltképpen most nem lehet és nem szabad elpalástolni azokat a sötét 'epizódokat', amelyek megrendezői jószerint végzettszerűen éppen azokat a módszereket és szisztémákat követték és alkalmazták, melyek ellen történelmünk olyan hőiesen és győzedelmesen küzdött.” (G. Nikoliš: Még egy változat a Félmeztelen sziget témájára, Új Symposion, 1982. október, 210-es szám). Gojko Nikoliš 1950-51 körül a Jugoszláv Néphadsereg tisztségviselője volt.

Az elmarasztalt íráskor sorában a következő Boro Krivokapićé, akitől Két beszélgetés Krležával címmel jelentetett meg a Symposion szerkesztősége egy interjút. Az interjú alcíme: 1. Kiszolgáltatva a sorsnak 1941 (összetűzés az irodalmi baloldalon). Ebből is nagyon fontos dolgokra derül fény, többek között arra, hogy Krležát a Pártból (igen, ebből a Nagybetűsből) a Komintern és Moszkva követelésére zárták ki, valamint arra is, hogy Krležát 1941-ben hiába várták maguk közé a partizánok, ő Đilas és Zogović miatt nem mert elmenni, mert ezek az urak, bocsánat, elvtársak őt lelőtték volna. Szegény Krleža abban az időben egyedül rőtta az utcákat az usztasák és a kommunisták között, az usztasák kommunistának, a kommunisták trockistának tartották. Egyszer az utcán odament Josip Krašhoz, hogy megkérdezze, mi lesz vele, aki a nagy író (lehet, van közöttünk még ma is olyan, aki innen egy birtokos esetet hiányol, hiszen Ivo Andrić is a „mi Nobel-díjasunk” volt, nagyjából úgy, mint a „mi Kertészünk”) meglátván hátrálni kezdett, miközben azt sziszegte: Ne gyere közelebb... Ne kompromittálj engem! S hogy az írófejedelemtől alkotott véleményének nyomtatékot adjon, még köpött is egyet! (Vajon annak idején szánkban megkeseredett volna-e a finom Kraš csokoládé íze, ha ismerjük ezt a kis epizódot a néphős életéből?) Ennek az interjúnak Krleža mellett a következő megkerülhetetlen személyiségek a szereplői: Mladen Iveković (politikai munkás, diplomata, jogász, fő műve: A horvát baloldali értelmiség 1918-1945), Lasić Stanko (irodalomteoretikus és történész, műve: Összetűzés az irodalmi baloldalon), Ognjen Prica (politikai munkás, tanár és újságíró, a Jugoszláv Kommunista Pártnak 1921-től tagja), Zvonimir Rihtam (villa-mosmérnök és fizikus, Božidar Adžijával és más elvtársaival együtt a rendőrség 1941-ben elfogta és kivégezte) és végül Josip Kraš, akivel már találkoztunk (de mi talán jobban jártunk, mint szegény Krleža, felénk már nem köpött), (a JKP-nek 1928-tól tagja, a JKP KB-nak az V. országos értekezleten lett tagja, s mindemellett még néphős is).

Azután itt van Zdenka Acin beszélgetése Nikola Miloševićtel (Kérdések Nikola Miloševićhez), amelyben Gojko Djogo könyvének betiltása a téma, Radics Viktória pedig a Sterija Játékok körül kialakult bonyodalmakról tudósít. Míg az 1981-es Sterija Játékokon a Ljubiša Ristić, Dušan Jovanović és Danilo Kiš fémjelzte feszlíval „azon ritka pillanatok létrehozója volt, amikor az élet és a művészet rég nem volt egybeizzásával a közönség, a színészek és a rendező együttesen va-

lóságos energiát generált", addig az 1982-es játékokról csak annyit lehet Danko Grlić szavaival elmondani: „Teatar treba u neslobodnom društvu zabraniti!” Radics Viktóriát annyira elragadtathatta erre kijelentés bölcsessége, hogy egy magyar nyelvű társadalmi, művészeti és kritikai lapban elfelejtette azt lefordítani, de lehet, már akkor is igaz volt egy másik ősi bölcsesség, miszerint: „Govori srpski, da te ceo svet razume!” Ha a Tisztelt Olvasó és Te, Béla megengeded, akkor most én sem fordítok!

És természetesen nem feledkezhetünk el a Te írásodról sem, az Előre pennabajnokokról. Talán ez a kis áttekintés méltán bizonyítja, jogtalanul állították volna rólatok a tartományi meg más hatalmasságok, a „pánhungarizmus” veszélye fenyegeti a Sympót.

Kedves Béla, jól tudom és egy pillanatra sem feledkeztem meg arról, hogy a magyarkanizsai tanárok orgonahangversenyének esetéről Te és Siflis Zoltán készítettetek filmet, mi több, jól emlékszem arra is, hogy Horgoson az egyik ifjúsági klubban én is megtekinttem azt, meg még arra is, hogy a horgosi bemutató előtt Szabadkára beutaztam csak azért, hogy megnézhessem a filmet. Az akkori magyar „csúcscsúszmiskák” közé azonban természetesen sem Téged, sem Siflist, sem önmagamot nem soroltam, sorolom, azt

ugye most sem kell megmagyaráznom, hogy miért nem, s nem kell név szerint sorolnom, hogy szerintem kiknek kell szégyenkeznie amiatt, hogy gyáván szemet hunytak a fölött a szégyenteljes eset fölött. És arra is emlékszem, akkoriban a film megtekintéséhez is bátorság kellett, nemhogy annak elkészítéséhez...

És végül, kedves Csorba Béla, ha megengeded, elmondom még azt, hogy akkor, a Sziveri-féle szerkesztőség menesztése utáni időkben Veled példálóztam, mert Te voltál az, aki ahelyett, hogy fölvette volna a megsértett és üldözött irodalmárok pózát, továbbra is dolgoztál, ha jól emlékszem, akkoriban sorra jelentek meg néprajzi jellegű tanulmányaid, tetted, amit tehetél. És remélem emlékszel még arra a versre, amit Neked címeztem: Az Béla kerálnak tatárvészös időkben. És ugye, talán nem szerénytelenség, azt is tudod, amikor az Újvidéki Rádió délutáni híradójából tudomást szereztem letartóztatásodról, mert nem voltál hajlandó engedelmességni a legutóbbi balkáni háborúba szólító parancsnak, azonnal tollat ragadtam és elsőként én tiltakoztam a Magyar Szóban az őrizetbe vétele ellen.

Barátsággal üdvözlő:

Bata János

Horgoson, 2003. szeptember hó 18. napján

Szőlőistennő

KOVÁCS NÁNDOR

Párhuzamos életképek II.

Franja Baba
aranyműves

Siket Josip
zlatar

Az embert alakító közvetett és közvetlen tapasztalások legtöbbször kihullnak az emlékezetből. Gondolkodásmódunk, ízlés- és érzésvilágunk azonban gyakran még a sajátunkénak vélt mozdulatok részleteiben is őrzi hatásukat.

(Mezey Katalin: Nemzetiségi kérdés)

Írásos feljegyzések családomról. Nem sok, és nem túl régre visszanyúlók, de életeket, súlyosan megszenvedett időket idéznek.

Öregapám az első világháborúban szerzett lábsebesülése után sántán bicegett az akkortájt alakuló faluban. A katonai ellátási törvény határozmányaiából való kivonat, amelyeket a nyugdíjas rokkantak számára adtak ki a magyar Szent Korona országaira vonatkozó érvényességgel, arra utal, hogy nyugdíjat is kapott. A templom szentelését követően, 1925-től sekrestyés és harangozó volt, ám az 1930-ban lejegyzett búcsúztató és jegyesi énekek kántori tevékenységéről is tanúskodnak.

A családi imakönyv első lapjára írt bejegyzés maradt csupán fenn, Terus néném gondoskodása folytán, nagyapám lassan rajzolt betűivel.

Kovács Mátyás és neje, Somogyi Mária családja:
Vera, született 1909. február 3-án, Erzsé, szül. 1910. október 14-én, Ferencz, szül. 1912. február 9-én, Piroska, szül. 1914. január 18-án, Maris-

ka, szül. 1915. szeptember 20-án, Juliska, szül. 1917. december 18-án, Annuska, szül. 1919. december 5-én, Péter, szül. 1921. június 27-én, Rudolf, szül. 1924. április 30-án, Rózsika, szül. 1927. január 5-én. Teréziát már nem volt, aki bejegyezze.

Levelezőlap

Ára 18 fillér, 1944. július 11.

Tek. KOVÁCS MÁTYÁS

Harangozó
u.p. Istenföldje
Gunaras
Bács b.v.m

Dicsértessék a Jézus, kedves szüleim, apám és édesanyám!

Tudatom magukkal, hogy a héten vagy a jövő héten megyünk 3-rom napi gyakorlatra, és nem tudom, hogy mikor indulunk, azért írok most kettőt és kérem édes szüleimet, ha

küldenek valami kis ennivalót, akkor minél előbb, hogy itthon érjen. Szégyellem, de mit tegyek? Már attól tartok, hogy összeszidnak, hogy kérek, de hát, ha mindig anyus küldi, akkor majd az öreg tata haragszik meg.

Már haragszok magamra is, hogy kémi kell, de, majd ha hazamegyek, akkor majd másképp lesz. Isten velük. Sokszor csókolok mindenkit, és kívánok sok egészséget mindnyájuknak. Isten velük. Írjanak!

Feladó: Kovács Péter honv.
2/II husz oszt. nh fegy. század
Szabadka

Tábori postai levelezőlap

Magyarország kitartása és áldozatkészsége
teszi győzelmissé fegyvereinket
Hivatalos feljegyzés: Ellenőrizve 44.IX/16

Cím: Tek. Hegedűs János

u. p.
Istenföldje
Gunaras
Bács m.

Kelt 9.hó 15-én

Dicsértessék a Jézus, szeretett, kedves testvér,
sógor és a kis babák!

Örömmel tudatom, hogy 8-kán írt leveleiket
megkaptam. Nagyon szép levél. Könnyes szem-
mel olvastam át kétszer. Egyszer azért, mert Kis-
asszony napján írtad. Rágondoltam a szép bú-
csúra, a szépen öltözött kisgyerekekre, és én
nem látom őket. Édes kisfiamnak vajon ki vett fű-
tyűlőt? Istenem, légy irgalmas hozzám, segíts
haza! Édes testvér, igazán szépen köszönöm,
hogy Kisasszony napján rám gondoltál. A temp-
lomi képet megkaptam, csak a Lacikámét nem.
Kedves neném és sógor, a jó Isten adjon sok
egészséget és sok szerencsét. Isten keze áldjon
meg bennünket!

Sok csókot küldök a kicsinyeknek is. Írjatok!

Feladó: Kovács Péter

Rendfokozata: honvéd
Tábori posta szám:D/628

Tábori postai levelezőlap
Magyarország kitartása és áldozatkészsége
teszi győzelmissé fegyvereinket!
Hivatalos feljegyzések:
1944. szept. 23.
Ellenőrizve

Kovács Mátyás

Harangozó

u.p.Istenföldje
Gunaras
Bács m.

Kelt 9. hó 23-án

Szeretett kedves szüleim. Én hála a jó Istennek
egészséges vagyok, amit maguknak viszont kívánok.

Kedves jó szüleim, örömmel tudatom magukkal,
hogy, ha a jó Isten segít, hamarosan haza fogok menni.
Jó Istenem segíts meg. Édes szüleim, már régen írtam
igazán, de nem tehetek róla, olyan sorba voltunk, hogy
nem bírtam írni. A Sanyi is velem van most már. Csak
a Matyi sebesült meg a lábára. Más újságot nem tudok.
Levelet írtam mindenkinek. Rózsikámnak és
Teruskámnak egy-egy képeslapot küldök. Pirosnak,
Őrsinek is, csak a Verának nem jutott, majd írok öne-
kik is. Addig is sok szerető csókot küldök minden test-
véremnek. Isten áldását kérem mindnyájuknak. Írjanak!
Én is írok! Isten velük. Sok csókot küldök...

Feladó: Kovács Péter

Rendfokozat: honvéd
Tábori posta száma: D/628

– A határmódosítást követően kívül rekedt ma-
gyarok önként mondtak le magyar állampolgárságukról
– fejtegette Varga Imre, a Határon Túli Magyarok Hiva-
talának főosztályvezetője.

– Nocsak!!

Kovács Péter honvédhuszár állampolgárság nél-
kül halt meg, akárcsak az 1800-as években született
édesapja és édesanyja. Én ötvenkét évesen kaptam ju-
goszláv állampolgárságot, mert egyébként nem
hosszabbították volna meg útleveletem.

Szabadkán a fiatal iskolaorvos vállaltott afelől,
hogy mit jelent a keresztnévem.

– Semmit – válaszoltam.

– Hogyhogy semmit? A Branimir (békevédő), a
Srboljub (szerbimádó), a Ratimir (háború és a béke
összetétele), mindnek értelme, jelentése van, a tiédnek
nincs??

– Azt tudom, hogy a Ferdinándból alakult ma-
gyarrá, mégis a magyar hangzása miatt szeretem –

próbáltam volna elmagyarázni neki, de alig beszéltem a szerbhorvát nyelvet.

– Egy ötödikes gyerekek már legalább beszél-
ni illenek szerbül! – oktatott ki a doktor úr, aki viszont
egy mukkot sem tudott magyarul.

Egymás után tűnnek el a faluból a gangos vég-
házak, a napsugaras tűzfalakkal és a gangból az utcá-
ra nyíló kapukkal. Mintha a korszerű életet csak a tíz-
szer-tíz-es épületekben lehetne kialakítani. Így tűnt el a
gyermekkorom mozzanatait őrző Zahora-ház a falu
központjából. Pedig itt ébresztett fel Imre bátyám a
hosszantartó mély álmomból, amelybe akkor zuhan-
tam, amikor anyám néne, Őrse nena mákhajteával
itatott meg, ne sirjon a gyerek éjszakánként. Hogy baj
van – mesélik –, látták már, amikor átaludva az éjsza-
kát és a nappalt egyre csak nem ébredtem fel. A zár-
dában nevelkedett Őrse nenának ekkor eszébe jutott,
hogy a család legidősebb férfi tagjának az utcáról kell
zörögnie az ablak belső felén. Nagy megkönnyebbülés
volt a bölcsőm körül állóknak, amikor Imre bátyám ki-
emelte az ablaktáblát, megfordította és így már az ut-
cáról, de mégis a belső felét kocogtatta meg és én nyő-
szörögni kezdtem. Itt szembesültem később az első
vadállattal is. Medvetáncoltató cigány járta a falut, és a
gang kaput kinyitva boton vezette maga után a nagy
barna medvét, hogy az udvaron megitassa. De innen
jártunk át bátyámmal a szemközi házba
Szunomárékhoz, Brasnyó István nagyszüleikhez körtét
szedni.

Hiába szegeltük ki a nagykapura a denevért,
szerencsét sem nekünk, sem pedig a ház fennmaradá-
sának nem hozott. Miután új házba költöztünk, Varga
Tiborék – aki akkor a Pionír gyermeklap kistudósítója
volt, és éppen ezért csodáltam – átépítették. Vele
együtt átépült azonban a többi ház is. Mintha mindenki
sietett volna megszabadulni múltjától, a múltra emlé-
keztető tárgyi emlékektől.

A Szöke tanítóházaspár egy-két évet dolgozott a
faluban, ám ez is elegendő volt ahhoz, hogy megta-
pasztaljuk, nem minden tanár akarja bennünk meg-
semmisíteni az évezredek során kialakult, a szülőről
gyermekére szálló értékrendet. Ők ketten, és az őket
követő Kancsár Eszter, meg a fizikát tanító Pajor, szép
példáját adták, miként lehet a meglevő erkölcsrendre
építkezve bővíteni az ismeret- és tudásanyagot. Talán

nem véletlen, hogy ezek a tanítók már nem is a kolhoz-
típusú tanítólakásokban, hanem külön házakban lak-
tak. Szöke Máté és Ilonka lakása az új iskolához közel,
a falu főutcáján végig húzódó, Völgyet Verbással ösz-
szekötő kisvasút mellett volt, míg Eszti tanító néni a te-
metőutcában lakott. Egy alkalommal, az öccsével jár-
tam szobájukban, és akkor döbbsentem rá, a szalma-
zsák helyett lehet matracot is tenni az ágyba.

Miután az első osztályt Szlivka Gizella tanító
néni megismételtette velem, Szöke Ilonka építgette fel
bennem újra az önbizalmamat. Kevés olvasnivaló volt
otthon. Pontosabban egyetlen vastag könyv hevert a
fal mellett az előszobában. A zsírpapírszerű finom fé-
nyes lapjai tökéletesen megfelelték arra, hogy apám a
kapálásba és aratásba menet egész nyáron egy-egy
lapot kitépve ebbe csomagolja a szalonnát. Legalább-
is, amíg beleolvasva fel nem fedeztem Ódüsszeusz
megpróbáltatásait. Harmadikos voltam ekkor, így az is-
kolai könyvtárat vezető Eszti tanító néni már nem cso-
dálkozott, amikor a kétkötetes Fecskék és Fruskák, a
nagy felfedezők ifjúsági regényt kértem. A második kö-
tetet a marhaakol mellett, a tragacson ülve olvastam
másodjára, amikor a disznók kitörtek. Mire visszaér-
tem, a Bimbó nevű üsző szájából menthettem csak
meg néhány oldalt a könyvből.

Szabadka sárga keramikatéglával kirakott utcáin
a lovak patkóinak éles kopogása bővült el, meg a nyu-
gott, tartósnak ígérkező élet a múlt század lombjaiba
burkolózott városban. A díszes épületek még teljes
pompájukkal dúsitották a zsongást. Az állomásnál a
hordárok kocsijai leláncoltan várták a hajnali piacozó-
kat, akik vonaton vagy a villamosok kábult zötykölődé-
sével érkeztek. Vasárnaponként, a szentmise után még
volt idő a ráérős beszélgetésekre a városháza melletti
téren, az emberpiacon.

– Infravörös festékük van-e? – kiált be a festé-
kes üzlet nyitott ajtaján Gulyás.

– Az nincs – volt a válasz –, de nagyon szép
ibolyántúli színt kaptunk a napokban...

Zajlott a becsei magyar középiskolások művészeti vetélkedőjének elődöntője. Három verssel indultam, és jutottam be a döntőbe. Osztálytársaim körülfogtak, és mondták, keressem fel a honvédelem tanárt. Gondoltam, igazolnom kell, miért maradtam el az óráról.

– Gratulálok a továbbjutásért – mondta meglepetésemre a honvédelem tanára, a magyartanárom helyett.

A gépészeti technikumban volt tanáraimmal kezdtem dolgozni. Egyik lukasórán Szabó János, egykori magyartanárom ült mellem, foglaljam már össze neki a modern magyar irodalmat.

A vetélkedő után Garai keresett fel otthon.

– Itt élünk egy városban, és semmit sem tudunk egymásról, pedig a gimiben Danyi, Fekete, Szombathy, a technikumból pedig Bognár és te is írtok. Össze kellene fogunk.

– Rendben. Alakítsunk egy irodalmi kört.

– Hogyan nevezzük?

– Kosztolányiról semmi sincs elnevezve ebben a városban, az ő nevét kell viselnünk – mondtam a kárpuban, amikor kikísértem Garait. 1968-ban tehát megalakult a Kosztolányi Kör.

A munkásegyletem pincehelyiségét kaptuk el használatra, ahol a Kosztolányi-kutató Kiss Ferenc, ha Szabadkán volt, mindig felkeresett bennünket. Éjszakákba nyúló beszélgetéseken mesélte el, milyen áron tudott egy-egy Kosztolányi-levéelhez hozzájutni.

– Nézd, ki van itt! – kiáltott fel egy hang az Andrassy, akkor Népköztársaság úti Ádám-sörözőben. A hang felé tekintettem. Kiss Ferenc integetett felém az egyik asztaltársaságtól.

– Éppen a Hurrá összejövetelét tartjuk. Úlj le közzünk – mondta, míg kezét fogtam Kovács Istvánnal, Kiss Gy. Csabával és a többiekkel.

Pár perc múlva valaki hátulról átfogta vállam.

– Hozzánk is átnézhetnél – szölt Rózsa Endre. Engem mindig kihagysz látogatásaidból.

Átültem hozzá, és megígértem, legközelebb csak őt keresem fel. Évek múltán került kezembe lakcíme. Újévi lapot küldtem neki. Még az évben jártak Oláhék Szabadkán, és mondták, Bandi két éve meghalt. Üdvözlőlapom már nem jutott el a kezébe.

– Tulajdonképpen mit akarnak Boriék a jugoszláviai magyar irodalom hangoztatásával? – vetette fel Rózsa Endre, amikor a Kilencek irodalmi fellépése után egy-két napig még Szabadkán maradt, és átbeszélgettük az éjszakát Garaiék Kiskőrösi úti szállásán.

– Olyan ez, mintha az embernek amputálnák végtagjait, és azt várnánk el, hogy mesterséges nedvekkel táplálva önálló életre keljenek – mondtam.

– No, azért sántít ez a hasonlat – fogalmazott tapintatosan Garai Laci.

Három évtized távlatából viszont már sem badarságnak, sem pedig sutának nem tűnik az akkori hasonlat. A jugoszláviai magyar irodalom, úgy ahogy volt, eltűnt, de – ha tépázottan is – megmaradt a magyar irodalom a Délvidéken.

Késő este zömmel az utcasöprők vették birtokba az utcákat. Itt-ott lehetett csak látni egy-egy hazafelé tartó járókelőt. A színházklubból Pataki László lépett ki kaptatosan. Gubics, a bandzsál szemű kereskedőinas a korzón hozzálépett.

– Művész úr, mit szól az utak foltozásához? – mutatott a feltöredezett betonra a tollforgató boltos.

– Nem foltozni, újat kell itt teremteni!!

– Mit akartok ti? – kérdezte Kollár Feri, az izgága szélhámos a költőtől, amikor híre ment, a fiatal írók happeninget szerveznek.

– Revolúciót! – présekte ki magából Gulyás. A francia forradalom óta számára ez az egyetlen szó tartalmazta az egész eszmerendszert.

Hírek kaptak szárnyra, hogy a fiatal írók a happeningen elégetik a tópartiságot megtestesítő Dévavári, Urbán és Lévai bábúit. Újvidéki újságírók és fotóriporterek lepték meg a várost 1968 augusztusában. Egyetlen idős író sem találtak itthon, valamennyi-

üknek sürgős dolga akadt. Vlaovics hatalmas fényképezőgéppel nyakában simogatta szakállát,

– No, öreg, akkor mi lesz??

– Semmi különös, mondtam, most készül az est érdemi része!!

A happeningre való készülődés közben Garai Lacival nagyméretű kartondobozokért karikáztuk körbe a várost. Végig a párhuzamos úton a többpártrendszer előnyeiről és szükségszerűségéről beszélgettünk. Valahogy úgy voltunk vele, a szocializmus krémszerű álnokságából elég volt, mert a fene nagy jugoszlávság hirdetéssel a nemzeti öntudat elsorvasztását, a kisebbségek beolvasztását szorgalmazták. A bánati iskolákban már a magyar osztályok szűnnek meg egymás után úgy, hogy iratkozáskor a szülőknek az sugallják, eddig minden magyar gyereket szerb osztályba íratnak, és így nem lesz elegendő jelentkező a magyar osztály indításához. Néhány évtized múltán ugyanezzel a módszerrel kezdték Szabadkán is felszámolni az osztályokat. Tehették, hiszen a felnövő nemzedékek zöménél már elhalványult a nemzethez való ragaszkodás, ha kérdőív kitöltésekor megkérdezték, mit irjanak a nemzetiség rubrikában, legtöbbször az volt a válasz, mindegy, írja, hogy jugoszláv.

A Subotičanka Italgárból hatalmas kartondobozokat kaptunk. Sikertől belőlük méreteiben a valósággal azonos nagyságú tankot készítenünk. Színhatását Török Pista adta meg.

– Vigyázzatok – intett bennünket a csurgói festő –, arra törekedjétek, hogy az emberek szeressenek benneteket. (Később anyám többször emlékeztetett erre.)

Estefelé kamionra tettük a tankot, és a vasútállomáshoz, majd a színház elé parkoltunk vele.

– Fiaim, Magyarországról jöttök? – kérdezte egy néni, amikor meghallotta, hogy magyarul beszélünk. Szemét egy pillanatra sem vette le a tank sötétlen előre meredő csövére.

Versek, dalok recsegték a hangszórókból. A földön álló tankra benzint locsoltunk és a pillanatok alatt

összeverődött hatalmas tömeg ámulatára fehér galamb röpült ki a lángok közül. A Varsói Szerződés tagállamai azokban a hetekben rohanták le Csehszlovákiát.

Hogy az avantgarde színjátszás közel sem az ordítózásban és trágárságban merül ki, azt a budapesti Tháliában bemutatott Kalevala előadásom tapasztaltam. Az egyszerűségében is modern előadás döbbenett rá arra, hogy itt, a Délvidéken már a kezdetek kezdetén a tudás nélküli műveletlenséget tüntették fel avantgarde-ként. Nagymesterek voltak ebben Tolnaiék. A bűnük nem az, hogy tévútra vitték az irodalmat, hanem hogy a magyartanár-nemzedékek sorát tették szellemi meddőkké, akik a liberális ökörségekkel tovább fertőzik a délvidéki magyar tanulók gondolkodását. Nem sokáig. Úgy tűnik, a szellemiség visszafordíthatatlan károkat szenvedett.

Rózsa Sándor zentai vegyészhallgató szervezőképességének nagyszerűségét bizonyította, hogy az újvidéki Tribün alagsorában klubesteken találkoztak tömegesen a magyar fiatalok. A szervező honi munkájának a hírhedt sajtóper vetett véget, amikor is védője, Várady Tibor, a Symposionnak és főszerkesztőjének bőrét mentve, Rózsa Sándort koncként vetette a bíró elé. A Csád köztársaságról szóló humoreszk szerzőjétől ezt követően mindenki elhatárolódott. Kartag Nándor futott be a Tribün műsorszerkesztőségi ülésére, hogy egyöntetűen szavazzunk Sándor menesztésére.

Szabadkán a Gyakorló Általános Iskolában helyettesítettem, amikor ismét megvonták a választási lehetőséget tőlem. Kiborotvált, ősz hajú ember, az iskola partitkára rontott be a tanárba, hogy minden ott dolgozónak el kell ítélnie Sutyit, a tornatanárt, mert önkényesen teremtett rendet az órán.

– Egyik fiú nem rakta sorba cipőjét, ezért Sutyi vesszőfutást rendelt el. A szocializmus krémjének gyereket verette meg! – mondta az áttetsző bőrű úriember.

Hosszúra sikeredett éjszaka után Újvidéken kapatosan tartottunk hazafelé, amikor Garai megbottlott, és beverte fejét a zsinagóga előtti vaskerítésbe. Két kézzel a vasrácsba kapaszkodva bezártság érzése támadhatott, mert ordítózni kezdett:

– Engedjete ki, engedjete ki!!

Másnap Penavinné nyelvtan óráját bóbiskolta végig.

– Garai, kérem, maga szerint ... – fordult a nyugodtan szunyókáló barátunkhoz a tanárnő.

– Mit Garai, kérem – csattant fel a megszólított –, majd a vizsgára megtanulom – mondta mogorván. Homlokát fogva a mellette ülőhöz fordult:

– Csikokban fáj a fejem – mutatta neki a vasrács nyomait.

*

A hetvenes évek elején erdélyi barangolásom során kerültem el Sepsiszentgyörgyre. A Megyei Tükör szerkesztőségében feszült légkör fogadott. Magyar Lajos a lap korrektúrájával a Szent Anna tóra ment, és napok óta nem jelentkezett. Három napig egyfolytában ivott a festői szépségű üdülőhelyen. Azokban a napokban zajlott a Román Kommunista Párt kongresszusa.

*

Udvarhelyre menet egy kis faluban megálltunk kávé inni. Egy asszony meglátta Bartis Ferencet, a marosvásárhelyi költőt.

– Az Isten küldött erre Ferikém. Nagyon jót tenél, ha meglátogatnád István bátyánkat. Nyolcvan túl van, és nagyon beteg..

Elvezetett bennünket az ágyban fekvő öreghez, aki, amikor meghallotta, hogy Bartis Ferenc, az Igaz Szó szerkesztője látogatta meg, párnája alól elővette nagyformátumú füzetét, és könnyes szemmel olvasni kezdte verseit.

– Életem legszebb pillanata ez, hogy költő hallgatja megszenvedett soraimat – fogta meg Bartis kezét az evilágból távozni készülő öregember.

*

Székelyudvarhelyen belértünk egy könyvesboltba.

– A könyvből szeretnék jugoszláviai magyar barátnak ajándékozni. Van-e még belőle? – fordult

a kiszolgálónőhöz a világ legtermészetesebb hangján Bartis Feri, a román börtönöket megjárt költő.

– Milyen könyvet? Hogy hívják? – néztek össze értetlenül az árusok.

*

Kirándulásaink során meglátogattuk Szervátiusz Jenőket. A tisztát mesterien formáló szobrász alkotásait nézegettük, miközben ő az alakjainak mintául szolgáló emberekről mesél nagy-nagy szeretettel. Fia, Szervátiusz Tibor ugyan nem volt otthon, de vendéglátónk bevezet bennünket műtermébe.

– Tibor vassal dolgozik. Ennek a most készülő szobornak a Dózsa György címet adta.

*

Tamási Áron szülőházához tartottunk Farkaslakára. A ház üres. Egy lélek sem mozdul a rekkenő hőségben. A szénapajtaban egy delelő székely-harisnyás embert pillantottunk meg.

– Tamási Gáspár vagyok – mondta, miután sikerült felébresztenünk. Miután megtekintettük a berendezett emlékszobát, a konyhába ültünk le, fenyővízzel kínált bennünket. Közben betoppant Anna néni.

– Mind elfogyott már – tárja szét kezét a közel hetven éves öccs, amikor az akkoriban megjelent könyvéből kértem.

Az autónál Anna néni lép mellém. Köténye alól egy könyvet nyom kezembe, tegyem el gyorsan, ne vegye észre Gáspár. Vadon nőtt gyöngyvirág, írta Tamási Gáspár. Még jó, hogy induláskor megpakoltam utazótáskámat hullahopp-harisnyával, volt mit adjak Anna néninek.

*

Kolozsvárott a Szent Mihály templommal szemben egy telefonfülkében lapozgattam a telefonkönyvet. Kányádi Sándor nevével tárcsáztam.

– Szevasz – mondta egy barátságos hang. Et-tél? Pénzed, lakásod van-e? – kérdezte gondoskodóan.

*

– Isten hozott benneteket! – örült meg nekünk, ismeretleneknek Tóth István, kolozsvári költő. A kert végén rönkökből felállított asztalnál ismerkedtünk egy-

más irodalmi nézeteivel. István felesége kávét tett elének, majd visszafutott a konyhába borvízért.

– Engedd meg, hogy a te csészédből igyak kávét, nehogy a feleségem észrevegye – mondta a néhány hónapja szívinfarktuson átesett költő. Könyvtárában megbocsátó mosollyal arcán hallgatta, míg Kasákról áradoztam neki.

*

A Korunk szerkesztőségéből Veress Zoltán vezetett át a Helikon Kiadóba. A vezérigazgató és Hervay Gizella fogadott bennünket, hogy bemutassák az erdélyi irodalom könyvtermését. Még szerencse, hogy a temerini Hevér János autójával mentünk, az ajándékba kapott könyveket nem bírtuk volna hazahozni.

*

Este egyedül bolyongtam Hunyadi Mátyás szülővárosában. A Szamos partján egy térre keveredtem, amelyen egy jellegtelen modern postaépület éktelenkedett. A parkban azonban magyar szavak szűrődtek át a félhomályon. Az élesen kikörvonalazódó csoportban külön társaságot képeztek a sötét ruhát, kalapot és a ráncos csizmát viselő legények, meg a piros és fekete színű szoknyás lányok.

– Juli te, gyere mán ide, beszéljessünk..

– Mindjárt csak táncolok egyet – fordult oda egyik legényhez a megszólított, és azon nyomban táncolni kezdtek a maguk énekelte dalra.

Sok évre rá Kányádi Sándor Piros és fekete című versét hallgatva villant elő a gyönyörű piros bársony szoknyákban táncoló lányok és a fekete ruhás legények emléke.

*

A Mátyás király szülőházában elhelyezett Dácia Kiadóban Lászlóffy Csabával ismerkedtem meg. Ő Aladár költészeteről és Szilágyi Domokosról mesélt. Öreg este volt már, mikor udvari lakásukból kikisért. A kapuban megemléstettem neki a Szamos-parti élményemet.

– Igen, minden csütörtöki napon kapnak kimerőt a környékbeli falvakból Kolozsvárról szolgáló lányok és legények. Ilyenkor ott nem csak egymásnak örülnek,

hanem a közösen eltöltött órákban ez a kis közösség az otthon maradottaknak is küld haza szeretetük melegségéből azzal, hogy felidéznek az otthoni emlékeket.

*

A Népkörben Végel László találkozott az olvasókkal. Volt ott szó mindenről. Végel a rá jellemző identitástudat zavarodottságával beszélt arról, hogy ideje lenne tudatosulnia bennünk, hogy nekünk mégis csak Belgrád a fővárosunk és nem Budapest.

– Nem ártana a tévéantennákat is átállítani – vallotta Ristićtyel egyetemben.

– A gyökereinket azért mégsem kellene feladni – próbálkoztam az ellenvetéssel.

– Ez populista nézet. A gyökereket nem illik nézegetni – mondta, miközben Esti Kornél világpolgári magatartását emelte ki követendő példának.

Azon töprengők, hogyan is nevezi a pszichiátria azokat, akik a műalkotások hőseit próbálják majmolni.

*

A ristići színház kártékonyágát felvető kérdést követően Végel mentegetni kezdte az ámokfutó rendező-igazgatót.

– Ne feledjék, Ristić akkor adott munkalehetőséget Sziveri Jánosnak, amikor attól mindenki elfordult. És hogy ki hozta Szabadkára ezt a magyar kultúraromboló avantgard zsenit? A város és a tartomány értelmiségi rétege – mondta a liberális marxista esztéta.

*

Budapestről fiatal prózairók felolvasóestre érkeztek Szabadkára. A könyvtár vendégszobájában társalognak a helyi vezérekkel. Tolnai ismerteti velük Szabadka jelentős építményeit. Egész idő alatt a zsinagógát ecseteli nekik, a Városházára és a többi szecessziós épület bemutatására már nem futotta erejéből. A felolvasott novellákból aztán kitűnt, valamennyien Esterházy Péter irodalmi állóvizében tocsognak.

Kovács Nándor

Hetvenkedő

(Önképtörédek 1.)

Délutánonként kikerékpározgattam a gombosi hidhoz és tanitgattam a cigánygyerekeket. Azon a bizonyos napon is fűtörészve gurultam a vasúti sínek melletti, apró kövecskékkel megszórt vékonyka utacs-kán, és a Szakadályt elérve még le is álltam néhány pillanatra az egyik folt hátán folt-nadrágos atyafival beszélgetni, aki éppen annak előtte rántott partra egy, a csukák szépapjának is beillő, matuzsálem korú ragadozót.

– Eszik a csuki? – kérdeztem. A jobbik fene tudhatja, hogy miért kérdeztem ekkora hülyeséget, hiszen szépen láthattam, hogy eszik a hal, a mellékelt ábra is mutatta.

– Eszik – mondta. Kissé megemelte a lábszárnai nagyságú édesvízi cápát, hogy jobban szemügyre vehesse. Aztán csak úgy oldalról, az egyik hiányos metszőfoga lyukán át mondta oda, hogy Gyura, a cigánybíró hozzám ment az iskolába, mert nagy dumája lenne velem.

– Jó lesz vigyáznia, tanító úr. Hirtelen haragú az a Gyura, és kés is van nála – mondta az atyafi, aki szemmel láthatólag tudta, hogy ki vagyok.

Nem kis szívdobogással gurultam be a vasúti töltés melletti Cindel-házba. Mit tudhatom én azt előre, hogy mi bujkál abban a bíróban, lehet, hogy valaki telebeszélte a fekete hajtól göndör fejét holmi szármarságokkal, és most eljött gyözködni.

Böksi néni kockás alakja gurult elém. Az iskola-szolga jól értesültségével hadarta a fülembe, ahogy a kerékpárt a vén eperfa árnyékába támasztottam, hogy itt a Gyura bíró, nem tudni ki belőle, mit akarhat, de én csak ne szepegjek a világért sem, amíg őt látom, mert nem egy cigánnyal bánt már el életében.

– Jól van, Böksi néni, jól van... Ne csapjunk lár-mát, hiszen nem tetőzik a Duna – mondtam. Megindultam a tanterem felé, a járásom magabiztos volt, hiszen én voltam hazai portán, nem a cigánybíró. Hanem Gyura szavai, jóval a bejárati ajtó előtt, leállí-

tottak. Az ajtó nyitva volt, s minden szavát tisztán lehetett hallani.

– Bűdös cigók, rám figyelni valamennyinek! Holnap ott akarok mindenkit látni a Fő utcán, söprűvel, lapáttal. Nagytakarítást csinálunk, mert a szarotok mindenfelé bűdösül, de majd én megtanítalak titeket rá, hogy nem guggoltok szereszét, ahova eszetekbe jut. Értitek?

A gyerekek nem szóltak semmit. Csend volt. Jónak láttam belépni.

– Jó napot, kívánunk! – hallatszott a gyerekkórus.

– Jó napot! – mondtam. A vendégre néztem.

Gyura nagy nehezen föltápáskodott az asztaltól, a kezét nyújtotta, s erről a mozdulatról tudtam, hogy nem kezdődik a látogatás bokszeccsel.

– Erőt meg egészséget adjon a devla a tanító úrnak – mondta.

– Azzal eddig nem lenne hiba – mondtam.

– Jó volna megbeszélni valamit, hogy mi járat-ba lennék én a tanító úr irányába, de ahhoz négy fűlnél több nem köll, hát itt nincs visszakozz, csak előre van.

Megyünk mi ketten, a bíró elől, én utána, olyan pulinyi távolságban. Gyura megy ki a töltésre, halad a töltésen, letér a töltésről az öreg Lengyel Máté bátyó Duna-parti kocsmája felé.

Én szorosan a nyomában. Akár egy puli.

Benyit Gyura, leül, bort rendel. Két litert. Az öreg Máté beszovalja, hozzá a poharakat. Gyura dönt a borból, közben int a tekintetével felém, hogy utánozzam a munkálkodását. Hát le is utánzom, döntök, koc-cintunk, iszunk. Mikor Gyura megint döntött, mondom magamban, a jó isten ütött ebbe a cigányba, be akar rugatni?

Megittuk a fejadagot. Az egy-egy litert. Akkor Gyura beintett még két litert. Az öreg Máté beszovalta, Gyura megdöntötte erdőivel a poharát, aztán lefente bajuszáról a csöppeket.

– Beteg a legöregebb lányom – mondta.

Pislogtam. A lánya? Hát mi közöm nekem a legöregebb lánya betegségéhez!

– Lemhe doktorhoz kellett volna indulnia ezzel, nem hozzám – mondtam.

A fejét csóválta.

– *Maga miatt beteg a lány – mondta.*

Beütött az istennyila! Mit beszél ez az ember? Észnél van?

Még hogy miattam beteg a lány? Sose láttam a lányát. Két hete járok ki ide, de én a kölykökön meg Bözsi nénin kívül senkit sem láttam, hogy üssön bele a bírőba a rosseb.

– Halálosan szerelmes a tanító úrba. És az már betegség – mondta, döntött, ivott, intett a szemével, hogy kopírozzam.

– Ott a doktor – mondtam.

– *Csak maga gyógyíthatja bajában – mondta.*

– Sose láttam!

– Látta ű magát. A legkisebb lányt hozta iskolába...

Hát ez van, gondoltam. Fiatal voltam, a jobbik fene akart még nőülni, nem hogy romaarát vinni a házhöz.

Gyura figyelt.

Nem mozdult a tekintete. Süllő-szemmel olvasott az arcomról, tudott mindent, hogy mi megy végbe bennem ezekben a pillanatokban. Szinte részvétet éreztem ki tekintetéből.

– Nem megy szűzen, tanító úr... A lú az lú, meghozza a konyhára a garast, merthogy vele kereskedek. Nézze ezt a szürhőzállót! A benne levő nagy szó, kapaszkodjék a székébe ott az ülepe mellett....

Amolyan elemózsiás tanisznyát tett az asztalra, amilyenben a gombosi halászok szoktak volt harapni-valót vinni a Dunára. Megoldotta a szíjat, hatalmas tenyerével belemarkolt a tartalmába, aztán szép lassan, módosan kihúzta a tanisznyából. A marka telistele volt dukátokkal. Az istenből jutott ez a középkori aranypénzekhez?

– A tanisznya a lánnyal megy – mondta.

Pisloghattam szaporán, mert mindjárt folytatta, nehogy levegőt vehessek.

– Holnap a Nappal érkezzen a portára, tanító úr!

– Minek? – ijedeztem.

– Nem szokta a gyerekeket látogatni? Más tanító csinálja!

Csend. Tudtam, mi a szándéka. Akarta, hogy lássam a lányt.

Csak hogy mindehhez nekem nem volt kedvem.

– Holnap a Nappal várom, tanító úr. És nyolcra, a tanításra a benti iskolába visszagurul, jól tudom. Mert én tudok mindent, én vagyok ezek meg amazok között az a bizonyos. Érti?

Értette a fene. Volt nekem elég bajom, rendesen föladta a leckét, és erre még megkérdezi, hogy értem-e vagy magyarázzon tovább.

Este bekopogtattam Józsi bácsihoz. Meglepődtem, hogy Józsi bácsi semmi meglepődöttséget nem mutatott. Bujkált bennem később annak érzete, hogy az öreg mindent tudott.

– Mentsen meg – könyörögtem és fuldokló módjára kapaszkodtam a lehetőségben, hogy Józsi bácsi tekintélye elég ahhoz, hogy rendbe jöhessen a szénám.

– *Békélj a gondolattal fiam, hogy reggel tisztel teszed nála, szép nyugodtan lejelentkezel és egyszer meg mindenkorra ezen is túl leszel – mondta.*

Lelegezni is elfelejtettem. Mi van itt, hát ma mindenki megbolondult? Az öreg is arra biztat, hogy csak menjek, de menjek ám, mert csak úgy leszek túl az egészen.

– Nem értem... Egészen összezavarodtam, összezavartak engem ma rendesen. Maga is azt mondja, hogy...

Az öreg kivárt. A módszer tartozéka volt a kivárás, öreg pedagógus lévén jól tudta, hogy idő kell a levegőhöz, a változtathatatlanba való megnyugváshoz; úgy bánt velem, akár a kisdíakkal, amikor elfelejti a leckéjét, nem jut eszébe az indító mondat, s időt kap a gondolkodásra, elmélkedésre.

– Csak nem gondolsz, hogy a két nép összeveszik egy tanítócska miatt, aki szerencsétlenségére nőtlen s jó parti, hát kapkodnak utána. Igen fiam, holnap kikanikázol és tisztel teszed a Gyura portáján, aztán elmondod, hogy mire jutottál vele....

Ennyi volt Józsi bácsi részéről az útravaló. Hiába szidtam magamban az iskolaigazgató viselkedését, csak békélnem kellett a gondolattal, hogy egy tanítócska miatt csak nem kaphat hajba a romaság a bentiekkel.

Reggel ébrednem se kellett, mert egész éjjel csak forogtam az ágyban, le se hunytam a szemem.

Harmattal kanikáztam ki a Szakadály melletti iskoláig, ott letettem a kerékpárt és mentem toronyiránt, véges végig a cigánytelep utcahosszán, mert az egész település csak egyetlen utcából állott, az

volt a fő- és több mellékutca is, melynek mélyén, kissé kiszögellőben látszott már Gyura putrija.

Az utcán egy lélek se volt. Se gyerek, se felnőtt. Gondoltam, ezek az emberek bizony nem a Nappal kelnek, megvárják amíg a hasukra süt, az meg eszembe se juthatott talán, hogy a bíró rendelte el napestekor, hogy reggel elő ne merészkedjen senki, mert a halál fia lesz.

Gázoltam rendesen az őszi latyakot, fél bokáig ért a dagasztó, de én hősiesen jártam benne. Majd egyszercsak ott álltam előtte, a cifrára meszelt kunyhó előtt s azt mondtam:

– Jó reggelt!

Emberem egy fatörzsből kanyarított fűzfazeleten ült, előtte alacsonyka kecskelábas asztal volt, szintén kiművelt fűzből, azon egy üveg szintelen ital, két pohár, az egyik megtöltve.

Szemével a hozzám közelebb eső fűzfagyűrűre mutatott.

Leültem. Hideg volt. A dunai reggeli szél fölborzolta az idegeim és a hajszálaim.

Gyura öntött a poharamba, kocintott, ivott. Én is emeltem a magamét, és ahogy a számhoz közelítettem a poharat, erős pálinkabűz csapott az orromba. Kukoricapálinka – gondoltam. Ittam, nyeltem a pálinkát, mint a gúnár töméskor a dagadt kukoricaszemeket, aztán egy ideig nem kaptam levegőt, csak hápogtam, mint a partra vetett hal, mint a tegnapi atyafi kapitális csukája, mikor fölmutatta.

Füstölgött mellettünk a törpekemence, amiben valamilyen lángos vagy németlepeny-féle sült. A roma asszonyok készítették ezeket a kis kemencéket sárból, és néha több légy sült bennük, mint tészta.

Ahogy elmaradt Gyura részéről a jó reggelt, úgy maradt el belőle a többi szó is, nagyon szófukar volt, és ez nem tetszett nekem, mert csak növelte az idegességemet, mind nagyobb volt bennem a bizonytalanság érzete.

Kiittuk a pohár tartalmát. Fölállt, elkacsmarintotta marha nagy tenyerével az üveg nyakát és a putriba indult.

Fogtam a poharakat és követtem. Újra a puli jutott eszembe, az alázatos és meghunyászkodó jószág. Puli voltam, mert annak kellett lennem.

A konyharész középpárt volt, tőle hátrébb a gyerekcsináló szoba, elől pedig a tiszta. Ebben a tisztában körül lehetett nézni, mert valóban tisztaság volt, és annyi szentkép lógott cifra keretben a falon,

mintha a bíró az egész mennyországot begyűjtötte volna a lakásába.

Középpárt fonott asztal állt, körül támlás székekkel. Kérdezni se kellett, tudtam anélkül is, hogy ő ügyeskedte össze az egészet fűzfavesszőből. Az ágyak régi kimustrált darabok voltak, lehet hogy az erdői vásáron vette őket, nem is illettek egymáshoz, mert az egyik diófa ágy volt, a másik pedig vaságy. Előttük a szivárvány színeiben játszó szőnyegek.

Gyura öntött a pálinkából. Ittunk. Mert most már nem volt megállás, itt mindenben vele kellett haladni, a szívre megést máskorra halasztottam.

– Harapnivalót! – hallottam a hangját.

A lány beszolgálta a kiskemence sültötte németlepeny-félét.

Csupán néhány pillanatig láthattam, mert gyorsan kipenderült a szobából, de ha hiszik, ha nem, szebb teremést nőszemélyben kívánni sem lehetett volna. A bíró, persze, furfangos volt, kifigyelte a tekintetemből a gondolataimat, mosolygott a bajusza alatt, és eléem tolta a tálat.

– Adjon alapot a pálinkának – mondta.

Forgott a számban a falat, sehogy se akart lemenni a gyomromba, pedig erősen szuggeráltam magamnak, hogy gyerünk, együnk jóízűen, hiszen anyánk sültötte, és most komolyodó tekintettel figyel, miért nem ízlik az étel.

– Hát látta – mondta Gyura.

– Láttam – nyögtem a számban levő dagasztó engedte résen át.

– Holnap meghozza a választ nekem – mondta.

Ivott, ittam. A gombóc legurult a nyeldekklőmön, levegőhöz jutottam.

– I-igenis – mondtam szinte kalonásan, pedig katona se voltam.

Gyura fölállt, s erről tudtam, hogy a vendégeskedés, illetve a háztűznéző befejezve. Indultam utána, ki a putriból, ki a cigánytelepről. Egy árva lélek sehol, de éreztem, hogy a függönyök résén fúrge tekintetek az arcom kémlelik.

A faluban elmondtam az igazgatónak, hogy Gyurával miben maradtunk.

– Mára kimegyek hozzá, arrafelé amügy dolgom lenne – mondta.

És kiment a bíróhoz.

Hogy mit mondott neki, mit se, elég az hozzá, hogy egyik délutáni találkozásunkkor, mikor már erősen törtem a fejem a kifogásokon, hogy miért nem jelentkeztem eddig, az én bíróm csak elfordította tőlem

a fejét, még a köszönésem se fogadta. Most itt volt a másik lecke, mit mondhatott neki Józsi bácsi, hogy ennek a nagy darab cigánynak egyszeribe levegő lettem.

– Annak ára van – mondta az öreg. – Majd egyszer beszállsz a közösbe és megtudod sorjában!

Késő ősre járt már az idő, mindenütt köd ólálkodott a lapályosokon, amikor a vadászegyesület tagjai bálát hirdettek. Ilyen alkalomkor kilóttek egy selejtes szarvasbikát, hozzá több nyulat és az egész falu ott volt a vacsorán.

Józsi bácsi az emelkedett hangulatban szólított oda.

– Tanítócskám, most kérdezhetsz – mondta.

– Tudja, hogy mi érdekel, tudja már – kérleltem.

– Előbb tisztességesen terítsd be az asztalt – mondta.

Minden üveg helyébe borral teli került. S miközben a szó körüljárt, egyszer csak megszólalt az öreg.

– Fiam, én nem mondtam neki semmi különöset, csak annyit, hogy hagyjon téged nyugodtan, van neked elég bajod, mivel beteg vagy...

– Én beteg? Sose voltam!

– Mit mondhattam mást, fiam?

– És... és milyen betegséget varrt a nyakamba?

– Hát annak is ára van, ha tudni akarod!

Az üres üvegek helyébe borral teli sorakozott föl.

– Hogy mit mondtam? Csak annyit, hogy vérba-jos vagy...

– De Józsi bácsi! – ugrottam talpra ingerülten, ám az öreg vissza kényszerített.

– Csak semmi indulatosság, fiam. Sokuknak van odakint ez a baj. Menekült még a gondolatától is, nehogy valaki beüljön vele a családjába. Igazam volt-e, fiam?

Hidoltálmazó Boldogasszony

Titoán Kámen, avagy a gerinctelenek

III. rész

Esti órák a kilencvenes évek elején a Puhai-ház földszintjén a nappaliban. Szemben a falon a fáraó múmiaképe. Alatta ezek a sorok:

Nem számít: élünk-e
még vagy már nem,
csak te vezess minket,
Titoán Kámen.

PUHAI *(a földön ül, hurokkal a nyakában, a kötél el van vágva, és siránkozik):* Most sem sikerült! Még ez sem sikerült!

IVÁN *(éppen megérkezett, kétértelműen):* Érdekeselek ezek a véletlenek. Az előbb az utcán láttam, hogy az erkélyen állsz. *(Fürkészve, gúnyosan.)* Netalán te is láttál engem? Mintha távolról találkoztál volna a tekintetünk, mielőtt behúzódtál volna. *(Epésen nevet.)* Tavaly is volt egy véletlen.

PUHAI *(beletörődve, hogy leleplezték):* Amikor meglátalak, a menekülés, a végleges menekülés kényszere vesz erőt rajtam. Tévedsz, ha azt hiszed, hogy ez csak hisztérikus zsarolás...

IVÁN *(türelmetlenül):* Miféle zsarolás?! Amit a családom szempontjából jónak tartok, annak vállalásában még az öngyilkossággal fenyegetőző apám sem akadályozhat meg...

PUHAI *(az apaszereppel kísérletezik):* Ha te a kötelességet komolyan vetted volna...

IVÁN *(változtatlanul komolytalan):* ... akkor most ahelyett, hogy villanykarókra kapaszkodnék és reumát gyűjtenék a csontjaimba, a titkárőmnek módszerrel költöket idéznék...

PUHAI *(ábrándozva):* ...elektromérőként kék köpenyben felügyelnéd a technikusokat, ha nem a tervezőket irányítanád.

IVÁN *(az apját csúfolva):* Á, fehér ingben, nyakkendősen tárcsáznám a körzeti kámenista vezetőt, hogy jelentsem neki: az eszmei differenciálódás folyamatban van, s ennek köszönhetően nyilván a termelés is növekedni fog.

PUHAI *(még mindig a földön ülve arcát a két tenyerébe ejti):* Istenem már megint...

Évtizedek óta te is csak gúnyolsz... Istenem, tényleg ezt érdemlem?

IVÁN *(kíméletlen cinizmussal):* Hol itt a materialista öntudat? *(Csúfolódva)* A fálnak is füle van...

PUHAI *(rikácsolva):* Nincs jogod az apáddal...

IVÁN *(kegyetlen nyugalommal):* Az apámnak sincs joga úgy tenni, mintha nem lenne felelős azért, mert a fia családját kivándorlásra kényszerül...

PUHAI *(kitörve):* Ki kényszerít titeket...?

IVÁN *(az apja hangnemében):* Te! Ha nem szolgáltat volna ki a társaidal együtt a napi politikát, akkor az ország nem tévelyedne el végzetesen.

PUHAI *(normális hangon):* Nektek még mindig vannak lehetőségeitek...

IVÁN *(is alábbhagy):* Hogyne! Főleg Valentinnak! Majd ott a déli határ közvetlen közelében...

PUHAI *(megdöbbenve):* Hogyhogy!?

IVÁN *(legyint):* Behívót kapott.

PUHAI (beleesik az egyik karosszékre): Mikor?

IVÁN (vállat vonva): Már két hete.

PUHAI (szemrehányón): Két hete... S én nem tudok róla...

IVÁN (pattogva): Főntartom a jogom, hogy az utódom ügyeit a feleségemmel közösen...

PUHAI (eszmélkedve áll fel): Ezért jött rá Valentinra a külföldre menés az utóbbi időben... De hát az én segítségem...

IVÁN (hidegen): Ezzel kapcsolatban nem igényeljük.

PUHAI (tűnődve): Pedig jók a kapcsolataim a katonai ügyosztállyal.

IVÁN: Azt elhiszem. Csakhogy a katonai ügyosztály aligha talál munkát Valentin számára a ki tudja meddig tartó háború idején.

PUHAI (fontosságának tudatában): Olyan házat vesz nekí, amelyben műhelyt lehet nyitni. Úgyes gyerek, gyorsan beletanulna.

IVÁN (mintha kellő türelemmel gyereket oktatna): A műhely felszerelése túl sokba kerül, s a munka, még ha nem egyedül dolgozik is, egész embert kíván. Az ilyen felelősség nem Valentinnak való. Nem igazi érdeklődésből iratkozott gépészetre.

VALENTIN (lendületesen beállít): Sziasztok! (Meglátja a hurkot Puhai nyakában. Nevet.) "Új divatú nyakravaló?" (Átsiklik a dolgon.) Nagytata, meg gondoltam magam. Jacht helyett az autót cseréljük ki nagyobbra. (Puhai ledobja a kötelet a nyakáról.)

IVÁN (heccelődve): BMW-re vagy Mazdára, - mi? Hogy majd kint a diszkó előtt ne szúrjon szemet... Fontosabb dolgot is...

VALENTIN (közbevág): Ne kiskorúsíts! Nem járok már diszkóba! Úgy hallom, taxizásból szépen meg lehet ott élni.

PUHAI (nyugtalanul): Tudtommal jól haladsz a főiskolán.

VALENTIN (megvetően): Itt is már WC-re sem jök az ilyen papírok... Hát még ott!

IVÁN (megértő szándékkal): A múltkor azt mondtad, hogy a műhelymunka derogálna neked. (Vállat von.) Én segítenék. Rajtam igazán nem múlik. Viszont nem erőszakoskodom veled. Nehogy úgy járj, mint én. Úgy lesz, ahogy te akarsz.

PUHAI (keserűen): Mosod kezed, ugye? De tied a felelősség.

IVÁN. Húsz éves...

PUHAI (a fia helyett folytatja): ...és nincs munkatapasztalata. Utóbb még a fejedhez vághatja...

IVÁN (az apja lelki közeledését elhárítja): Most legalább annyira nem szabad erőltetni a tanácsot, mint ahogy azt te tetted annak idején. Mindegyik út járhatatlannak látszik. A legjobb szándékom mellett is zsákutcába terelehetem a fiamat.

PUHAI (fájdalmasan): Ha rám hallgattál volna... (Legyint.)

VALENTIN (az apjához): Te is csupán konyítasz az autószereléshez. Ilyen korban már, mint az enyéim, különben sem szoktak inaskodni. Kiröhögnének. (A fejéhez kap.) Erről jut eszembe: aprópénzre lenne szükségem. Máris mennék. Szonya a közeli cukrászdában vár.

ERNA (beállít): Csakhogy ilyen szépen összejöttünk. Mondd, Valentin, ez már új csaj, vagy már lát-tam, csak nem akar megismerni.

VALENTIN (készségesen, enyhe iróniával): Szonya szerint néhány hónappal ezelőtt már találkoztatok. Az ő apjáról mondtad nekem utóbb, hogy utálja a fajtánkat, de azért én legyek kitartó. (Látva a nagyanyja értetlenségét, folytatja.) Megkérdezted tőlem: nyugdíjba ment-e már a harcos természetű nagyapja, aki iskolázatlan pártember letére vitézüi jogi tanácsot akart neked, a jogi előadónak adni. Erre te olyan beszélgetésbe ke-

veredtél vele, hogy rávezethetted a helyes megoldásra, s az öreg a végén meg volt győződve róla: az ő útmutatása szerint jársz el.

ERNA (elgondolkozva): Nem emlékszem, hogy korábban már láttam volna azt a lányt. (Öniróniával.) Jó lenne, ha anyáddal tévesztett volna össze...

VALENTIN (Szórakozottan.) Szóval te vagy anyám hidegen bántatok vele. (Ocsúdva.) Mondhatott valamit erről az apjának, mert az öreg meggyűlölte engem. Pedig korábban a nagy összkomfortos nyaralójukba hívtak, míg nálunk családi dilemma, hogy nagyzási hóbort-e egy kisebb jacht, vagy egy új autó, s rimánkodni kell némi zsebpénzért. (Radikálisan.) Szóval sürgősen pakolnunk kell innen.

PUHAI (legyint): Ezt az ostoba beszédet az elmúlt évtizedekben már sokszor hallottam. (Széttárja a karját.) Volt és van mindig mit ennetek? A szegényekhez tartoztok? Nem azt csinálod, amit akarsz?

VALENTIN (nyeglén bölcselkedve): Én nem akartam: én sodródtam. Nektek mindig az akarás volt a betegségetek. (A megrökönyödésre mentegetőzik.) Nem vádolak benneteket, csak mondom. Te, tata, az államakarat egyik meglestesítője voltál. Apám mindig író akart lenni. Én legfeljebb élni és örülni akarok. Veletek ellentétben semmiféle értelmiségi elhivatottságot nem érzek. Az embereknek csak a kisebb ellenállás vonalán kellene haladniuk.

ERNA (nevetve): Nagyképű! Éppen indulóban vagy az ügyeletes nődhöz. Ez nem akarás kérdése?

VALENTIN (fontoskodva): Mindig a mélyebb énünkre kell hallgatnunk. A legbelülről érkező parancs az egyén és a közösség békéjét szolgálja, hacsak az, amit ma kultúrának gondolnak, nem töltötte fel túl sok szeméttel a lelkünket.

PUHAI (kitörve): Torkig vagyok ezzel az ázsiai okoskodással, freudista közhelyekkel. Élősködni azért csak akarsz! Különben a minap nem kínoztál volna jachttal, most meg...

VALENTIN (még mindig a szerepében): A játék a legártatlanabb, legtisztább szórakozás.

IVÁN: És a vízen mögöttetek maradó olajfoltok?

VALENTIN (még az ujját is felemeli): Ahhoz képest, apa, amit a ti gyáratok pőfékel percről percre a levegőbe...

IVÁN (legyintve): Mostanában ritkán pőfékel, nincs nyersanyagunk.

PUHAI (a fia vállára teszi a kezét): Eddig is megvoltunk itt, s eztán is megleszünk.

VALENTIN (felugrik az asztalra): Majd én vigyázok rátok! Példát mutatok déli határaink védelmében! (Szétnyitja mellén az inget.) Azt kiáltom az átkozott szeparatisták atomgolyói előtt: ide lőjetelek, s ők álmélkodva turbékolni kezdenek.

LUJZA (bejön a szobába és fanyarul megmosolyogja fia színészkedését. Puhai elfordul.)

IVÁN (határozottan): Valentin, hagyd abba a hülyéskedést! Sajnos, behívót kaptál.

VALENTIN (merev tekintettel, lassan jön le az asztalról.)

LUJZA: Olyan hangosan beszéltek, hogy fent minden szavatok hallatszík. De Valentin miatt különben sem tudnék olvasni. Azt hiszem, egyedül apuka segíthet rajtunk.

PUHAI (gyorsan előveszi a pénztárcáját, bankjegyet ad belőle Valentinnak, aki homlokra csókolja nagyapját, s a helyzetről megfélekezve elrohan.) Nem érzem jól magam. (Gömyedten, kezét a derekára téve átmegy a másik szobába.)

LUJZA (közeledni próbálva az anyósához): Ha az aszszonyok összefognak, ellenállhatatlanok. Magának persze egyedül nem sikerült a dolog. Apukát túl sok szál fűzte ide, de most már...

ERNA (kimozdíthatatlan a komorságából): Most még löbb minden köti, de már engem is. Egy-két év múlva nyugdíjba megyek, s valahogyan itt is megélünk.

LUJZA (megdöbbenően *leroskadva*): De hát régen nem így beszélt. Iván mondta, hogy sokat civakodtak apukával.

ERNA (fásultan): Mindenki civakodik. Akkor jött divatba a külföldre menés témája.

LUJZA (meggyőző szándékkal): Ez sohasem volt időszerűbb, mint ma.

ERNA (*nem zökken ki a nyugalmából*): Beszélni sok mindenről lehet is, kell is. Főleg, ha van értelme. Mihez kezdenének ott kint? A nyelvet sem igen ismeritek. Még ha tartottátok volna a kapcsolatot a nagybátyám gyerekeivel...

LUJZA (*még mindig nem ocsúdva fel a csalódásból*): Maga mindig annyira fölötté volt a mi itteni...

ERNA (változatlan *nyugalommal*): Légy te is fölötté! Neked ez már könnyebben megy, mivel általunk...

LUJZA (rákényszerülve az érvelésre): A kapcsolatok itt már semmit sem érnek. Ha Valentint ide a közeli kaszárnyába vinnék is, a jövője nincs megalapozva. Ha befejezi is a tanulmányait és elhelyezkedik, a mai fizetések...

ERNA. Ne akarjon mindent egyszerre! Bezzeg én a férjemmel...

LUJZA (majdnem *kijön a sodrából*): Törleszkedtek, szorongtak és veszekedtek. A múltkor célzott rá, hogy a gyomorfekélyének is ez az oka.

ERNA (keményen, *gúnyosan*): De te még egészséges és – ahogy a férfi vendégeinken látom – csábos nő vagy. Ha az iskolában nem becsülnék benneket, akkor teremts magadnak tekintélyt a társaságokban. Figyeltem a múltkor, hogyan néz rád a szatyorgyár igazgatója, Igor.

LUJZA (felháborodva): Vasics fia? De mama... talán csak nem gondolja...

ERNA (rezignáltan *vág közbe*): Sajnos, már csak gondolom, nemigen tehetem. Annak az embernek

én mutattam be a fiamat. Leplezd az ellenszenvet! Ha barátságos vagy hozzá, attól még nem kárhozol el. (Keresztet vet.) Nem híve ennek az emberevő politikának, ezért kiközösítik. A magunkfajta kapóra jön neki az elszigeteltségében. Bizonyítani akarná, hogy más, mint amilyenek most a fajtája mutatkozik.

LUJZA (hisztérikusan *nevet*): Mégiscsak kámenista kövület!

ERNA: A kenyér, amelyhez a fiadat juttatja, lágy lesz.

LUJZA (*még mindig értetlenkedve*): Mama sohasem szeretette a kámenistákat...

ERNA (változatlan *nyugalommal*): Különbséget kell tenni a kámenizmus meg egy kámenista élő ember között.

LUJZA: Mama vallásos...

ERNA: Épp ez az. Vajon a szentírás nem a megértést, a megbocsátást, a király és a család kiszolgálását hirdeti? Mi, nők könnyebben tehetünk eleget ennek.

LUJZA (felszabadultan *nevetve*): Vajon? Az emberek barmosításának mai politikájáról is megvan a véleménye.

ERNA: Ne téveszd össze a vélekedést a viselkedéssel!

VALENTIN (megjelenik és *fűtanúja az utolsó mondatoknak*): Ti csak ajánlgatjátok egymásnak az eszméiteket, ahelyett hogy kicserélnétek őket. (Lehatja a fejét.) Szonya faképnél hagyott. (Motyogva *önmagának*.) No de volt már, meg lesz ilyen. (Az anyjához.) Azt állítja, hogy mi nem szeretjük őt.

LUJZA (ravaszul): A számunkra ismeretlen embereket nem szerethetjük, s nem is gyűlölhethük.

VALENTIN: Azt mondja: hűvösen méregetted, mikor beszélgettetek.

ERNA (szellemeskedve): Ha nő és negyven éves lennél, mint anyád, jobban megértenéd.

LUJZA (mentegetőzve): Én csak azt kérdeztem tőle akkor, amikor bemutattad mint a Nagy Nemzeti Honmentők szervezet egyik vezetőjének lányát, hogy vajon befejezzük-e Titán Kámen monumentális építményét, vagy pedig új piramis alapjait rakjuk le?

VALENTIN. Anya, kérlek, Szonya tisztában volt veled, hogy ugratod őt.

LUJZA (dacosan): Ez is volt a célom.

VALENTIN. De mire jó ez?

LUJZA (viccelődve): Hogy örömet szerezzenek a fiamnak kedvenc elmélete alkalmazásával. A képmutatásból, haszonlesésből lefojtott gondolataink utóbb idegbaj formájában bosszút állnak rajtunk - nemde?

VALENTIN (indulattal, tudálékosan): A nemzeti elfogultság csupán előítélet, nem mélyről jön, s nem lefojtani, hanem megszüntetni kell.

LUJZA (türelmetlenül): Édes fiam, a szíved tedd vissza a helyére! (Valentin lehiggadva és várakozva néz az anyjára.) Így. Máris tisztában lehetsz vele, hogy kik és milyen felfogással juttattak bennünket ide a senki földjére. S talán az is világos, hogy nekem jogom van elutasítani azokat, akikről úgy érzem, bűnösök ebben. (Gúnyosan.) Jogom van a saját ellenszenvemre. Igaz, mama?

VALENTIN: Egy fiatal lány irányában a legkevesbé.

LUJZA (ironikusan): Mondd, a sértett hölgy beszéli a nyelvünket?

VALENTIN (diadalmasan): Érti, s nem bánja, ha én kintlódul szólok hozzá.

LUJZA (összecsapja a kezét): Nahát! Ők jöttek ide a nyakunkra, lezüllesztettek bennünket, s te még hálás vagy az egyik leszármazottjuknak, hogy eltűri a nyelvünket!

VALENTIN (szomorúan): Ez, anya, nagypapa hajdani hazafias szövegére emlékeztet engem, holott neked mint tanárnőnek tudnod kell, hogy a társadalom nem egy nagy tanári család. Szonya nem tehet arról, hogy helyetted az uralkodó párt talpnyalóját nevezték ki igazgatónak.

LUJZA (keserűen): Igen, a báránybőrbe bújt farkas... kámenizmus a fene szelíd humanizmus köntösében. Igazán nem vagy magoló típus, ezt mégis sikerült belédverniük a középiskolában. A családi hatás ellenére is! (Karikírozó tudálékossággal.) Az akkulturáció mindig része lehet a társadalmi folyamatoknak. (Normális hangon.) Azt azonban már nem tanították meg veletek, hogy rossz akkulturáció is van: ha politikai nyomásra a régi jó szokásokat – lustaságból, hatalomörzésből – alsóbbrendűekkel helyettesítik.

VALENTIN: De mi köze lehet a te sérelmeidnek, vagy akár társadalmi igazságaidnak az én Szonyával való kapcsolatod jövőjéhez? Szonya is ki akar velem jönni Nyugatra.

LUJZA (lesújtottan): Még egy csapás! Itt sem tanulhatna meg az unokám tisztességesen kintlódul, hát még Nyugaton egy más ajkú anya mellett... Elveszne az a gyerek a három nyelv között! Talán itthon még mindig jobb lenne.

VALENTIN: Sem külföldön, sem pedig itthon semmiféle hagyományoknak sem leszünk a szobrai. Mintha neked nem az lenne a legfontosabb, hogy egészségesek, mosolygósak legyenek az unokáid.

LUJZA: Dehogynem! Csakhogy ennek előfeltételei vannak. Most azokról beszélünk.

VALENTIN (az anyjához megy és átöleli): Kérlek, bízzál bennem! Amit lehet... ami kell, elsajátítottam töletek, de mindent...

LUJZA (elmerengve): Persze... ki fogunk menni. Mégiscsak jobb lenne. (Ocsúdva.) Ez azonban első sorban a nagypádon múlik. Én már többször is hiába beszéltem veled. Téged nagyon szeret, neked biztosan sikerül.

VALENTIN (elindul az ajtó felé): Jó.

LUJZA: Ne menj a dolgozójába! Megtanulhattad már, hogy még téged sem szeret az iratai közelében látni. Csak fölidegesítenéd. Hívd inkább át! Én fölmegeyek.

VALENTIN (a telefonhoz lép): Tata... kérlek, gyere át egy rövid időre.

PUHAI (kis idő múlva megjelenik): A katonai ügyosztállyal már elintéztém, hogy ne hívjanak be. Vagy ha mégis sor kerülne rá, nem fognak átvezényelni a mi körzetünkből. Meg egy régi barátommal is...

VALENTIN (zavartan): Afelől nem volt kétségem, hogy ezt gyorsan elintézed, de itt most többről van szó. Szonyával lehet, hogy összekerülünk. Igaz, most megint haragszik rám...

PUHAI (meglepődve): Jól ismerem a nagyapját. Biztosan rendes lány Szonya. De nem korai ez még? És éppen most?

VALENTIN (elszántan): Külföldre akarunk menni anyáékkaal együtt, s csak te segíthetsz.

PUHAI (leroskadva indulatoskodik): Márpedig a tóparti villát nem fogjuk meggondolatlanul eladni! Miért küszködtem én egy életen át? A családi monomániát gyógyítani kell, nem pedig kiszolgálni. (Feláll, kihúzná magát, de a háta miatt felnyög.) Miért nem tisztelitek az életünk folytonosságát? Miért akarjátok elmetszeni a saját gyökereiteket? Miből akartok élni?

VALENTIN: Amint hallom, ezt már sokszor elsíránkoz-tad. (Rövid szünet után.) Én átmenetileg taxiz-nék, Szonya a vállalatát igyekezne képviselni, anya kinlódul tanítaná a kivándoroltakat, apa több mindenhez ért...

PUHAI (nyomatékosan): Ezt akarjátok. (Normális hangon.) Már régóta. A már majdnem teljesen rend-be hozott villa viszont biztos realitás.

VALENTIN: Meg az is, ami körülötte van. Panaszkodni szoktál, tata, hogy a te fiatalokodban egészen

más volt a környezet. A tó lassan, de biztosan pusztul, s a gázok csak nyersanyaghiány miatt mérgezik kisebb mértékben a város levegőjét. Te, aki mindenben kételkedsz, úgy csinálsz, mintha komolyan hinnéd: majd a nagypénzű külföldi turisták fognak boldogítani bennünket. A növényzet is veszélyeztetve van. Kik és mikor fognak itt tartósan üdülni?

PUHAI (elgondolkodva és jobbra-balra tekingetve): Tehát komoly a kapcsolatot Szonyával - igaz?

VALENTIN: Attól eltekintve, hogy most...

PUHAI (csillogó szemmel, bizalmasan): Nos, akkor neked elmondhatom. Ha befejeződnek a munkálatok, a kámenisták fogják kibérelni a villát. Emiatt a központból voltak itt nálam. (Nyugtalanzkodva.) Ezt csak azért mondom el, mert látom, hogy teveled sem bírok. Kérlek, erről egyelőre ne beszélj a családban. Ismered anyád hisztis természetét.

VALENTIN (mosolyogva hitetlenkedik): Úgy teszel, mintha nem lennél tisztában vele: a kámenisták napjai meg vannak számlálva. Az emberek egyre szabadabban gondolkodnak. Szonya apja is...

PUHAI (nyugtalanul szétnéz): Nem értesz a politikához. A te lelkületed vetited rá a tömegek mentalitására. Nálunk még hosszú ideig egy párt fog uralkodni. Ne áldozz a családi érdekeinket alá-ásó utópiáknak!

VALENTIN (meleg hangon): Tata, mi ezt másként éljük meg. S te is! Nálad alaposabban senki sem tudja, hogy itt nincs jövő.

PUHAI (erőltetett magabiztossággal): A mi családi gondjaink hosszú távon meg vannak oldva.

VALENTIN. Ne áltasd magad! Nem üdvözülhet másoktól függetlenül a mi családjunk. Lehet, hogy csak azért kell menekülnünk, mert kinlódok vagyunk. A majhonapok között sokan nem olyanok, mint Szonyáék... (Elbizonytalanodik.) S most Szonya is... Én nyitott természetű vagyok, mégis alig van barátom közöttük, a te ismeretségi körödn kívül.

PUHAI (mint akit a legérzékenyebb pontján érintettek): Én sokkal több emberrel vagyok jóban... Tudni kell a nyelvükön beszélni, s akkor már nincs olyan nagy különbség közöttünk. Nyugatról a munkahelyek telítettsége miatt hamarabb utasítanak ki benneteket...

VALENTIN (vigyorogva): Arról azért szeretnék meggyőződni...

PUHAI: Kérlek, a kalandvágyadat válaszd el a mi családi érdekeinktől. Csak a saját felelősségedre mehetsz szerencsét próbálni. A te szeszélyednek nem rendelhetem alá az elmúlt évtizedek munkaeredményét. Neked is itt kellene megállnod a helyed, ahol születted, ahol biztosítottuk a feltételeket a fejlődésedhez.

VALENTIN (gúnyosan): Szóval ti engem megálmodtatok, s én csak az álmotokban létezhetek. Valós valóságként fasírt vagyok. A déli majhonapok már fenik rám a fogukat.

PUHAI: Te sem hiszel a veszélyeztetettségemben. Csupán világot akarsz látni. A függetlenség illúziójára van szükséged. De nem sokáig létezhet a kötöttségek nélkül. Viszont jobb itt a már megépült alapon építkezni, mint odakint mindent újrakezdeni.

VALENTIN (elszántan): Ne haragudj tata, de – s ezt nem én mondom először a családban – ebből az alapból legalább annyi a kárunk, mint a hasznunk. A Gulágod bélyegét viseljük, s még jó, hogy az emberek félénkek és fásultak, hogy nem nyilvánítják ki utálatukat. Élősködőknek tartanak bennünket, s ennek tényleg van alapja.

PUHAI (dűhtől kivörösödve igyekszik kiegyenesedni, de a fájdalomtól meggörnyed.): Egész életemben mást sem csináltam, csak dolgoztam.

VALENTIN (fölényesen): Mindig így beszélsz, holott ezt senki sem vonja kétségbe. Arról ritkábban szólsz, hogy mi határozta meg a munkád, s hogy mi a társadalmi haszna.

PUHAI (magánkívül ordít): Engem, aki nemzedékeket tanítottam és könyveket írtam, ne akarjon egy taknyos...

RUGANYI (kopogtat, belép, s Puhai helyett mondja): ...kioktatni, hogy mi a hasznos társadalmi munka. Jó estét! Ez a dialektika! Igaz, még csak az antitézisnél tartatok, de jön majd a szintézis is. Miről van szó?

PUHAI (leroskadva): A módszörökhöz akar menni.

RUGANYI (könnyedén): Nocsak! Ti váltjátok egymást! Összebeszéltetek vagy telepátia útján?

VALENTIN (csodálkozva): Kivel?

RUGANYI: Kivel! Az unokámmal. Tegnapelőtt érkezett haza.

VALENTIN (értetlenül): Ede itthon van?

PUHAI (fölényesen): Itthon ám. Végleg.

VALENTIN (még mindig magánkívül): Hogyhogy?

RUGANYI (ironikusan): A szeretet tartós hiánycikk...

VALENTIN (epésen): Nem gondolja, hogy bűn a mai fiatalokkal szemben ez a komolytalanság? Maguk mondanak cinikusaknak bennünket, habár...

RUGANYI (hangnemet váltva): Jó, jó. Elnézést fiatalúr! Szóval megjött, mert a szektája azon a véleményen van, hogy itt nagyobb szükség van rá, mint odakint.

VASICS (kopogtatás után benyit): Remélem, nem zavarok. (Látva, hogy beszélgetés folyik, bejön és letelepszik.) Erre jártam, s láttam, ég a villany. Mondom, még nincs késő.

PUHAI (síránkozva): Képzeld, Ruganyi unokája hazajött, Valentin meg ki akar menni.

VASICS (kitérően): Ilyen korban hasznosak a kiruccanások.

PUHAI (ingerülten): Kint is akar maradni! Az anyjáék meg hallgatnának rá.

VASICS (elgondolkodva): Persze, Szonya is beszélt már a dologról. Csakhogy a mi vállalataink ott egy jó ideig nem kellene. Egy ideig nem nyithatunk ügynökséget. (Rövid szünet után.) Talán jobb is ez így.

PUHAI (szorongva): Biztos, hogy kell a villa?

VASICS: Már hogyné kellene. Azért ugrottam fel, hogy értesítselek. A napokban jönnek a szerződés végett.

PUHAI (diadalmasan néz az unokájára): No, látod!

VALENTIN (lógó orral elindul kifelé, miközben a fáraó képére mutat): A közelében folyamatosan demonstrálni, hogy milyen távol vagyunk tőle: ez az igazi emberi teljesítmény. (Szótlanul bámulnak utána.)

Függöny

Székely Piéta

Végjáték

A fiatal írók összejövedele a kilencvenes évek második felében egy udvarszerű térségben, lépcsőkön. A fiatalok többnyire az érkező prózát, valójában a tudálékosságot karikírozó módon beszélnek: ki-ki oratóriumszerűen mondja a magáét. A háttérben a fáraó múmiaképe, alatta a következő sorok:

Csak az számít, mit
a pénzes vár el.
Fütyülünk rád!
Pfu! Titán Kámen!

VALENTIN (a fáraó képe alatt elvégzi kisdolgát, majd a főszerkesztőhöz, hangsúlyozott tudálékossággal): Hiába nem tetszik neked, hogy én a zöld motívumok ritmusában látom a lényeket... Figyeld meg: a zöld dominanciája vitathatatlan. Kelekyics az elementarizmus embere. Ilyen mélységekbe festő mostanában nem kortyolt bele. (Főlemeli a butykost és meghúzza.) A zöld szinte az ereinkben árad szét az ő képeit nézve. A zöld valamiféle apokrif földi remény kifejeződése. Nincs benne ironia, mint annak a nagy... sánta költőnek A zöld... ördög című költeményében. A zöld a mi evilági örökkévalóságunk. Az örök frissülés... újjászületés. A mi zöld vágyunk... gátlástalanságunk...

FELELŐS (halkan): Halkabban! Az előbb a sarkon távolról kék egyenruhát láttam. (A szponzor felé tekintget, aki bólogat.)

VALENTIN (mintha nem hallaná): A felvilágosodás a nagy kínlód egyénisége... mindegy hogy hívják... nem hiába temettette el magát kedvenc fája tövében...

FELELŐS (is hangosan): Semmi értelme az efféle politizálásnak. Szerintem javítani kell a kézírato-

don. Zöld vagy ezzel a zöldkultuszoddal! Nem akarlak megbántani: de nem nagyapád rejtett éneke diktálta ezt neked? De... végső soron nem arról van szó, hogy nekünk... (Idegesen az udvarbejárat és a szponzor felé pillant, s halkabban beszél.) Dehogy! Ha valóban a zöld dominálna, a vegetáció jellemző színe a földhöz laposítaná tágulni, röpdülni vágyó szellemünket. Ha a zöld tényleg olyan jelentőségű lenne Kelekyicsnál, ahogyan te érdekeled, én úgy érezném, hogy a nádasok, békák zöld mocsarába fulladok. Mocsárba, amit Josip Mali már kétszáz évvel ezelőtt lecsapolt a csatornája által. (Hangosan.) Ennek a mérnöknek a megszálló félszáz éve alighanem Kis Józsefnek kínlódta a nevét. (Elmerengve.) A takony is zöld... meg az irigység is. A búzatáblák zöldje pedig – giccs. Kiccs – ahogyan a monda szerint kiváló tanárunk mondta. Szóval azokon a képeken a kék...

KÖLTŐNŐ: Igen, a kék... olyan lírai...

FŐSZERKESZTŐ (röhögve): Persze, mint a szemed, amelyhez még nem írtam ódát.

KÖLTŐNŐ: De írtál az...

FŐSZERKESZTŐ: ...ágyékhöz. (Odanyúl.) Csak-hogy ez nem kék.

KÖLTŐNŐ (elhúzódik): Bunkó materialista!

FŐSZERKESZTŐ (félrészegen blöfföl): Szerintem viszont a kék egérút azokon a képeken. S ha önkritikusak vagyunk, be kell vallanunk, a mi utunk az egéré is és a kéké is. A kék - szellemi távlat. A kék a végtelen és az Isten misztériuma. (Nosztalgikusan.) Az elmúlt évtizedekben kékben úszott az a nagy sirály, a Galeb, amely visz-

szafélé annyi jót hozott atyáinknak. (Motyogva.) Kár, hogy abból nekünk csak az adósság maradt. (Ismét patetikusan.) De Kelekotyics képein egy kevés is elég a kékből (meghúzza a *butykoszt*), hogy a szabadság érzése járjon át bennünket.

VALENTIN (ironikusan): De a kék reális perspektíva is, hiszen országunk nemzeti színei között a kék...

FŐSZERKESZTŐ: ...merő véletlen. Mi nem kötődünk semmihez. Kelekotyicsnál sem nacionalista szimbólum a kék szín. Ha igen, akkor ösztönös és ártatlan. A tengerhez szokott nép fiának a kollektív archetipikus... (Meghúzza az *üveget*).

FILOZOPTER (átszellemülten): ...a Jobbkán-félsziget prepotenciája. Te naiv vagy. Itt lenni annyi, mint akarni. A kék az akarás gesztusa: a majdnem teljesen elvesztett tengernek az akarása. Viszszakövetelése. Nem valami álmatag pillanat: a megváltó várása a végtelenből.

VALENTIN (viccelődve): A sült galamb várása a végtelenből...

FILOZOPTER (mintha *nem hallaná, míg a többiek nevetnek*): Ha tehát ilyen formában nem fogadjátok el a kéziratot, akkor elsősorban a jobbkán lélek erőszakos kiadását kell méltatni. A mi siksági, dombvidéki zöldsegeink börtönfalán Kelekotyics rést ütött a tenger, az Isten és a majhonap jövő felé...

KÖLTŐNŐ (türelmetlenül): Hadd üssön! Miért zavar az téged?

FILOZOPTER (folytatja a *magáét*): Miért zavarna? Én pusztán a jobbkanológiai ismereteim alapján jelzem: milyen hatást váltanak ki bennem a képei. Mit szólna Kelekotyicsék művésztelepe, ha valami szentimentális, régi vágású képrő portréját rajzolnánk meg kritikái mellékletünkben.

VALENTIN (meggyőződéssel): Festőnk mégiscsak a mi vidékünkön született, s az ő esetében igazán nem nehéz magunkat az alapelvünkhöz tartanunk: "Politika nélkül!" Én semmi konkrétat, időhöz, korhoz kötötten nem érzékelek nála. Csú-

pán a vitalista gátlástalanságot. Igaz, hogy annak nincs mértéke... A kék foltok juttatnak levegőhöz bennünket a képeit nézve.

SZPONZOR (főlényes *nyugalommal, hangosan*): Csak így tovább. Azt hiszem, tisztában vagytok vele: kit és mit támogathatunk. A nyelvtől független vizuális és akusztikai médiumok a nemzeti önzés fölé emelkednek, s a nacionalista törekvések nem sajátíthatják ki őket. A nemzeti tulajdonságok előtérbe állítása, s ennek fő eszköze, az irodalom és a szociográfia csupán az atavisztikus ellentéteket szítaná. A béke és a nyitottság mindennél fontosabb. Ti ebben a konkrét esetben példát mutattok a többségi nemzet képzőművészeti értékeinek elismerésére. A saját regionális kultúrákba bezárkózva, a vélt és valós sebeiteket nyalogatva, csak az indulataitok nőnének.

PUBLICISTA (fejét *lehajtva, halkán*): Indulatainkban, sajnos, nincs hiány. Csakhogy ezeket önmagunk ellen fordítjuk. Az öngyilkosok számát tekintve ugyanis ez a mi környékünk vezet a világranglistát. Ma már ugyanakkor közismert, hogy a nemzeteknek önmaguknak kell beszélniük fájdalmaikról, s csak azután szólhatnak hozzá a kérdéseikhez szomszédaik. Sebeinket előbb gyógyítani kell, s csak azután gondolkozhatunk azon, hogy kell-e nyalogatnunk őket.

SZPONZOR (humanista *öntudattal*): Ha a sebeiről van szó, a mi alapítványunknál tudtommal senki sem támogatta jobban az egészségügyet határon innen és túl. (Kioktatva.) Viszont ha egyik vagy másik nemzet önző és túlbuzgón gyógyítja a saját sebeit, akkor ezek akarata ellenére is megsokszorozódhatnak. A meszesgödörök közös sebei a tájnak. A meggondolatlanság akármikor láncreakciószerűen szaporíthatja őket. A kultúra, ugye, az nem más, minthogy ismerjük a környezetünket és alkalmazkodjunk hozzá.

PUBLICISTA (halkán, *jobbra-balra pislogva*): Túl elvontan hangzik ez. Csak arra jó, hogy a többség a félelem gerjesztésével továbbra is sakkban tarthassa és kizsákmányolhassa a kisebbséget. Erejéhez mérten a kisebbség is ezt csinálta, amikor még többségi volt, vagy ezt csinálná, ha erős többségi lehetne. Iszonyú demagógia, amikor a

kisebbségnek még jajgatnia sem szabad, vagyis, amikor a többség magyarázza meg, hogy hol és milyen fájdalmat érez a kisebbségi.

SZPONZOR (*legalitása büszkeségével*): A fájdalmak túlhangsúlyozása taktikából is történhet, nem feltétlenül naiv hisztéria következménye. A fájdalom fitogtatása a többséget izgató fölösleges többletjogok kivívásának az eszköze is lehet. Mi bajom van nekem!? Az apám lengyel volt, az anyám pedig...

KELEKOTYICS (*mappával a hóna alatt beállít*): Elnézéseket kérem. A mútkő tévedésbű a fiam képeit adtam át nektek. A tinédzser fiam utánoz engem. Ő is olyan mappában tartja a képeit, mint én. Ezt ma reggel vettem észre, amikor a dógaimat rendeztem. (*Dermedt csönd. A szerkesztők és a költőnő zavartan egymásra néznek.*) Mégeccer elnézést kérek. A gyerek munkáit visszakérném. Asziszem nem vagyok efogult, de tehetséget látok bennük.

FŐSZERKESZTŐ (*zavarát leküzdve*): Hát... zseniális fiad van. Látásának üde naivsága megragadott bennünket...

FELELŐS. De még mennyire! Talán hadd maradjanak nálunk a gyerek dolgai is. (*Nevet.*) Majd összehasonlítjuk az apa látásmódját a fiáéval.

KELEKOTYICS (*vakaródzik*): Ha őszinte akarok lenni... a fővárosban a gyerek munkáit még éretleneknek tartották...

KÖLTŐNŐ: Azoknak a politikai beállítottság fontos. Én csak futólag néztem meg az akvarelljeit, de szerintem nagyobb figyelmet érdemelnek.

SZPONZOR (*mosolyogva*): A szabad közakarat dönt. Megsértené őket, uram, ha nem hagyná itt a fia műveit.

KELEKOTYICS (*zavartan átrnyújtja a mappát a főszerkesztőnek*).

Függöny

V É G E

DR. PÁLL SÁNDOR

Csuka Zoltán: A visszatért Délvidék – új szempontok hatvan évvel később

Az, aki Csuka Zoltán születésének századik évfordulóján valami újat akar mondani, nehéz feladat előtt áll. Alapvetően két elképzelés/ koncepció között választhat. Az egyik: a szintézis irányába mutató összefoglalás, újraértékelés és -értelmezés (amikor szinte az a benyomása, hogy az adatok, tények, az anyag bőségével kell megbirkóznia); a másik: megpróbálni a felszínre hozni, megmagyarázni, más szövegek környezetben értelmezni Csuka Zoltán életével és munkásságával kapcsolatos új, kevésbé ismert momentumokat. Ilyen az én vállalkozásom is. Éppen hatvan évvel ezelőtt Csuka Zoltán szerkesztésében látott napvilágot a Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat kiadásában **A visszatért Délvidék** c. könyv.¹ Mi, délvidékiek természetesen ismerjük a művet (igaz nem túl alaposan), de Magyarországon (megkockáztatnám ezt a véleményt) feledésbe merült. Harmat Béla, Csuka Zoltán bibliográfusa,² ki alapos munkát végzett a magyarországi könyvtárakban, e kiadványra vonatkozó kérdésekre nem kis meglepetéssel válaszolta, hogy ő erről nem tud, de évek során Csuka Zoltán sem utalt rá. Nem is tudhatott róla, mert a Széchényi Könyvtárban nincs meg. Legjobb tudomásom szerint Magyarországon csak két nem túl frekvenciát könyvtárban található: az Országgyűlés Könyvtárában és a Pécsi Egyetem Központi Könyvtárában. Mi délvidékiek is inkább hivatkoztunk rá, idéztük (mint például Mészáros Sándor³ vagy Utasi Csaba⁴) mintsem irtunk róla. Ez talán érthető is: a második világháború után nem volt ildomos róla beszélni. A könyv birtoklása kompromittáló tény volt, bűnnek számított (egyesek szerint az 1944-es őszi véres megtorlás a könyv mellékletében lévő előfizetők névsora szerint történt), a szerkesztő is tartalma miatt nyilvánvalóan elfelejtette volna. Éppen az említettek miatt, fényt kell deríteni a könyv keletkezésének főbb mozza-

nataira, választ adni az örökké aktuális kérdésre: hogyan avatkozik be a politika (történelem?) az író műfordító életébe, munkásságába; bízva abban, hogy hatvan év távlatából vannak még új ismeretlen szempontok. E vállalkozás nem könnyű és több veszélyt is hordoz magában. Levéltári adatok, a szerkesztőnek a témára vonatkozó nyilatkozata előttünk nem ismeretes, a munkában való motívumait szintén homály fedi, így következtetéseink is helyenként leegyszerűsítettek lesznek. Sokan viszont azt róhatják fel, hogy születésének századik évfordulóján nem ildomos kellemetlen témákról beszélni és azt is, hogy az ilyen dolgok feszegetése inkább a lejáratást szolgálja, mint az ünneplést. A mi véleményünk éppen ellenkező: tabu nélkül kell megközelíteni a délszláv irodalmak legnagyobb fordítójának munkásságát, mert csak így tudunk választ kapni az alapvető kérdésre: hogyan lett a legnagyobb, a legtermékenyebb.

1.

A műfordítás terén kifejtett munkásságának főbb mozzanatait ismereteseek. Emlékeztetül:

- 1931–Todor Manojlović: **A centrifugális táncos**. Minisztérium
- 1941–Miloš Crnjanski: **Örökös vándorlás**. Regény.
- 1946–**Délszláv népballadák**. Karadzics Vuk Sztévan eredeti népdalgyűjtéséből.
- 1947–Ivo Andrić: **Híd a Drinán**. Regény
- 1947–Ivan Goran Kovačić: **Jama (Tömegsír) Elbeszélő költemény**
- 1947–Vladimir Nazor: **A futár (Kurir Loda)**. Regény.
- 1948–Jakov Ignjatović: **Respektus Vásza (Vasa Respekt)**. Regény.

¹ **A visszatért Délvidék**, Szerkesztette: Csuka Zoltán. (Bevezető: A szerkesztő). – Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 1941, 537-141. (Melléklet: Személyi adattár azokról, akik megrendelésükkel a mű megjelenését előmozdították.)

² Harmat Béla: **Csuka Zoltán bibliográfia**. – Szentendre, Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár, 1982, 159

³ Mészáros Sándor: **Madari u Vojvodini 1929-1941**. – Novi Sad, Filozofski fakultet, 1989, 401. (Idézet: 313. old.)

⁴ Utasi Csaba: **Irodalmunk és a Kalangya**. – Újvidék, Forum, 1984, 208. (Idézet: 21, 25. old.)

- 1948–Petar Petrović Njegoš: **Hegyek koszorúja** (Gorski Vijenac). Drámai költemény.
 1948–Borisav Stanković: **Gúzsbakötött élet** (Nečista krv). Regény stb.

Az első és második könyv között kerekén tíz év telt el. Csuka Zoltán 1933 augusztusában áttelepült Magyarországra és októberben megjelenik a **Láthatár** mint irodalmi szemle, a kisebbségi magyar és a környező népek irodalmi életének figyelője.⁵ Az első könyv pontosan a két világháború közötti idő közepén, a Crnjanskié a háború első napjaiban, a **Délszláv népballadák** viszont 1946-ban jelentek meg. Bátorkodunk megállapítani: egyik időpont sem véletlen, a könyvek megjelenése inkább a politika függvénye mintsem kizárólag a fordító akaratának eredménye, Csuka Zoltán igyekezett minél jobban kihasználni az öröknek tűnő viszonyokat, az éppen adódó alkalmat. És micsoda fordulatoknak vagyunk tanúi: 1941-ben jelenik meg, az örökbarátsági szerződés szellemében, Crnjanski könyve és az év végéig **A visszatért Délvidék is**. Crnjanski könyve megjelenésének körülményeiről már írtunk.⁶ Itt csak az igazán kuriózumnak számító két tényre hívnám fel a figyelmet. Az első: a könyv utószava Crnjanski tollából származik, egy sor ismeretlen és igen érdekes magyar vonatkozású életrajzi adattal: az anyja sokat mesélt neki arról, hogy a csongrádi magyarok a legjobb és legbecsületesebb emberek a világon, Temesvárott a legjobb barátjai a magyarok voltak (Jurka János, Joó István), ő volt Uitz-Ujlaky Rezső edzője, ki 1912-ben Stockholmban az olimpián discos- és gerelyhajításban negyedik lett, stb. A másik: a könyv recenziói nem csak a délvidéki áprilisi bevonulás előtt jelentek meg, hanem utána is, a nyár folyamán, amikor Jugoszlávia nem létezik, és nem kell ily módon is bizonyítani a jószomszédi kapcsolatot.

2.

A magyar hadsereg 1941. április 11-én átlépte a határt, miután április 10-én a zágrábi rádió bejelentette a Független Horvát Állam megalakítását. Ugyanezen a napon Horthy Miklós kormányzó és Bárdossy László

kormányfő kiadták hadparancsukat. Ebben a következőket írják: „... Az új belgrádi rendszer katonai erőket vonultatott fel határainkon s ezzel szemben Magyarország csak akkor tett védelmi intézkedéseket, amikor sorozatos légi támadások érték az ország területét és határunkban betöréseket kíséreltek meg, ami ellen kormányom ismételt hiába tiltakozott... A horvát nép vezérei – látva az új belgrádi rendszer politikájának végzetes következményeit, – kimondták Horvátország önállóságát és függetlenségét... A független és önálló horvát állam megalakulásával Jugoszlávia megszűnt létezni és alkotó elemeire bomlott... Ezzel egyidejűleg parancsoló köteleességüké vált, hogy a Magyarországtól 1918-ban elszakított területet és az azon nagy tömegben élő magyarság sorsának és helyzetének biztosítását újból kezünkbe vegyük... Ezért még a mai napon parancsot adok katonáimnak, hogy a Délvidéken élő magyarságot az anarchia pusztításától megóvjuk.”⁷ Az újvidéki Reggeli Újság az eseményekről Tomán Sándor tollából hatalmas című cikkben számol be: **Piros-fehér-zöld feltámadás Újvidéken**. A két alcím: „Mi történt március 25-től április 12-ig”, és „Jugoszlávia felbomlása meghozta szabadságunkat”.⁸ A lakosság kitörő örömmel fogadta a honvédség bevonulását. Erdemes idézni a cikkből: „Az izgalom tetőfokra emelkedett. Minden rádió nyitva állott, kicsinyek és nagyok, férfiak és asszonyok, mind-mind várták a honvéd vezérkar főnökének jelentését. Három óra után közölte a bemondó, hogy tíz perc múlva rendkívüli hírt ad. Nehezen múlt ez a tíz perc, de csak elmúltott és ekkor tudtuk meg, hogy már nem tarthat sokáig. Hős honvédeink áttörték a jugoszláv védelmi vonalat, bevonultak Zomborba és Szabadkára. Pillanatok alatt megváltozott a város képe, csak örvendező, mosolygós arccal lehetett látni. Tömegek siettek a nagytemplom felé, ahol öt órakor kezdődött a Feltámadás. Igaz magyar Feltámadás. Ezrek, tízezrek tolongtak az uccákon, mindenkin a megszentelt három szín, a piros-fehér-zöld, amely huszonnégy éven keresztül csak lelkünkben virágozhatott, most kihajtott s ott díszelgett mindenki szíve felett. Pillanatok alatt zászlóerdő lepté el a várost. Nem kellett rendőrnök házról-házra járnia és parancsszóval kényszeríteni a lakosságot, hogy lobogózza fel

⁵ **Láthatár**, Irodalmi szemle a kisebbségi magyar és a környező népek irodalmi életének figyelője. Budapest, 1933-1944.

⁶ Pál Sándor: *O mađarskom (i prvom) prevodu Seoba Miloša Crnjanskog*. – Književna reč, br. 179, 25. október 1982, 18./ Pál Sándor: *Crnjanski Örökös vándortársának magyar (és egyúttal első) fordításáról*. – Újélet, Szabadka, 1. sz, 1986, 42-45.

⁷ **A visszatért Délvidék**, 8. old.

⁸ **Piros-fehér-zöld feltámadás Újvidéken**. – Reggeli Újság, 1941. (április 12). Hísvét, 2-3.

házaikat, mint ama 1918. évi szomorú novemberi nap óta tették ez év március 27-ig. Senki sem parancsolta ezt meg, csak mindenki szíve-vágya szerint csókkal megszentelt háromszínű lobogóval akarta köszönteni dicsőséges honvédeinket. Nem volt még ilyen Feltámadás Újvidéken. A huszonnégy évi rabság után bilincseitől megszabadult magyar nép áhitatos lélekkel énekelte az Alleluját, mert tudta, hogy most már csak percek kérdése mikor hinthet virágerdőt azokra, akikre olyan sokáig kellett várnia és akik vérükkel jelölték meg a szent magyar szabadság útját, amelyen hozzánk jöttek, hogy mi is boldog fellélegzéssel énekelhessük legszentebb imánkat: Isten áldd meg a magyart! Az újság vezetőcikkei is rendre ebben a hangulatban íródtak: „**Magyarok vagyunk.** Szép és szent szó! Szabadon, nyíltan kikiálthatjuk – magyarok vagyunk. Huszonnégy évi titkos reményünk, fájó sóvárgásunk valóra vált; hamarabb, mint gondoltuk. Magyarok vagyunk. Nem mintha eddig nem lettünk volna azok, bizonyosság az újvidéki öt magyar egyesület bármelyike. Csak nem kiálthattuk tele szívvel örömmel; magyarok vagyunk. Ez a tény fokozottabb összetartást, munkálkodást követel, mert mindenki amit ad, vagy tesz, a Hazának teszi. Magyar apának s anyának, serdülő ifjúnak, a gyermeknek minden tette, minden megmozdulása a magyarságából kell fakadnia. S a szebb, jobb, magyarabb jövő reménységéből.”⁹ A művelődési rovat ismertetőt közöl a **Hazafelé c. filmről**¹⁰ melynek alcíme: „Magyar irredata film az újvidéki Pallasz Moziban. Főszerepben, Fedák, Vitéz Hajmássy, Csontos, Vaszary, Bilicsi”. Maga a szöveg így kezdődik: „A múlt még nem a múlté: a hazatérés vágya annyira belénk gyökerezett, hogy ma, felszabadulásunk után is lelkünk mélyéig megráz bennünket a boldog izgalom minden velünk összefüggésben álló revízió láttán vagy hallatán. Igaz ugyan az is, hogy Magyarország ma még nem Nagy-Magyarország, hanem csak megnagyobbodott Magyarország... Talán ez is volt az oka a Pallasz filmbemutatóján felhangzott lelkes tapsnak, amikor Fedák a **Hazafelé** zárójelentében elénekelte a dalt: – Bármerre jár, – Hazatalál Nagy-Magyarországba... Mi nem láttunk még magyar revíziós irányzatú filmet, nekünk eddig nem volt szabad tudnunk, hogy Magyarország soha nem mondott le rólunk és minden tetteben, még a filmgyártás egy-egy re-

mekében is biztatón kiáltott felénk: Hazatértek!... A határokon örködött Trianon s még e nekünk, értünk elmondott üzenetek sem juthattak el hozzánk soha. Az első revíziós filmet most mutatják be Újvidéken...” Ebben a hangulatban ír Csuka Zoltán is tudósítva a budapesti könyvnapról: „A délvidéki közönséget természetesen a felszabadult Délvidék íróinak sátra érdekeli legjobban... A Délvidék írói egyébként csütörtökön este tartották meg a Zeneművészeti Főiskola kamaratermében nagy közönség előtt jólsikerült irodalmi estjüket.”¹¹ vagy: „Végetértek a budapesti könyvnapok a most, a harmadik könyvnap estéjén már bátran meg lehet állapítani, hogy a visszatért Délvidék magyar írói a legteljesebb sikert aratták a magyar székesfővárosban. A Stádium Kecskeméti utcai könyvsátrában a szlovákiai magyar írókkal és a pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet, valamint a Láthatár munkatársaival együtt sorakoztak fel a délvidéki magyar írók: Czako Tibor, Csuka János, Dudás Kálmán, Cziráky Imre, Herceg János, Szirmai Károly és Timár Ferenc s örömmel meg lehet állapítani, hogy valamennyien sok könyvet adtak el.”¹²

Kinek az ötlete volt **A visszatért Délvidék** megjelentetése, ezt ma már pontosan nem lehet megállapítani. Csuka Zoltán többször is ír a visszatért Délvidékről (ilyen sorrendben) de tény, hogy a könyv előkészítéséről már 1941. május 16-án olvashatunk a **Reggeli Újságban**¹³ „A felszabadított Délvidék legjobbainak írásaival a közeli hónapokban hatalmas emlékalbum jelenik meg Budapesten. A huszonhárom évi idegen uralom alatt is a Délvidéken a kisebbségi sorsba zuhant magyarság politikai, gazdasági és közművelődési téren is újból és újból minden nehézség ellenére hatalmas erőfeszítéseket tett életének fenntartására. Ez a nagy nemzeti munka csak részben juthatott felszínre, az anyaország magyarsága előtt pedig bizony meglehetősen az ismeretlenség homályában maradt. Viszont a délvidéki magyarság nagy tömegei a kisebbségi sors kényszerűségében nehezen juthattak ahhoz, hogy a magyar Délvidék történelmi múltját és folytonosságát megismerjék s így most, a felszabadulás pillanatában felvetődött a gondolat, hogy nagyvonalú emlékalbumban kell megörökíteni egyrészt az egyetemes magyarság szempontjából nagy történelmi eseményt, a felszabadítás boldog időszakát, a múlt szenvedéseit és bá-

⁹ Szigethy Béláné: **Magyarok vagyunk.** – Reggeli Újság, 1941. június 8, 16.

¹⁰ Reggeli Újság, 1941. május 29, 6.

¹¹ **Nagy sikerük van a délvidéki magyar íróknak a budapesti könyvnapon.** – Reggeli Újság, 1941. június 8, 16. II.

¹² **Mindhárom könyvnapon nagy sikerük volt a délvidéki magyar íróknak Budapesten.** – Reggeli Újság, 1941. június 10, 7.

¹³ **A visszatért Délvidék.** – Reggeli Újság, 1941. május 16, 7.

natát, a magyar Délvidék történeti múltját és az elmúlt huszonhárom éven keresztül a bekapcsolódást az egyetemes magyar jövőbe. Ezt a gondolatot kívánja megvalósítani a Csuka Zoltán szerkesztésében Budapesten rövidesen megjelenő **A visszatért Délvidék** című emlékalbum, amely közel 500 oldalon szövegeket tartalmaz a délvidéki magyarság legjobbjait, szellemi, politikai és gazdasági vezéregyéniségeit. "Négy hónappal később, 1941. szeptember 3-án, az újság arról ír, hogy a könyv sajtó alatt van, közli a szerzők némileg megváltozott listáját, majd a cikk így fejeződik be: „A hatalmas mű iránt nemcsak a Délvidéken, hanem országszerte már most is igen nagy az érdeklődés, ami érthető is, mert a kötet történelmi értékű dokumentuma lesz a délvidéki magyar szellemi életnek. A mű Budapesten már sajtó alatt van s előreláthatólag november folyamán jelenik meg.”¹⁴ A könyv hamarosan meg is jelent, piros és fekete vászonkötésben. **A Reggeli Újságban** róla szóló recenzióval nem találkozunk, de a **Kalangya** 1942-es január-februári kettős száma K. aláírással jegyzetet közöl róla: „A kimerítő alaposággal és körültekintéssel szerkesztett emlékalbum összefoglaló áttekintést nyújt a Délvidék szellemi, társadalmi és gazdasági életéről. Az album munkatársai között felsorakoznak a Délvidék vezető egyéniségei, írók, művészek, politikusok és közgazdászok, mintegy leltári összefoglalást adva mindannak, ami a Délvidékkel együtt mint érték az anyaországhoz visszakerült. Ismerteti az elmúlt huszonkétévesztendő küzdelem számottevő eredményeit, a nevezetesebb délvidéki városok sajátos viszonyait, lelkiségét, társadalmi és gazdasági problémáit, a Délvidék irodalmi és művészeti közállapotait. A könyvet azzal a jóérzéssel forgattuk, hogy megírása feltétlenül hézagot pótol. Külön dicséret és elismerés illeti meg az album szerkesztőjét, Csuka Zoltánt, aki mindenre kiterjedő figyelemmel és alaposággal gondoskodott arról, hogy a könyv nem csak alkalmi mű, de egyben maradandó érték is legyen. Az egyes délvidéki városokról szóló ismertetéseket Balázs G. Árpád, a jeles délvidéki festő és rajzoló stílusos rajzai díszítik.”¹⁵ Így született meg a délvidéki magyar irodalom talán legellentmondásosabb könyve, amely megjelenésének pillanatában nagy eredménynek számított, büszkeségre adott okot; hogy csak pár évvel később

kellően ténnyé, szégyenlenni való tetté váljon. De, nézzük magát a könyvet.

3.

Bár a tartalomjegyzék ezt külön nem tünteti fel, könyvünk három részből áll. Az elsőbe sorolható az a 29 tanulmány, melynek szerzői:

1. Szilágyi István: Visszatér a Délvidék
2. (Anonim): Katonai közigazgatásunk munkája a felszabadított Délvidéken
3. Deák Leó dr.: Magyar iskolaügy a jugoszláv uralom idején
4. Bácskai Lajos: A római katolikusok
5. Kramer Gyula: A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség feladatai és munkája
6. Ágoston Sándor: A délvidéki református keresztények öröme, hálája és szomorúsága
7. Reök Andor dr.: Délvidéki magyar gazda kisebbségi sorsban
8. Prokopy Imre: A jugoszláviai magyar kisebbség védelme a népszövetségi Tanácshoz intézett panasziratok sorsa
9. Völgyi János dr.: A tegnapi és a mai Szabadka
10. Csuka János: Szabadka
11. Herceg János: A délvidéki magyar irodalom kisebbségi évei
12. Csuka Zoltán: Újvidék
13. Gombos György: Bácska otthont adott a bukovinai székelőknek
14. Kiss Lajos dr.: A Délvidék zenei élete
15. Kühner Béla dr.: Zombor
16. Szirmai Károly: A folyóirat szerepe kisebbségi sorsunkban
17. Balázs G. Árpád: A Délvidék képzőművészete
18. Draskóczy Ede dr.: Óbecse
19. Blazsek Ferenc: Huszonkét év a Balkánon
20. Batta Péter: Magyarkanizsa
21. Cziráky Imre: De azért neveltünk is néha
22. Fekete Lajos: A magyar sajtó
23. Garay Béla: A Délvidék magyar színjátszói
24. Kelemen János: A magyar ifjúság kisebbségi évei
25. Hegedűs László dr.: A délvidéki magyar falvak kultúrája
26. Szentiványi Dezső: A mezőgazdaság

¹⁴ Sajtó alatt „A visszatért Délvidék”. – Reggeli Újság, szeptember 3, 7.

¹⁵ Kalangya, X, 1942. jan. – febr., 1-2. sz. 94.

27. (Anonim): Zenta
28. Molnár István: A visszatért baranyai háromszög
29. Szántó Péter: A visszatért Muramellék és Muraköz

Kik is voltak (legalább részben) ezek a feledésbe merülő személyek? Adataink egy részét közli a Reggeli Újság beharangozó cikkeiben, másik részét Tomán László nyugalmazott újvidéki szerkesztőnek köszönjük, míg a harmadik megtalálható a Személyi adat-tárban. Tehát, az újság szerint, a szerzők a következők:

1. Andree Dezső, a Reggeli Újság főszerkesztője-Gyöngyösbokréta mozgalom
2. Ágoston Sándor – református püspök – Délvidéki magyar reformátusok
3. Balázs G. Árpád- festőművész- délvidéki magyar művészet
4. Blazsek Ferenc - a Magyar Közművelődési Szövetség főtitkára – Huszonkét év a Balkánon
5. Dr. Batta Imre - ügyvéd, a magyarkanizsai Magyar Párt elnöke - Magyarkanizsa (városkép)
6. Cziráky Imre - író- A Tisza menti magyarságról
7. Dudás Kálmán - író, Bácskai versek
8. Csuka János - a szabadkai Hírlap főszerkesztője- Szabadka (városkép)
9. Csuka Zoltán - író, Újvidék (városkép)
10. Dr. Deák Leó- volt képviselő, a Magyar Párt elnöke, Bács-Bodrog vármegye főispánja - A délvidéki magyarság politikai élete a megszállás idején és a magyar iskolák helyzete
11. Dr. Draskóczy Ede - az óbecsei Magyar Népkör elnöke- Óbecse (városkép)
12. Fekete Lajos - író- Három bácskai vers
13. Garay Béla - színművész- A Délvidék magyar színészete
14. Herceg János - író, Zombor város könyvtárosa - délvidéki magyar irodalom
15. Gombos György - A bukovinai székelyek bácskai telepítése
16. Kelemen János - a Becskereki Torontál főszerkesztője A délvidéki magyar ifjúság kisebbségi évei
17. Kende Ferenc - a Reggeli Újság igazgatója- Délvidéki magyar népművelés és az egyesületek élete
18. Dr. Kiss Lajos - zenetanár
19. Dr. Koráni Elemér - plébános, közíró - A délvidéki magyar katolikusság
20. Kramer Gyula - a Magyar Közművelődési Szövetség elnöke - A Délvidéki Magyar Közmű-

- velődési Szövetség (DMKSZ) feladata tegnap és ma; A Délvidék ipara és kereskedelme
21. Dr. Kühmer Béla - tanár és író - Zombor (városkép)
22. Dr. Nagy Iván - ügyvéd, a Nép főszerkesztője - A délvidéki magyar nép szociális kérdései
23. Nyigri Imre - hírlapíró, az Esti Újság szerkesztője - A magyar Délvidék (statisztikai tanulmány)
24. Dr. Prokopy Imre - nyugalmazott főispán - Délvidéki magyar petíciók a Népszövetség előtt
25. Radványi-Radicsevich Sándor - a Nép szerkesztője - Népi mozgalom a délvidéki magyarság körében
26. Tomán Sándor - az újvidéki Polgári Magyar Daloskör elnöke, hírlapíró - A délvidéki magyar sajtó és a délvidéki dalosmozgalom
27. Dr. Szirmai Károly - a Kalangya főszerkesztője - A magyar folyóirat nevelő szerepe a magyar irodalomban, a kisebbségi életben és a felszabadulás után
28. Vámos János - Zenta (városkép)

A két előzetes ismertetőnek köszönhetően betekintést nyerünk a könyv szerkesztésének műhelytitkaiba. Ezekben több olyan név is szerepel, melyekkel a könyvben nem találkozunk. Csuka Zoltán bevezetőjében maga is utal azokra a nehézségekre, melyekkel szembe kellett néznie: „...A kötet összeállításának pillanata kétségtelenül nehéz feladat elé állította a kiadót, s ez a nehéz feladat sokszor nagyon is közelről érintette a szerkesztőt, de nem különben a munkatársakat. Hiszen épp az a szempont, hogy a délvidéki magyarság legjobbjai írják meg ezt a könyvet, azzal a hátránnyal járt, hogy az átalakulás forró hónapjaiban ezek a férfiak annyira el voltak foglalva a cselekvő munkával, hogy alig juthattak íróasztalukhoz. Ebből adódik, hogy néhányan közülük még a szerkesztés zártáig sem készülhettek el tanulmányukkal s így ezeknek írásairól fájó szívvel bár, de kénytelenek voltunk lemondani.” Tanulmányát, vagy más jellegű cikkét, nem írta meg Andree Dezső (A délvidéki Gyöngyösbokréta mozgalomról), Dudás Kálmán (Bácskai versek), Kende Ferenc (A délvidéki magyar népművelés és az egyesületek élete), dr. Koráni Elemér (A délvidéki magyar katolikusság), dr. Nagy Iván (A délvidéki magyar nép szociális kérdései), Radványi-Radicsevich Sándor (Népi mozgalom a délvidéki magyarság körében), Tomán Sándor (A délvidéki magyar sajtó és a délvidéki dalosmozgalom). A Reggeli Újság második közlésében az

előzetes lista ezekkel a nevekkal bővül (tanulmányaik a könyvben is megtalálhatók):

1. Csuka Zoltán - Újvidék
2. Gombos György - Bácska otthont adott a bukovinai székelyeknek
3. Vámos János - Zenta

Teljesen újnak, szinte meglepetésnek számítanak a könyvben megjelenő következő tanulmányok:

1. Szilágyi István - visszatér a Délvidék
2. (Anonim) - Katonai közigazgatásunk munkája a felszabadított Délvidéken
3. Bácskai Lajos - A római katolikusok
4. Völgyi János dr. - A tegnapi és a mai Szabadka
5. Hegedűs László dr. - A délvidéki magyar falvak kultúrája
6. Szentiványi Dezső - A mezőgazdaság
7. Molnár István - A visszatért baranyai háromszög
8. Szabó Péter - A visszatért Muramellék és Muraköz

Bár az említett bevezetőben Csuka Zoltán arra hivatkozik, hogy „Ez a kötet nem a monográfiák teljességével és igényességével kerül az olvasó asztalára” és a szerkesztőt „a kötet összeállításánál elsősorban az a szempont vezette, hogy a visszakerült déli részek szellemi vezetőinek legjobbait szólaltassa meg egy korszakról, amely a délvidéki magyarság életében a **ki-sebbségi** jelzõt fogja kapni s amely kétségtelenül rányomta a maga bélyegét nemcsak a vidék, hanem az emberek képére is”; a szerkesztés módja, az egyes területek fedése, éppen a monográfiák szerkesztési szabályaira utal. Erről tanúskodnak a feldolgozott témák is: bevezető, katonai közigazgatás, iskolaügy, vallási felekezetek, DMKSZ, földművelés, kisebbségi jogok, városok, irodalom, bukovinai székelyek, zene, képzőművészet, sajtó, színjátszás, falvak, nemzetiségek. Ezeknek egy része aktuális, másik helyzetkép, míg a harmadik mérleg, ill. összegzés. Ez a könyv éppen a monografikus természete, az adatok bősége, nem pedig aktuálpolitikai mivolta miatt értékes még ma is.

3.

A könyv második részét Nyigri Imre 345 oldalas tanulmánya képezi. (Összehasonlításképpen az első rész 29 szerzőjének 292 oldal jutott!) Sajnálatos módon ennek fejezetei, melyekből 21 van és mindig idézettel kezdődnek, sem alfejezetei nincsenek külön feltüntetve. Szerzőnk szívesen idéz Adolf Hitlerrel, de akár Kossuthról, Mocsáryról vagy Petőfőről. „Sohasem hagy-

tam kétséget aziránt, hogy Európában úgyszólván lehetetlen valaha is mindenkit kielégítő módon összeegyeztetni az állami és a népi határokat” – 1939. április 28-án, Hitler Adolf. „Azért számoljunk le minél előbb azzal a reménykedéssel, hogy e hazában élő minden nemzetiséget megmagyarosíthatunk és kövessünk oly politikát, mely viszonyainknak megfelel. Ismerjük el, hogy ebben a hazában vezérszerepet vívó magyarság mellett vannak más oly nemzetiségek is, amelyek teljesen kifejlett nemzeti érzülettel rendelkeznek és amelyeket ezért nemzetiségükből kiforgatni lehetetlenség. Az oly nemzeti politika, melynek az a jelszava hogy 'egy állam egy nemzetiség' nem a viszonyainkhoz való... A mi feladatunk ragaszkodni ahhoz, hogy a 19. századbeli emberiség nemcsak nemzetiségből él, és van elég érdek a nemzetiségi közösségen is, amely képes arra, hogy embereket közös állami létbe egyesítsen.” (A régi magyar nevelés). „Minden nemzet súlyából annyit veszít, amennyi az általa elnyomott nemzetiségek súlya.” (Szűllő Géza). Tanulmányának fejezetei a következők:

A visszatért Délvidék nemzetiségi képe

- Nyigri Imre-

1. A honfoglalástól –Trianonig – 295
 - 1.1. A bánágok – 296
 - 1.2. A szerb vándorlások – 296
 - 1.3. A magyarság északabbra szorul – 298
 - 1.4. A Szerbség „ideiglenes” letelepedése – 298
 - 1.5. Rendszeres telepítés a Délvidékre
2. Magyarország népesedésének történeti fejlődése – 304
 1. Délmagyarország gyarmatosítása – 305
 2. A nemzetiségi megoszlás – 307
 3. Mohácsnál kezdődött...- 308
 4. A magyar nyelv – 309
 5. A belső vándorlások – 311
 6. Északról-délre – 312
 7. A városokba tódulás – 314
 8. A kivándorlások – 316
 9. A felekezeti adatok szerepe – 316
 10. A proletár elemek – magyarok – 317
3. A szerbek „történeti argumentumai” – 319
 1. Kik voltak az őslakók? – 319
 2. A despoták birtokai – 320
 3. „Minél előbb az azelőtti birt földjére...” – 320
 4. A kiváltságok – 323

5. A kulturális fölény – 323
6. Gazdasági érdekek – 324
7. Szláv helynevek a Bácskában – 325
4. Szerb módszerek a magyarság számának csökkentésére – 326
 1. Elszerbesítés – 326
 2. Az őslakosság háttérbe szorítása – 327
 3. Gazdasági letörés – 328
 4. A trianoni határok délen – 330
5. Vazallus-államból – középhatalom – 337
 1. Rascia – 337
 2. A hűbéres fejedelemségtől Jugoszláviáig – 338
 3. Jugoszlávia – 339
 4. A népesedési adatok – 343
 5. A nemzetiségi kérdések – 346
 6. A szerbiaiak hegemoniája – 346
 7. A szláv harapófogó – 348
6. Az 1921. évi szerb népszámlálás – 348
 1. A cél: a magyarság számának csökkentése – 350
 2. Az adatok igazsága 351
 3. Szabadka példája 354
7. Az 1931. évi szerb népszámlálás 359
 1. „Előzetes” és „végzetes” adatok – 364
 2. Papirostöbbség – 365
 3. Egységesítés – 366
 4. A magyar statisztika értéke – 368
 5. Vádak a magyar népszámlálások ellen – 369
 6. Szerb kifogások – 372
 7. A magyarul tudók száma – 373
 8. Délszlávok Csonka-Magyarországban – 374
8. A magyarság kisebbségi sorsa – 375
 1. Névelemzés – 378
 2. A magyar földmunkásság – 378
 3. A magyar szakmunkások – 380
9. Az agrárreform jelentősége a nemzetiségi megoszlásban – 382
 1. A Bácska földjének megoszlása a nemzetiségiek között – 384
10. A magyarság a szerb népszámlálások tükrében – 390
 1. Gyér adatszolgáltatás – 390
 2. A községek nemzetiségi anyakönyve – 392
3. Magyarok maradtak – 393
4. Közigazgatási területváltozások – 394
5. Keserű tanulságok – 396
6. A magyarság és a nemzetiség aránya –
7. A szerbség fejlődése – 398
11. A nemzetiségek települési helyei a visszatért területen – 398
 1. A Bácska 399
 - a) A magyarok – 400
 - b) A szerbek – 400
 - c) A németek 401
 - c) A szlovákok és rutének – 401
 2. Baranya – 402
 3. Muramellék és Muraköz – 402
 4. Nemzetiségek Baranyában és Bácskában 1830-tól – 403
 5. A németiség települése – 406
 6. Bunyevácok és sokácok – 407
12. Az adatok községenként – 408
 1. Apatini járás – 408
 2. Palánkai járás – 415
 3. Topolyai járás – 417
 4. Kulai járás – 422
 5. Újvidéki járás – 423
 6. Hódsági járás – 429
 7. Zentai járás – 434
 8. Zombori járás – 434
 9. Óbecsei járás – 443
 10. Titeli járás – 446
 11. Zsablyai járás – 450
 12. Bácska – 451
 13. A bácskai városok – 462
13. A baranyai háromszög – 468
 1. A kisköszegi járás – 468
 2. Dárdai járás – 473
14. Az egész elszakított és a visszatért terület – 485
 1. A Muramellék – 485
 2. Az önálló vend kultúra – 486
 3. A földrajzi és gazdasági helyzet – 488
 4. A vend hűség – 489
 5. A vendség – 489
 6. A szlovén közigazgatás – 490
15. A Muraköz

1. A muraközi nyelv – 492
 2. A Muraköz magyar terület – 493
 3. Egyházi hovatartozás – 493
 4. Zárt egység – 494
16. Az asszimiláció
1. A beolvadás okai – 495
 2. Megállott a nyelvhatárok mozgása – 496
 3. A keveredések változatai – 497
 4. Beolvadni is tudunk – 498
 5. Magyarok Jugoszlávia szláv tengerében
 6. A magyarság súlya a Dunavölgyben
17. Mit szereztünk vissza az elszakított Délvidékből? – 504
1. A mai Magyarország – 504
18. Ki a felelős az elrontott magyar-szerb viszonyért? – 509
1. Okkupáció, annexió és 1914. – 510
 2. Az egyházi élet Jugoszláviában – 512
 3. A bácskai egyházmegye – 512
 4. A bánáti apostoli adminisztratura – 513
 - Bosnia-szerémségi püspökség Gyakováron – 512
 - A marburgi egyházmegye – 513
 - A belgrádi római-katolikus érsekség – 513
 - A jugoszláviai reformátusság – 514
 - A római-katolikus németiség – 514
 - A délvidéki magyar katolicizmus – 514
19. A magyar kultúra ereje – 515
1. Magyarország szerepe a szerb kultúrában – 516
 2. Kultúrindex – 518
 3. A délkelet-európai egyensúly – 519
20. A Kárpát-medence egyensúlya – 521
1. A Vajdaság nacionalizálása – 522
 2. 435.000 délszláv telepítése
 3. A magyarság elvérvése – 524
 4. A magyarság államalkotó szerepe – 526
 5. A habsburgi politika – 528
21. A magyar kisebbségi politika – 529
1. A propaganda jelentősége – 532
 2. A magyarság hivatása

Anyagismerete megbízható, táblázatai kitűnőek, érveinek felsorakoztatása hatáskor. Sok olyan feledés-

be merülő könyvvel, cikkel találkoztunk, melyek megérdemelnék az újraolvasást, tanulmányozást.

4.

A könyv harmadik részét a Személyi adattár képezi „azokról, akik megrendelésükkel a mű megjelenését előmozdították” ahogyan a csillaggal ellátott megjegyzés alatt áll. Nem kevesebb, mint 140 oldalon, 5-10 sorig terjedő szócikkekben, 1724 személy adataival ismerkedhetünk. Ez a személyi adattár nem más, mint egy kis Délvidéki Életrajzi Lexikon. Értéke felbecsülhetetlen, mert adatokat közöl az előfizető születési helyéről és évéről, foglalkozásáról, tanulmányi eredményeiről és főbb életrajzi momentumairól. Íme szűkebb pátriából, találmra kiválasztott két életrajz:

Sztepanov Jovan g.kel. szerb főesperes, Óbecse. szül. 1863-ban Titelben. Édesapja Sz. Akszentije m.kir.erdőtiszt volt Óbecsén. A középiskoláit Újvidéken, a Teológiát Karlócán végezte. 1886-ban káplán lett Boidogasszonyfalván, 1889-ben plébános-sá nevezték ki Óbecsére, 1925 óta az óbecsei esperesi kerület főesperese. Több szerb nyelvű teológiai munkája jelent meg. Kiváló amatőr festőművész. A magyarságnak igaz barátja. Neje: Belyánszky Miléva. Fia: Iván.

Füzér Péter áll. tanító, Péterréve. szül. 1898. Fehértemplomon. Iskolai tanulmányait és a tanítóképzőt Baján végezte. Pályafutását 1922-ben Csurogon kezdte, majd 2 éven át Ószerbiában működött. 1937. óta a péterrévei áll. iskolában tevékenykedik. A Közművelődési Kör tagja, a helyi kultúralet vezetésében aktív részt vesz. Felesége: Barbick Katalin. Gy. Terézia.

A maga 678 oldalával, a lehetőségekhez képest jó minőségű vászonkötésben, A-4 formátumával, bőségesen illusztrálva, a kötet címlapján látható Bács várnak kapuján talált „ösi bácsmegyei” címerrel, a könyv megjelenésének pillanatában nem hozott szégyent szerkesztőjére. Csak később vált kellemetlen tényé. De miért?

A cikkek, tanulmányok java része őszinte örömmel fogadta a honvédség bevonulását a Bácskába. Amikor a történelem kereké, ki tudja hányadszor, 1944-ben megint fordult, ezek az akár nyíltan, akár titkosan vallott eszmék életveszélyessé kezdtek válni. Csuka Zoltán, a szerkesztő, könyvének bevezetőjében a következőket írja: „Mi a tanulság abból a több mint húsz esztendőből, amit ez a magyarság idegenben, nemzet-törzstől csaknem hermetikus elzártságban

eltöltött...az átalakulás és az újraépítő munka lázában összeállított kötet is, érzésünk szerint egész sor olyan értékes tanulmányt foglal magában, amelyeket most, a felszabadulás hónapjaiban kellett megörögzíteni késői korok okulására. Ezekből az írásokból még a kisebbségi sors nehéz és fojtó levegőjét érezzük...A visszatért déli részek életének csaknem minden ágából folynak össze ebben a kötetben folyammá a csermelyek vagy patakok s megörögzítik egy korszak arcát, melynek vonásai máris hónapról-hónapra gyorsan változnak és átalakulnak. Ezt az arcot, egy szenvedő magyar nemzet-rész arcát pedig érdemes megörökíteni s mélyen a lelkünkbe vésnünk; vonják le belőle lehetőleg a szeretet tanulságait azok, akik az új korszakban ezen a területen új feladatok megoldása előtt fognak állni." Ez már 1944 őszén, Magyarországon is komoly kompromittáló ténynek számított.

Horthy Miklós kormányzó 1941. július 28-án Szabadkán járt. A Reggeli Újság másnap öles betűkkel a következőket írja: **„A kormányzó a visszatért Délvidéken.”** A „magyar kenyér” szabadkai ünnepén „nagy lelkesedéssel ünnepelték a Délvidék felszabadulását”. A kormányzó különvonatának érkezését ágyúlövések

jelezték, a pályaudvaron a katonai zenekar a Himnuszot játszotta. A visszatért Délvidék nevében dr. Sántha György a volt jugoszláviai Magyar Párt egykori elnöke köszöntötte a kormányzót, majd a kormányzói pár gépkocsin az ünnepség színhelyére, a városháza előtti Szent István térre hajtott. Itt a kormányzót dr. Bárdossy László miniszterelnök üdvözölte, majd a vendég válasza következett. „A Kormányzó szavai után percekig zúgott az éljen, majd a kenyérszegés ünnepélyes aktsa következett. Dobó József horgosi gazda felvitte az emelvényre a pirosra sült kenyeret és néhány szívhez szóló szóval fordult az államfőhöz, aki ezután megszegte az átnyújtott kenyeret, majd hosszasan elbeszélgetett Dobó Józseffel.” Könyvünk akvarellal készült színes melléklete, a címlaphoz külön baloldalra bera-gasztva, éppen ezt a pillanatot örökítette meg. A gyökeresen megváltozott politikai körülmények közepette ez már sok gondra okot adó tény volt. Csuka Zoltán ezt tudta, és bizonyítani akart. Hogyan? Úgy, hogy egymaga a délszláv irodalmakból többet fordított, mint bárki más. **A visszatért Délvidéket** sem tette szóvá soha senki.

*Eihangzott Érden, 2001. szeptember 26-án, a Csuka Zoltán születésének 100. évfordulójára rendezett irodalmi emlékülésen

Az utolsó napszám

Visszaemlékezés az 1944-es nagyfényi áldozatokra

E sorok írója 1944 őszén 14 éves volt. Az akkori véres eseményekkel kapcsolatos emlékei azonban ahelyett, hogy elhalványultak volna, az eltelt csaknem hatvan év alatt inkább kikristályosodtak. Köztük a hat Pintér és Mészáros János története is.

A Pintérek közül négyen testvérek voltak: Károly (1875), István (1877), András (1882) és Kálmán (1897), ketten – Béla (1901) és Antal (1910) pedig Károly fiai. Azon az őszön az én édesapám bandájában törték a kukoricát még 24 emberrel együtt, akik között volt a már említett Mészáros János, meg jómagam is.

Október 31-én este édesapámat is bevitték kihallgatásra az új hatalom emberei, de helybeli szerb és bunyevác ismerőseinek a közbenjárására már másnap szabadon is engedték, és többé nem zaklatták. Nem úgy Pintéréket és Mészáros Jánost, akikről kiderült, hogy tagjai voltak a Szálasi-féle Nyilaskeresztes Pártnak. Persze, nem meggyőződésből vagy holmiféle hazafias felbuzdulásból: ezek az írástudatlan emberek (közülük csak Béla tudott írni-olvasni) az egész pártprogramból mindössze annyit fogtak fel, hogy a nyilasok reggel hat órától este hat óráig tartó munkaidőt és tisztességes napszámot, meg némi földet ígérnek a föld nélküli nincsteleneknek.

A helyi körülményeket ismerő új hatalomtartók, úgy látszik, figyelembe vették szociális helyzetüket, mivel az október 31-i tisztogatás még megkímélte őket. Noha a helybeliek közül akkor 46-an estek áldozatul. De hogy ne veszítsék a „kompromittáltakat” szem elől, szigorúan elrendelték, hogy mind a hetüknek minden reggel nyolc és kilenc óra között jelentkezniük kell a nagyfényi községházán a partizánparancsnokságon egy Slezák Gusztáv nevű fiatal tisztnél, aki állítólag magyar volt, de mindenestre szabadkai, és kitűnően beszélt magyarul.

A kukoricát a falutól nem messze, Mate Vukov gazdánál törtük két holdanként 1200 kg csöves kukoricáért „tisztában” (tehát töréssel, szárvágással, görébe, illetve szárkúpokba rakással együtt). Erről a tanyáról kellett ennek a hét embernek minden nap reggeli után a községházára menni és jelentkezni, de minthogy a

parancsnok nem mindig ért rá, néha órák hosszáig várakoztak. Persze, Mate gazda sem volt hajlandó a néha csak dél után munkába állóknak ebédet is adni, sőt az ilyen napokra csak a keresetnek az egy részét számolta el nekik.

Ez nagyon bántotta őket, s egy hét után elhatározták, hogy megkérik a parancsnokot, adjon nekik tanácsot, miként mentesülhetnének a jelentkezési kötelezettség alól. – Megpróbáljuk – mondta a tiszt, azzal felírt valamit egy papírra, borítékolt, és a legidősebb Károly bácsinak adta azzal, hogy azt csak a szabadkai Sárgaházban található címzett bonthatja fel.

Azon nyomban el is indultak mind a heten a 18 km-re levő Szabadkára. Útközben befordultak a Monika kocsma melletti tanyán lakó ötödik testvérükhöz, és a borítékot is megmutatva eldicsekedtek, hogy másnaptól kezdve már nem kell többé jelentkezniük, és így egész napszámot kaphatnak.

Gyalog indultak tovább, és meg is érkeztek a szabadkai Sárgaházba, mert hogy azóta sem lért közülük egy sem vissza, ami azt jelenti, hogy odaértek és jelentkeztek. Többé már napszámot sem veszítettek, csupán az életüket. És mindezt azért, mert 1944 őszéig nagyobb, akkor meg már csak teljes napszámot szerettek volna kapni. Csak annyit, amennyit mi is kaptunk az akkori kukoricatörő bandából...

A munka befejezése után a csoport minden tagjának egyetértésével az eltűntek családtagjainak is elszámoltuk a hiányzó napszámokat. Immár csaknem hatvan éve nyugszanak Szabadkán a Zentai úti temető tömegsírjában.

Mellékelten közlöm az 1944-es nagyfényi áldozatok névsorát a következő adatokkal: sorszám, családi és utónév, apja neve, születési év, lakhely, foglalkozás, nemzetiség. Megjegyzendő, hogy a Szabadka–Újvidék vasútvonaltól keletre épült Nagyfénytelepen (Novi Žednik) a magyar áldozatoknál az apa neve nem ismeretes, minthogy nem itt lettek anyakönyvezve. A névsorban a lakhelyet Novi Žedniknek (Novi Žednik – Nagyfénytelep), ill. St. Žedniknek (Stari Žednik-Nagyfény) jelöltem.

AZ 1944-ES NOVEMBERI ATROCITÁSOK NAGYFÉNYI ÉS NAGYFÉNYTELEPI ÁLDOZATAINAK NÉVSORA

S.sz.	Vezetékneve és neve	Apja neve	Szül.év.	Lakhely	Foglalkozás	Nemzet.
1.	Andlár Iván	Iván	1884	St.Žedn.	vasutas	magyar
2.	Barát Illés		1900	N.Žedn.	napszám.	"
3.	Csetvei Ferenc		1904	N.Žedn.	borbély	"
4.	Dimović Miloš (Miklós)	Lajos	1923	N.Žedn.	napszám.	roma
5.	Engi Lázár	Mihály	1910	N.Žedn.	vasutas	magyar
6.	Faragó Sándor	Antal	1903	St.Žedn.	földműv.	"
7.	Fazekas László		1906	N.Žedn.	napszám.	"
8.	Grunčic Franjo		1915	"	"	bunjevác
9.	Kábai Sándor		1904	"	"	magyar
10.	Katančić Blaško		1890	"	"	bunjevác
11.	Krichermayer Nándor	Anton	1905	St.Žedn.	malomtul	német
12.	Kiss Ferenc	Péter	1903	"	vendégl.	magyar
13.	Kiss István	István	1915	N.Žedn.	pék	"
14.	Kollár Károly	István	1913	St.Žedn.	földműv.	"
15.	Komorócy János		1905	"	jegyző	"
16.	Kovács Oskolás Ferenc	József	1904	"	földm.	"
17.	Kovács Oskolás István	Dániel	1926	"	"	"
18.	Kovács Oskolás József	József	1898	"	"	"
19.	Lengyel István	István	1897	"	vendéglős	"
20.	Mészáros János	Tamás	1884	"	napszámos	"
21.	Molnár János	Antal	1884	N. Žedn.	bognár	"
22.	Molnár Pál	Antal	1894	St.Žedn.	bognár	"
23.	Nagy Teleki Félix	Félix	1886	"	kovács	"
24.	Németh József		1893	N.Žednik	kőműves	"
25.	Onhausz (Id.) György	György	1897	St.Žednik	földműves	"
26.	Onhausz Mátyás	György	1927	"	"	"
27.	Orosz (Id.) György	Rókus	1900	"	"	"
28.	Orosz (Ifj.) György	György	1926	"	"	"
29.	Pálinkás József		1906	N.Žednik	napszám.	"
30.	Pintér András	Mihály	1882	St.Žednik	"	"
31.	Pintér Antal	Károly	1910	St.Žednik	"	"
32.	Pintér Béla	András	1901	St.Žedn.	napszám.	magyar
33.	Pintér István	Mihály	1877	"	"	"
34.	Pintér Kálmán	Mihály	1897	"	"	"
35.	Pintér Károly	Mihály	1875	"	"	"
36.	Szlávnity Sándor		1906	N.Žedn.	cipész	"
37.	Tarcsányi Elemér	Pál	1900	"	napszám.	"
38.	Urban Grgo	Roko	1912	St.Žedn.	"	bunjevác
39.	Urban Ivan	Roko	1910	"	"	"
40.	Szuknovity Ágnes		1890	N.Žedn.	háztartás.	magyar
41.	Torma Ferenc	István	1892	St.Žedn.	koporsós	"
42.	Torma Teréz	Ferenc	1895	"	háztartás.	"
43.	Vojnich dr. István	Dezső	1892	"	földbirtok.	"

Nagyfény, 1998.

Összeállította: Szűcs István

Életünk

Világításkor nem volt gyertyám
Nem én rejtettem véka alá
Valami élők gyalázatosan esküdöztek
Hogy tavaly is lelopkodták
A halottak

Milyen jó lenne ha nem lennének
Halottaink
De akkor nem tudnánk értékelni életünk
Míg földbe nem süllyedünk
Mint a kanóc-parázs

„Végvidéken, végveszélyben” *

- olvastuk egy, a délvidéki magyar szórványok tudatkozását és léthelyzetét bemutató riportsorozat summázatát néhány éve az egyetlen ottani napilap hasábjain. Közhasznú alapítványunk épp e veszélyeztetettséget felismerve indítja el Kárpát-medencei szórványprogramját, s kitüntetettjei sorában is nem egy olyan kezdeményező áll, aki eredményesen veszi fel a harcot az erózió ellen „végváraink” egyikén.

A Mocsáry-díj idei elismerésére a kuratórium *Koncz Tibor* esperes urat, Bóka és még hat bántási falu plébánosát jelölte. Koncz atya 1966. szeptember 11-én született Törökkanizsán, anyai ágról zsellér, apai részről bognármester paraszti családból. A szülői házra a vallásosság, a család szeretete és a becsületes munkásélet volt a jellemző. Általános iskoláit és a kereskedelmi szakközépiskolát szülőhelyén végezte. Már 12 éves korában, testvérbátyja közüti balesete nyomán, továbbá *Erős Ferenc* helyi lelkipásztor hatására érlelődött benne a gondolat, hogy csak a papi hivatást választhatja. Így érettségi után, 1986-ban jelentkezett *msgr. Jung Tamás* nagybecskereki püspök atyánál, aki felvette kispapjai közé, majd a horvát-szlavóniai Djakovár szemináriumába irányította, 1989. szeptemberétől pedig a szegedi teológiára.

Közel tizenkét éve, 1992 júniusában szentelték pappá Törökkanizsán, és három hónap múlva foglalta el mai szolgálati helyét a bókai, nagynezsényi és módosi plébánián. Mivel az egész Délvidék, de különösen a bántási szórvány évtizedek óta paphiányban szenved, el kell lássa Káptalanfalva, Surján, Kanak és Ólécz filiájának meg több puszta, kistelepülés híveinek a lelki gondozását. Hogy ez ott és most micsoda embert próbáló feladat, hadd utaljak például Bóka történetére s nemzetiségi összetételére. A Temes folyó mentén fekvő nagyközség az évszázadok során tartozott Keve, Temes, majd Torontál vármegyéhez, s már a XV. századtól kimutatnak az oklevelek, a magyar és a ké-

sőbb érkezett német mellett, montenegrói eredetű szerb népességet. A XIX. században már pravoszláv Szerb-Bóka és római katolikus Horvát-Bóka nevű településrészekre oszlik a falu – utóbbiak lakossága az ekkor a környék hűbérurává vált zágrábi püspök telepítésének volt köszönhető. Az 1848/49. évi szabadságharc idején már véres események színhelye a környék: a magyar oldalon harcoló horvátok és a császárpárti szerbek között fosztogatás, templom-felgyújtás és más atrocitások történtek. Az impériumváltozás, a németek ki-, s a szerbek többszöri betelepítése következtében mára a lakosság mintegy háromnegyede szerbbé vált, a 650 magyar és kevés horvát hívő gondozását látja el Koncz atya.

De ne felejtjük el, hogy egy nem a millennium, hanem a törökkor reflexeit hordozó balkáni háború dúlása idején kellett a pásztornak átvennie egy rendkívül szétszóró nyáját. *Dr. Gubás Jenő* Mocsáry-díjas szabadkai orvos megfogalmazása szerint Koncz Tibor „olyan környezetben hirdeti magyarul Isten igéjét, ahol a szerb betelepítettek sovíniszta kilengései mindennaposak, s ahol a miloševići időszakban Káptalanfalván robbantottak a katolikus templomban. Ft. Koncz atyát nem ijesztették meg ezek az ellenséges megnyilvánulások.” Felismerte, hogy ott, ahol évtizedek óta megszűnt a magyar nyelvű oktatás, csak a templom lehet az anyanyelv, így a magyarságtudat ápolásának a legfőbb színhelye, mozgatórugója. „A hittanórákat például magyarul küszködtem végig a gyerekekkel, mégis azt kellett tapasztalnom – nyilatkozta egyszer -, hogy amint kitétték a lábukat a teremből, azonnal szerb nyelven kezdtek el beszélgetni. De ami még ennél is fájóbb, hogy otthon, a családi környezetben is így folytatták (...) Azt kérdeztem magamtól: egyáltalán mi értelme ennek az egész vesződségnek, amelyet egyre inkább szélmalomharcként éltem meg.”

Nos, a fiatal plébános nem adta fel, hanem az Úr kegyelméből tudta, mit kell tennie. Magyar betűvetésre tanította a gyermekeket, Bőviz László káplánnal megszervezte a Petőfi Sándor cserkészcsapatot, ahol többek között néphagyományunk kincseibe is beavatják a felnövekvő nemzedéket. A járási székhelyen, Szécsányban magyar rádióadás beindítását segítette. Ha kellett, könyvtárat hozott létre a szórvány szolgáltatást felvállaló, szabadkai Aracs Társadalmi Szervezet révén. Szintén rajtuk keresztül, a Duna Televízió ajándékként parabolaantennát is feszereltetett, hogy oda is eljuthasson az anyaország üzenete, ahová eddig soha. Emellett az egyházmegyében többek között püspöki titkárként, a papi hivatások gondozó lelkészeként is dolgozott több évig, a kulturális rendezvényeknek pedig máig ügyvezetője.

Mocsáry-díjra jelölését különösen indokolta, hogy Bókán létrehozta s működteti az Árpádházi Szent Erzsébet Szeretetotthont. Észelve, hogy a fiatalok körében nagyfokú a beolvadás és az elvándorlás, az idősök pedig sokszor magukra maradnak, 1995-ben egy az egyházközségre hagyományozott ház és föld érlelte meg benne a gondolatot. Az engedélyek megszerzése s az elvégzett munkálatok nyomán, két esztendő múlva beköltözhetett az első lakó az otthonba, akit azóta hosszabb-rövidebb ideig, közel ötvenen követhettek. Mivel az igény nagy, szinte mindig telt házzal működnek. A hozzájuk tartozó három hektár földet megművelvén, a ház részére hasznosítják. A növénytermelés mellett, a belgrádi diplomata feleségek egyesületének adományából tehenet vásároltak, ami a tejet és tejter-

méket biztosítja. A gazdaság és az otthon kenyeret ad a helybéli asszonyoknak és férfiaknak.

A főtisztelendő úr már az alapításkor gondolt az otthon bővítésére, de a háború és a nehéz gazdasági helyzet e tervének megvalósítását 2001-ig elodázta. A németországi máltaiak akkor figyeltek fel rájuk, s azóta jelentős havi támogatásban részesíti szeretetszolgálatuk az otthont. Általuk kezdhették el ez év áprilisában a 400 m²-es bővítést. Az új épületszárnyban hét kétágyas szoba, 30 személyes ebédlő, házi kápolna és tetőtér-beépítés található, az atya reményei szerint Szent Erzsébet napjára elkészülhet. Anyagi gondjaik természetesen nem csökkennek, hisz gondozottaik többsége minimális nyugdíjat kap, így a különbözetet pótolniuk kell alapítványoktól és segélyszervezetektől. Önellátásuk is néha akadozik, a terméstől függően.

Az Árpádházi Szent Erzsébet Szeretetotthon – lévén Koncz atya a katolikus magyarok, horvátok és bolgárok lelkipásztora –, a krisztusi szeretet jegyében, magyar és nem magyar idősök számára egyaránt nyitva áll. A 2003. évi Mocsáry Lajos díjjal e humanitárius kezdeményezést és a sokoldalú, nemzetmegtartó szóránymunkát egyaránt értékelte közhasznú alapítványunk. Hadd köszöntsük ft. Koncz Tibor esperes urat az Ige szavaival: *„A jó cselekvésben pedig ne fáradjunk el, mert a maga idejében aratunk, ha meg nem lankadunk. Ezért tehát, amíg időnk van, tegyünk jót mindenkivel, leginkább pedig azokkal, akik testvéreink a hitben.”* (Gal 6, 9-10)

* Elhangzott Gyulafehérvárott, a Mailáth Gusztáv Líceumban, ft. Koncz Tibor Mocsáry Lajos díjának laudációjaként

Az átvilágításról

1.

Amikor a botrányhalmaz már ellep bennünket, mikor már szégyenteljes a szegénység, megalázó az életvitel, egyszóval az istenadta nép a sorstalanság állapotába merül, és eluralkodnak rajtunk a zárt osztályi tünetek, politikusaink bedobják az éppen ügyeletes szlogent, mint fuldoklónak a mentőövet. Pillanatnyilag egy közel három éve beigért meseszöveg a menő, amit franciás előkelőséggel LUSZTRÁCIÓNAK keresztelt a politikus keresztapa. Nem mintha nem létezne akár a szerb, akár a magyar nyelvben hiteles és tökéletes szóhasználat, de - száradjon a lelkükön - szerintük így előkelőbb, európaibb, s nem eldobandó érv: nyugati munkastilust predesztinál. Legyünk megértők: Kraljević Marko, a kosovói leányka legendája, Karađorđe vitézkedése, vagy akár a beigért svájci életszínvonal varázsa annyira megkopott, hogy szemünk se rebben halatán, szívdobogásunk pedig az agónia-közei szintig lelassul.

„Ne ítélj, hogy ne ítéltesz” szól rám írás közben a bibliai hang, s felelek is rá nyomban, vallásos neveltetésemtől indítva: nem temetni, dicsérni jöttem cézárainkat! Először is, amit tesznek, az a dolguk. Másodszor: jó tanoncoknak bizonyultak a XX. század nagy politikusaihoz viszonyítva, emlékezzünk csak Churchill victóriát formáló két ujjára 1941-ben, amikor is Hitler kis híján egész Európát bitorolta. Vajon ez nem hatott az idő tájt mesészerűen? De bizony. Nem is hittek benne igazán a britek, mégis megtapsolták, mert a túlélés egyetlen lehetséges útját jelentette. Jó sok évre rá ezt tette a Kosovóból kiebrudalt hadseregünk is, ráadásul hozzábiggyesztve a gyűrűsujját, ami személy szerint rám kevésbé hatott meggyőzően. Egyszóval, a most meghirdetett szlogent az átvilágítás mindenhatóságáról elfogadom, legalábbis nem tiltakozom ellene, mivel a nemzeti idiotizmus meghaladásaként értékelem.

Harmadszor: nem ítélek azért sem, mert a mesét mint műfajt nagyra tartom, még akkor is, ha politikus az elkövető. Mesélni szabad és kell. Mesét hallgatni varázslatos, tanulságos és reménykeltő, mert minden mondata a túlsó partot idézi, a helyet, ahova szeretnénk eljutni, az egyetlen helyet, ahol tisztesség, becsület és emberhez méltó közérzet vár ránk. Igazolásul hadd említsem meg, hogy Jókainak, „a nagy mesemondó”-nak az érdemeit komoly szociológusok, pszichológusok bizonygatják, és méltán, mert egy nehéz korszakban gyógyító álomba ringatta, vigasztalta nemzetét, olyan szinten, amit elfogadott a hat osztályt végzett János bácsi, a főszolgabíró, sőt az irodalomkritikus is (ami ma elképzelhetetlen). A haza színe-java veszendőben volt, eltűnt Petőfi, elbukott a szabadságharc, Kossuth elmenekült, Vörösmarty elméje elborult, kivégezték az aradi tizenhármát, és Haynau vérebei akadálytalanul végigtiportak a meggyalázott országon. Ha történetesen nincs Jókaink, állítják a tudorok, a meggyötört nép depresszióba menekül, a magyarság lassú kipusztulásra ítéltetik.

Persze, nem magyar sajátosság ez, minden nép termeli, éli és gyógyírként odahelyezi meséit, ahol legjobban fáj. Tudta ezt már Homérosz, a Grimm-testvérek, Dickens és Cervantes, a Don Quijote szerzője is. Meséiknek mágikus erejük van, illetve pontosan azt nyújtják, amit elvárunk tőlük: hatalmukban van, hogy átsegítsenek, -vigyenek egy másik, egy jobb világba, ahol az igazság nem politikai szólam, de létező élet-elem.

Éljen tehát a mese, szóljon tehát a mese akadálytalanul. Úgy legyen!

Most kellene befejeznem, mert eddig ért a dicséret takarója, ám nem tehetem, az idővel belém rögződött déja vu - effektus kényszerít belőlem még néhány mondatot.

2.

Mi van akkor, ha a szószékről elhangzó mese tartalmatlan, befejezetlen marad, csak a falról leemelt guzla kísérezeneje hallatszik, amelybe el-elvegyül a vén cigány hegedűje, a román duda és a szlovák furulya hangja? Akkor ugye, nincs semmi. Azaz a jónak ígérkező előadás rosszul sikerült bűvészmutatványá süllyed. Rosszul sikerült, mondom, mert olyan benyomást kelt, mint mikor a bűvész többszöri kísérletezés után sem a nyuszi fülét markolja meg, hanem valami mást; csodaidézés helyett szagot produkál. Karinthyasan, „mint aki halkan belelépett”. A közönség pedig vár a beigért csodára, előbb illő türelemmel, majd egyre idegesebben, s látva a porondon állók tehetetlenségét, más téma után fülel, szomszédja feslett nadrágját bámulja, esetleg ingujjának foszladozó mandzsettáit rejtgeti.

Magam is néző vagyok, ha nem is az első sorban, de abban mindenképpen az elsők között, hogy szkeptikus voltam már a jegyváltásnál. Ide idézem kétélyeim okait is: van-e (biztosan van, de) tudunk-e, a „balkáni kocsmá” alig pislogó világánál 4-5 olyan embert találni, akik az átvilágítást komoly szakértelemmel, tekintéllyel, részrehajlás nélkül képesek elvégezni? Súlyosítja a helyzetet, hogy mindenekeelőtt a lusztráló személyeket kellene átvilágítani. Aggódom: ki és kit? Kosovóból kit jelölünk? Ott lakik-e, ahol mondja, vagy már átköltözött a Sárgaházból valamelyik palicsi palotába? Mennyi kérdőjel, és még van! ...

Van azonban egy profánul egyszerű javaslatom, ami hóbotos elképzelésnek fog tűnni a mai világban, annál is inkább, mert csökönyös polgári beállítottságot sugall.

Mi az ördögnek kell beindítani a költséges, véget nem érő, perekbe, botrányokba torkolló átvilágítási mechanizmust, amikor ismereteseik név, cím és azonosító szám szerint is a 90-es években Boszniában, Hor-

vátországban és Kosovóban tevékenykedő gyilkosok, pszichopata kéjencek azokból az időkben, amikor a zárt osztályok ajtai tárva-nyitva voltak. Nem lenne egyszerűbb, hatásosabb, államügyészi segédlettel bíróságra adni őket? Immár a törvényesen felállított, független bíróságra, amire Batić úr annyira büszke. Ismét mondom: benned, kedves olvasó, amiképp bennem is, még friss az emlékezet, dehogyis felejtettük el a tudathasadásos időkben itt ragadt szerémségi-bácskai monstrum-legendák „hőseinek” nevét, akik elborult aggyal osztogatták „igazságait” kalasnyikokkal a kezükben. Akik bemocskolták templomainkat. Akik rémálommá tették éjszakáinkat. Akik beverték minden éjjel ablakaink üvegét. Akik már készítették a marhavagonokat, kenték a margarinós kenyérszeletet útravalóul odaát. Akik falainkra írták a „napolje” (kifelé) szót. Falainkat újra festettük ugyan, de emlékezetünket nem kenheti le a sarki boltos festéke.

Még hozzátenném, nem túl nagy a megjegyzendő nevek száma, hiszen egy kalasnyikokkal felszerszámozott félkegyelmű vadember 3-400 ártatlan embert sakban tud tartani. Egy szerémségi falu etnikai megtisztításához elegendő volt 8-10 fegyveres.

Tudom, javaslatom sohasem fog törvényes keretet kapni. Nem azért, mert az örültség határát súrolja, ez ugyanis nem lenne akadály. Inkább azért, mert annyira egyszerű, hogy csak mosolyognak rajta a jogállamiságot követelő SZDP Koštunica-klónok, és triviálisnak minősítik. Az ő szemszögükből nézve, az is. Vajon csengethetünk-e, kopogtathatunk-e a nock down-ból nock down-ba tántorgó SZDE ajtaján illetlen javaslatot? Kétféle. Ajtajuk előtt ez idő tájt csenget és kopogtat ugyanis közel egymillió munkanélküli, a nyugdíjasok milliós tábora s még 3-4 millió szerbiai szegénysorsba döntött polgártársunk. S mi a válasz? - A jó múltkor kinézett valaki az ablakon és hátraszólt: nem jött senki, csak egy nagy csoport koldus áll odakinn.

A sine ira et studio elve a jugoszláv történetírásban és egy értelmezési kísérlet

A történetírás örök problémája a múlt objektív bemutatása, pontosabban ennek lehetetlensége. Lehetetlen ugyanis objektív történelmet írni, hiszen maga az író a garanciája annak, hogy az a kép, amit felvázol, szubjektív lesz. Így az objektív történetírás helyett a történetíró céljairól kell elgondolkodnunk. Ilyen szempontból érdemes megvizsgálni a jugoszláv történetírás egészének célrendszerét.

A jugoszláv történetírás a huszadik század közepének ideológiájából nőtt ki. Nem egyedi eset ez, hanem világjelenség - noha Nyugaton ezek a hatások korántsem ilyen egyértelműek, hiszen a brit, az amerikai, a francia és a német történetírásra jellemző volt az iskolák megléte és azok hangsúlyeltolódásai. Kelet-Európában viszont az életét és a megélhetését kockáztatta az, aki nem simult bele az ideológia által meghatározott hangnembe. Az ideológia Jugoszláviában azt diktálta (a történetírásnak is), hogy a progressziót bizonyítsa, a testvériség-egységet igazolja, az osztálytársadalom felsőbb köreiről (az elnyomók stigmájával) negatív képet alakítson ki, az alsóbb rétegekről pedig lehetőleg pozitívat. (Voltak változó célok is, mint pl. a Szovjetunió iránti hűség, az elnemkötelezettség vagy az öngazgatás bálványozása.) Ebben a feltételrendszerben a magyarokról egyértelműen negatív képet festettek. Mindazonáltal az 1945 utáni jugoszláv ideológia nem értékelhető minden tekintetben károsnak, de egy történelmen kívüli szempontrendszert kényszerítettek a történetírásra, és így annak lényegét rontották el. Természetesen minden kornak megvan a maga ideológiája, de nem szükségszerű, hogy rátelepedjen a történetírásra. A jugoszláv eszmeiség azonban fokozott igényt tartott a történelemre, hiszen általa akarta létét igazolni, és ellenfelei bukásának szükségszerűségét előrevetíteni, sőt, a történelem fontos szakaszait el akarta rejteni, lehetőleg mindörökre. Nem az a baj, hogy részletesen feltárt eseményeket, sőt még az sem, hogy eze-

ket kommentálta. Az események feltárásában és magyarázatában is sok a méltánylandó, de az, hogy csak bizonyos, az ideológia által kiválasztott eseményeket tárt fel, másokat pedig elrejtett, a történelemírást torzzá, sőt bizonyos értelemben hiteltelenné tette. A kép, amit a szelektált részletekből alkotott, hamis, és csak akkor lesz hiteles, ha kiegészül. Tehát a jugoszláv történetírás egésze átgondolásra, átértékelésre szorul.

Nem ábrázolták hitelesen például azt, hogy a szerb-magyar viszony konfliktusokkal terhes, mégpedig egészen szégyenletes dolgokkal is. Ez önmagában nehezzé teszi a kérdés feltárását. De a történetírásban ezeket a nehézségeket túl kell haladni. A jugoszláv történetírás meg sem kísérelte megoldani őket, és ideológiai sablonokban gondolkodott. Igaz, nem egyszerű eldönteni, hogy melyik forrást vizsgáljuk meg, hogy milyen fontosnak ítélünk meg valamit, és mennyire számít az, hogy egy adat milyen gyakorta fordul elő. Áldozatul eshetnek a tiszta szándékok is annak, ha valamelyik propaganda megtévesztő. A délszláv-magyar viszonyt megterheli a múlt. A történelemszemléletet pedig az, hogy mindeddig még sohasem sikerült ezt a kérdéscsoportot teljesen befolyásmentesen, ideológiai hatásoktól függetlenül megvizsgálni. A különböző politikai nyomások hatására nem lehetett még tárgyszerűnek sem lenni.

Azonban van ennél még nagyobb baj. Azoknak, akiket érdekel a térség története - ugye mind érdekeltek vagyunk, magyarok, szerbek stb. - , valamerre húz a szívük, akár elismerik ezt, akár nem, akár beszélünk a sine ira et studio elvéről, akár nem. Ez az önmagában monologizáló történetírás eltorzulhat. Az viszont szintén járhatatlan út, hogy majd jön valaki, valahonnan, aki ilyen szempontból feddhetetlen lesz. Ez még a hutu-tuszi vagy a muzulmán-horvát-szerb tömeggyilkosságok esetében sem működik, hiába van szó elvileg semleges skandináv vagy indiai szakértőkről. Egy-

részt a források hangneme, másrészt a kiépülő kapcsolatrendszer elviszi a tárgyilagos nézőpontról a szenvedélyen szemléltetést is. Ha cinikusan fogalmazunk, akkor azt mondhatjuk, hogy a teljes objektivitás csak addig lehetséges, amíg valaki semmit sem tud a térségről, és nem ismer onnan senkit. Nincs tehát más hátra, mint elkezdni komolyan foglalkozni a tényekkel, és kritikusan viszonyulni mindahhoz, amit eddig megírtak.

A közelmúltig nem is volt a magyarok történetének tudományos igényű megfogalmazása a szerb nyelvterületen. Félmondatokból, elejtett megjegyzésekből alkothatott összképet magyar polgártársairól és a mindenkor magyar államról az átlagos jugoszláv. Ezek a félmondatok viszont olyan mennyiségben vannak szétszórva a társadalom minden rétegében, hogy összesítve többet tesznek ki minden tudományos igényű munkánál, és hatásuk, annak a néhány szavas toposznak az ismételtetése, egészen mélyreható. Negyven-ötven évig olvashatták Jugoszláviában a magyar és fasiszta, a fasiszta és horthysta szóösszetételt, és ez mindent elhomályosított. Az egyre erősödő tömegkommunikáció világgá kürtölte ezeket a toposzokat. A magyarság lényegesen több annál, mintsem hogy Horthy, vagy a fasizmust emlegetés vele kapcsolatban. Ráadásul a fasizmus vádja nem is igaz. Horthy nem volt sem fasiszta, sem náci - ez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy szerepét csak pozitívan kell értékelni -, szövetségese volt ezeknek, de Magyarország 1944-től megszállt ország, és nem önkéntes szövetségese. Rendkívül jól megvilágítja az ilyen típusú torzítást a horvát címerhez való viszonyulás a jugoszláv közéletben. A propaganda nem volt hajlandó másként kezelni mint usztasa jelképet, noha a horvát címer jóval korábban létezett, mint az usztasák. Az effajta hozzáállást, noha gyerekes, sőt primitív, mégis a publicisztika, sőt az elhallgató vagy a féligazságokat ismétlő történetírás is támogatta.

Jelentős kérdés az is, hogy a feltétlen, minden részletkérdésre kiterjedő igazság feltárásának milyen hatása lenne. Egyrészt ez eleve lehetetlen, de idegek is kellene ahhoz, hogy bárki szembesüljön azokkal a tettekkel, amit ember követhet/követett el emberen (többek között magyarokon is). Másrészt, ismét felmerül a kérdés, hogy mivel kezdeni a tények közlését. A tömeggyilkosságok esetében a jó megközelítési mód az, amikor a politika nem várja el a tények manipulálását. Sajnos, a mindenkor jugoszláv társadalomban állandóan érdekek fűződtek a tények kezeléséhez. A cél

az volt, hogy a kétségtelen gaztettek megfelelő adagolása által, irányítható, sőt nem egyszer traumatizált közösséget hozzanak létre. Tragikus körülmény, hogy a második világháború borzalmait a 90-es években csilapítatlanul kürtölték világgá, de leginkább azoknak, akiket megcélzottak propagandájukkal. Különösen igazságtalan, sőt, célzatosan az, ahogy a délszláv történetírás és közbeszéd rendkívüli terjedelemben szól a magyarok gaztetteiről, miközben évtizedekig megvonatott még az a jog is, hogy a magyarság megemlékezhesen a nemzettársai felett 1944–45-ben elkövetett gaztettekről. Mindez tartósan kihat a jövőre, azonban azt megítélnünk, hogy ez a hatás milyen nagy, igen nehéz. Össze sem lehet ugyanis vetni, hogy hányszor és milyen hangosan emlékeztek meg a magyarsághoz (vajon az egész néphez?) köthető gaztettekről, azzal, hogy hányszor és milyen hangosan a délvidéki magyarság felett elkövetett büntettekről. Ugyanígy az aránytalanságok az 1942-es, illetve az 1944-es razziákról szóló cikkek, kiadványok esetében is. Hatvan év távlatából ma van itt az ideje, hogy a lehető legtöbb feltárják a történetekből, hogy világos legyen, mások sem különbek nálunk (ha van egyáltalán értelme erről a kérdésről egész nemzetekben gondolkodni)... A tömeggyilkosságokról, persze, igazából csak egy dolog mondható el - az lett volna a jó, ha meg sem történnek. De megtörténtek, ezen már nem változtathatunk. A magyar-szerb kapcsolatokat még inkább megterhelte, hogy erről nem lehetett beszélni, és a bizalmat az is rombolja, hogy a szerb tudományos és közélet nem kívánta, sőt jelentős része ma sem kívánja számba venni a tényeket.

Már az is árulkodó - arról, ki hova húz -, hogy ki hol kezdi a történetet. Ennek igazi módszertana alakult ki a mindenkor jugoszláv történetírásban, amely egyenes ágú folytatása annak a módnak, ahogy az első világháborút lezáró béketárgyalásokon görgették a diskurzust, és aminek „eredménye” a valódi béke helyett a nemzetközileg szentesített területszerzés és az elnyomás lett azokon a területeken. Tipikus példája ennek, hogy a vajdasági demográfiai adatokat nagyon szívesen kezdik a 16. századtól elemezni, hiszen ekkor ténylegesen többen voltak a délszlávok a rendkívül csekély lakosságban. Mindez meggyőzően hathat a laikusokra, de átlátszó, ha tudjuk, hogy a 15. és a 18. századtól, sőt még a 9. századtól is lehetne indítani a történelmi vizsgálódást.

Hogy miként lehet a történelmi adatokat az érdekek prizmján megtörve bemutatni, ennek egyik módszere az, ha úgy tárgyalunk egy témát, hogy nem szólunk az előzményekről. Klasszikus példája ennek az, ahogy az 1942-es razzsiát vagy ahogy az 1848-as eseményeket tárgyalják a délszláv történetírásban. Ez a megközelítés teljesen alkalmas arra, hogy a titoista propaganda elérje célját: a délszlávokat szenvedőknek, igazságtalanul bántalmazottaknak tünteti fel. Kiemelve ezeket a momentumokat, amelyek igazságtartalmához nem fér kétség, egy torz valóságot mutat fel. Magyar oldalról is vannak, pontosabban voltak hasonló diskurzusok, amikor pl. Trianon előzményeit nem hajlandók figyelembe venni, pl. azt a tényt, hogy Magyarország képtelen volt a modernizációra, miközben azokat a kétségtelen csatásokat emelik ki a béketárgyalásokról, amelyek az egész kérdést más megvilágításba helyezik. Az ilyen tárgyalásmód azt a célt szolgálja/szolgált, hogy ne ismerjék meg az események minden vonatkozását, és hogy ezt a torzítást kihasználva manipulálni lehessen a tömegeket valamilyen napi politikai célok elérése érdekében. Az, hogy az ilyesfajta szemléletmód kiszorult a magyar történetírásból, és a közbeszédből is kiszorulóban van, külön szerencse. Mindez azonban nem ok arra, hogy ne fogalmazódjanak meg a torz történelemlépek helyreteremtő értelmezések, annál is inkább, mivel ez általános magyar érdek, mint ahogy az is, hogy ezek érvényesülhessenek, hogy ne lehessen sem bántani nemzeti közösségünket, sem manipulálni velünk, mint ahogy másokkal sem. A mitikus, torz gondolkodásmód legnagyobb hibája nem is a torzítás, hanem az, hogy befogadóját megfosztja a megértés lehetőségétől. Közelről láthatjuk a mai szerbiai társadalomban, hogy milyen romboló hatása van ennek, és hogy mennyire talajvesztetté teszi a befogadókat.

A másik sokat alkalmazott módszer az, hogy ki lehet tolni a múltba bármily téma kezdetét, sőt abban is vetekedni lehet, hogy milyen messzire. Klasszikus hiba az, amikor mélyen a középkorba nyúlunk valami ősokot keresve, pl. arról, hogy mi okozta a magyarság, szerbség romlását vagy felemelkedését. Mégis gyakorta ki szokták tolni, egy adott történetírói kurzusnak megfelelően, egyes kérdések tárgyalásának kezdetét. Fontos kiemelni, hogy ilyenkor nem rekonstrukció, hanem konstrukció történik, mivel a távolba való kitolás arra alkalmas, hogy valamilyen nem igazolható állítással indíthasson az áltörténelmi kép konst-

ruálója. Így pl. a francia-német viszony adók-kapok helyzetét, ki lehet tolni a frank birodalom belső ellentétéig, sőt egy-egy ókori gall-germán csatározásig is. Meddig visszamenni hát?

Könnyen abba a csapdába eshetünk, hogy a jelenkor kérdéseit és történéseinek hatásait úgy érzékeltesük és úgy vetítsük vissza, hogy teljesen történelmietlenek legyünk, és olyasmikről elmélkedjünk olyan szinten, aminek nincs semmi értelme, legyen az akár a magyarság romlásának ősoka, vagy annak a kérdésnek a boncolgatása, hogy valójában hol romlott el a délszláv állam stb. (Persze van értelme bármilyen kérdést felvetni, de a megválaszolással vigyázni kell.)

Miért kell megkísérelni újraértelmezni a délvidéki eseményeket?

Ha a Vajdaságban a második világháború eseményeiről beszélnek, akkor a magyar közösségnek immár elsősorban a rajta elkövetett terror jut eszébe, míg a szerbségnek egy másik terror. Ha azt a szót hallják, hogy *megtörés* vagy *razzia* a Délvidéken, a különböző etnikumok különbözően reagálnak. Ha egészen pontosak akarunk lenni, akkor az 1942-es erőszaktevés legalább annyira sújtotta a zsidóságot, mint a szerbséget. A titoizmus elnyomásából következett, hogy ezekre és a hasonlóan szomorú eseményekre úgy emlékeztek, hogy a politika egyben üzenhessen az ilyen-olyan nacionalizmusoknak. Az országszerte "celebrált" megemlékezésekkor az üzenet félreérthetetlenül háttérbe szorította a méltóságteljes légkört, amely jobbára arra szolgált, hogy az üzenetet kiemelje. A nacionalizmusoknak történő üzenetetésbe azt is belevetették, amikor egy-egy nemzeti közösség teljesen jogosan vagy konstruktívan szeretett volna valamit elérni.

Nagy eredmény, hogy immár sokan nagyjából tudják, mi történt 1944 őszén, azonban az lenne a cél, hogy szerb polgártársaink is tudják ugyanezt, és ne jusson eszükbe elővenni azt a titoista álmagyarázatot, miszerint háborús bűnösöket végeztek ki, hiszen még kísérletet sem tettek a kivégzettek bűnösségének megállapítására. Azt is tudatosítani kell, hogy a magyarságot évtizedekig megalázták, háttérbe szorították. Kétségtelenül ez volt a legnagyobb volumenű erőszaktevés a jugoszláviai magyarságon, de nem az egyedüli erőszaktevés, csak a jéghegy csúcsa. Igaz, hogy a partizánok gyilkoltak 1944-ben, de ez valójában a koleriku-

san őrző, borzalmas 20. században cseppet sem egyedi eset. Így akár 1942-nek, akár 1944-nek létezik egy nemzeteken és országokon túlmutató dimenziója. Hogy ez érvényre juthasson, arra van szükség, hogy azonos cselekményeket azonos mércével mérjenek, és hogy nemzeti mozzanatok mellett általános emberi értékek is előkerülhessenek. Fontos, hogy az emberi értékek és a nemzeti értékek egymás mellett jelenjenek meg, hiszen nemzetek tagjaiként vagyunk emberek, és azok a gaztettek, amelyek ezen a vidéken estek meg, egyszerre jelentenek erőszakot az egyének, nemzeti közösségek és azokon az elveken, amelyek az emberi közösségeket mozgatják.

Egy magyarázatkísérlet a szerb-magyar viszonyról

Az első kérdés tehát az, hogy honnan kezdeni a délvidéki oda-visszacsapások történetét. Az elv rendkívül egyszerű, ezt a történetet ott kell kezdeni, ahol a kapcsolatok megromlottak. Történetírói szempontból az is jó módszer, ha egy-egy helyzetre koncentrálnak, ez esetünkben azt jelenti, hogy azokat az eseményeket kell feltárni, amelyekkel nem, vagy kevésbé foglalkoztak. Persze, ez nem jelenti azt, hogy a már feltárt eseményeket nem kell kritikusan átgondolni.

Ami teljesen világosnak látszik, hogy kölcsönösen sérelemsorozatokat okozott egymásnak a magyarság és a szerbség, és a sértődöttségérzés ma is jelen van, attól függetlenül, hogy általában egyik fél sem beszél róla, noha egy helyütt Glatz Ferenc úgy fogalmazott, hogy időnként "majdnem kiirtással vált fajháború" folyt. A váltakozó összeütközéseknek szörnyű a következménye. Ez nyilvánvaló még akkor is, ha az okok összetettek, és a kölcsönös gyűlölet kezdetei homályosak. (Persze a gyűlölet nem általános, de időnként ez kerekedett felül - ez tagadhatatlan). A magyar-szerb viszonyról azt kell elmondani, hogy nem tegnap romlott el (noha remélünk, hogy maholnap megjavul, nem csak kell, hanem tenni is kell érte, persze az jó lenne, ha a másik oldal is cselekedne). A viszonyok összegabalyodásában van valami sorsszerű, hiszen térségünk nagy erőközpontjai, a távoli Bécs és a távoli "Sztambul" időnként statisztaként kezelt embertömegeket. Jelzés szintjén tehát meg kell emlékeznünk ezekről a dolgokról, ha az előzményekről beszélünk.

A konfliktus genezise

Valamivel több mint jelzés értékű témánk szempontjából az, hogy a Habsburg birodalmi politika és a magyar rendi tradicionalista országfelfogás szembeállította a magyarokat és szerbeket. A szerbek viszonylagos önállóságának forrása - sőt kezdetben a megmaradásuké - a császári udvarban keresendő, és ez bármilyen helyzetben a szerbeket a Habsburg politika egyik instrumentumává tette. Persze ez elsősorban a szerb politikai elitre vonatkozik, amely akár akarta, akár nem, a Habsburgoktól függött. Úgy tűnik, hogy a nemzetközi politika nagy erőterei ellentétes pólusok felé fordították a két népet. Ebben nem sok szerepe volt annak, hogy ők mit akartak. A magyar nemesség belső viszonya időnként a többségüket, másszor a kisebbségüket a Habsburgok ellenfeleivé tette. A szerbek jelentős része (hogy mekkora, arról vita van) viszont gyökértelenül érkezett, és a Habsburgok politikája volt az, ami mint esély felmerült az új honalapításban. Ennek tudható be, hogy a szerbek és magyarok pozíciója a "frontvonalak" ellentétes oldalára került, és ez így maradt a továbbiakban is, ha valamilyen általános konfliktus keletkezett. Nem elhanyagolhatók azok a borzalmak, amelyek a Rákóczi-szabadságharcban történtek, és azok sem, amelyeket az 1848-49-es forradalomban okozott egymásnak a két nép. Perczel győzelme a szerbek felett 1849-ben pírroszi. Az, hogy Rajačićék akkor a győztes oldalon találták magukat, azt jelentette, hogy még magabiztosabban manipulálhattak velük Bécs. Igazából mindkét etnikum bizonyos szempontból vesztésként került ki mindkét eseménysorozatból, így egy felületesebb történetfelfogás a másikban láthatta/láttathatta mindennek az okát, vagy legalább egyik okát. Egy mai torz történetfelfogás pedig visszavetíthet, és sokszor vissza is vetít bármit egy régebbi korszakba. A szembeszökőbb példája ennek Paroški, aki a legutóbbi délszláv válság elején, Rákóczit és a magyarokat vádolva emlegetett 100 000 szerbet, akiket a magyarok a Balatonba fojtottak. Ebből az is látszik, hogy a két nép történelmének eseményei alkalmasak arra, hogy azokat aktualizálva, túldimenzionálva, a propaganda által hatni lehessen a jelenre. Kevésbé harsányan, de nagyon tudatosan, a titóizmus is erre játszott rá az összes olyan nép történetében, amelyeket manipulált.

A váltakozó csatározások utáni békeévek idején nem tompult, csak látens lett az ellentét, amely adott

pillanatban előléphetett a kollektív emlékezetből, sőt az 1848-as összeütközés 1914-ben még jelentősen hatott a közgondolkodásra - hiszen része volt az akkor történeteknek a modern nemzet önmeghatározásában. Sajátos, hogy erre nem figyelt fel - mert talán nem is akart - a magyar politikai elit, és az 1905-ös oktatást szabályzó törvénnyel (az Apponyi-féle törvény) még olajat is öntött a tűzre. Ez a törvény ugyanis indirekt módon a nemzetiségi oktatást is szabályozta a technikai színvonal és a támogatások meghatározásával. Azt azonban szintén érdemes megjegyezni, hogy a tűz már anélkül is lobogott, hogy ezt az „olajat” ráöntötték volna, és hogy azt máshonnan is táplálták. Az orosz Balkán-politikának ebben óriási szerepe volt. A „boldog békeévekben” ott szunnyadt a később kibontakozó szembenállás. Az alkotmányos válsággal küzdő Magyarország a Monarchián belül veszített súlyából. A Monarchiának meg Európában volt rossz híre (részben Magyarország miatt is), de még ez sem olyan egyértelmű, hiszen az egymás kárát kívánó nagyhatalmak valósággal rávetették magukat minden koncra, amit egy másik hatalom gyengesége kínálhatott, és amit a további gyengítésre fel lehetett használni. Az erőterek kölcsönösen taszítóak voltak. De nem ez volt az egyedüli feszültségforrás. A Monarchiában számos „mikrofeszültség” létezett. Gondoljunk csak a „kakastollások” okozta megveretésekre vagy a különböző incidensekre, amelyeknek ha nem is volt mindig nemzetiségi vonatkozása, de lehetett ilyen találni. Azóta letisztulhatott a kép, s a mérték is kialakulóban van, s ennek megfelelően minden eset egy külön tanulmányt érdemelne.

A kortársak úgy érzékelték 1918 körül, hogy valaminek visszavonhatatlanul vége lett. És valóban, az első világháború után a világ sokkal nyersebb és brutálisabb lett. Innen kezdődik tehát az a történet, amelynek a csúcspontja az 1944-es vérengzés a védtelen magyarok felett a Délvidéken. 1918-ig kialakultak azok a feltételek, amelyek még inkább radikalizálódnak. Ez nem jelenti azt, hogy mindebből szükségszerűen annak kellett következnie, ami végül is megtörtént.

Az első világháború - a lovagias korszak vége

Egyes gondolkodók szerint a 20. a legsötétebb század. Az első világháború végleg lezárta az erkölcs, a lovagiasság, a finomság, a műveltség dominálta kort - mondhatnánk némi szentimentális felhanggal. Az első világháborúban végleg megkérdőjeleződtek ezek az

értékek, és gyakorlatilag minden, ami számított, szétveretett az acél, a bomba, a gépfegyver által. Az igazmondást és az erkölcsösséget felváltotta a haszonnal járó hazugságokat elfogadó közvélekedés (valójában ez már létezett, de ekkor jutott diadalra). Ekkoriban szorul ki teljesen az erkölcs a politikából. A huszadik század legfontosabb jellemzője az erkölcs süllyedése. Ennek a süllyedésnek az egyik vetülete a Párizs környéki békék rendszere, amelyekkel úgy akartak egy új nemzetközi igazságosabb rendszert létrehozni, hogy közben nem ügyeltek az igazság konkrét megvalósulására. Saját elveikre sem ügyeltek, és arra sem, hogy sokakat - országokat és egyéneket - lehetetlen helyzetbe hoznak. A Trianonban kikényszerített békeszerződés által mindez kulminált, ezért lett térségünk a hatalmi erőterek viharának későbbi kiindulópontja.

A wilsoni elveknek egy sajnálatos előre ható hatásuk lett. Rendezési elvként való alkalmazásukban még volt némi logika, sőt, a nagy eszmék szempontjából megközelítve igazságosnak is tekinthetők azok, akik nem ismerik a térséget. Mindazonáltal a wilsoni elvek elhibáztak voltak, hiszen abból indultak ki, hogy meghúzhatók a határok az egyes népcsoportok között. Annak ellenére így van ez, hogy bizonyos esetben talán helyes, ha határok választanak el népcsoportokat, amennyiben nem akarnak együtt élni, de a gyakorlat azt mutatja, hogy így elválasztani a Monarchia lakosságát nem volt lehetséges. Eredményt tehát nem hozhatott az eszmék magaslatából, a helyzet ismerete nélkül kitalált elv, alkalmazása teljes képtelenség volt, azaz, hogy mégsem, hiszen erővel kényszerítették rá a térségre. Másrészt meg, ha úgy vesszük, akkor a területek általában üresek, hiszen az emberek a településeken laknak, így a wilsoni elveken alapuló határok meghúzása elvben elképzelhető lett volna egy rendkívül kacskaringós határvonallal. A határhúzógatás „eredményei” leplezetlenül mutatják, hogy nem az elvek, hanem az erőviszonyok döntöttek, teret hagyva az igen erőteljesen kimutakozó kapzsiságnak. Az elveket előretelve azonban elegánsabban, elfogadhatóbban lehetett az egészet eladni. Viszont a wilsoni elvek hatása végzetes lett, hiszen ez szinte azt ösztönözte, hogy egy etnikai szempontból vitatható területet úgy alakítsanak át az aktuális hatalom, ahogy az neki megfelelt. Ráadásul a wilsoni elvekkel a határok sérthetlenségének az elve hátrébb került a nemzetközi politika fontossági sorrendjében, így a területszerző államok is „idegesek” lettek területeik miatt. A wilsoni elvekben kö-

dolva volt a kisebbségek elleni elnyomó politika, amit legfőképpen a magyarok szenvedtek meg. A wilsoni elvek hatása beláthatatlan szenvedést okozott a kisebbségeknek.

Az „utódállamok” kisstilű nacionalizmusa, ami egyben durvaságokkal és embertelenséggel volt fűszerezve, egyértelműen a gáláns korszak végét jelenti a térségben (noha az a vélemény is méltánylandó, hogy lovagias korszak itt nem is nagyon volt). A kisebbségek tömegeit egyszerűen nem hagyták élni, pontosabban a társadalmi mobilitásukat felfelé elzárták, lefelé pedig maximálisan megnyitották. Mindezt reakcióként is felfoghatjuk. Mégpedig arra, hogy a magyar uralkodó elit nem volt gáláns, nem volt nemzetközi politikai perspektívája, és teljesen inadekvátan viselkedett. Az arisztokratikus felsőbbrendűség mímélése többnyire alaptalan volt, sem gazdaságilag, sem erkölcsileg nem vívtak ki maguknak tekintélyt, mégis úgy viselkedtek, mintha örök időkre biztosítva lenne országuk és saját helyzetük. A társadalmi mobilitással óriási problémák voltak a királyi Magyarországon. Ha sarkosabban akarunk fogalmazni, akkor azt kell mondanunk, hogy az ún. utódállamok a Monarchia hatalomgyakorlásának, bürokráciájának elveit vették át és alkalmazták, megspékelve még saját ötleteikkel, így radikális céljaik miatt a hatalomgyakorlás lényegesen durvább lett. A szerbek, románok tömegei szubjektíven azt élték át, amit a magyarok tömegei, mégis másként reagáltak – az ellenséget, az elnyomókat a magyar államban látták. És erre abban a korban került sor, amikor az erkölcs még nem vonult ki egészen a politikából.

A végül diadalra jutó erkölcstelenség, akárhogy is nézzük, időről időre jelen van a világtörténelemben. De a tömeges manipuláció modern világában, a néptömegek haszonéhes kisstilűségével is számolni kellett, azaz mindazzal az emberi gyengeséggel, amely valahol mindannyiunkban benne van. Mégis ez előtt soha nem volt még egy olyan kor, amelyben épp erre építettek volna. Ha tárgyilagosaak vagyunk, akkor nem feltételezhetjük, hogy ez az attitűd 1918-ban vagy 1914-ben született. Valóban a történelmi Magyarországon már létezett, és részben tudatosan létezett, de – és ez a fontos – nem kifejtett formában, és nem nemzeti alapon, hiszen a szociológiai állapotok fenntartására irányult, arra, hogy a már meglévő előnyök – és ezekkel a hátrányok is – állandósuljanak Magyarországon. Majd minden uralkodó elit erre törekszik. Ebbe tartoztak bele egyes – nem teljes szociológiai struktúrával rendelkező – nemzetiségek. De ne feledjük el, a falusi

zsellér magyarság elől is el volt zárva a felemelkedés lehetősége. Persze, erről mélyen hallgatnak ma is pl. a jugoszláv történetírásban. Az a törvényi és intézményes keret, amelyet maguk köré építettek, gumifalként patintotta le magáról az alsóbb társadalmi rétegeket. Azt hiszem, ebből érthető, hogy miért alakult ki ezzel a bürokratikus rendszerrel szemben a magyarellenesség. Igaz, hogy e rendszer a magyarokat is „kezelte”, de ez nem számított magyarellenos nacionalizmusnak, mégis: a magyar állam mutatta mintá alapján kialakult az ellenérzés, a magyarellenesség. Ennek villámhárítói a magyar kisebbségek lettek.

A magyarországi nemzetiségek többsége által szubjektíven átélt igazságtalanságot használták ki az utódállamok (a történelmi pillanat erőfölényével élve) saját érdekeik érvényesítésére. És a nép ebbe a politikába belevitte sérelméből fakadó szenvedélyét. Ettől viszont annak idején azok a magyarok is szenvedtek, akik ugyanolyan nincstelenek voltak, mint a nemzetiségek, viszont azok a nemzetiségek is profitáltak belőle, amelyek semmivel sem álltak rosszabbul, mint a magyar köznép vagy felsőosztály.

A népirtások „lappangási ideje”

Az első világháború minden addigi háborút felülmúlt embergyilkos voltában, azonban a különböző nemzetek és országok naivan sodródtak bele. Nem tervezték azt, hogy egy olyan volumenű összeütközésbe keverednek, és erőfeszítéseiket mindig abban a reményben növelték, hogy ezzel hamarabb véget vetnek szenvedéseiknek, ettől persze a szenvedések egyre elviselhetetlenebbek lettek. A háború végén még a győztesek is úgy álltak, hogy – legyenhébber fogalmazva is – kétséges volt előttük az erőfeszítés értelme. Végül a „nagyok” is azt a mechanizmust alkalmazták, mint a „kicsik”, megpróbálták a károkat azokon behajtani, akik szintén nagy károkat szenvedtek. Megpróbálták kárpótolni magukat, főleg a franciák, a németekre szabott kötelezettségek által. A hatalmas megpróbáltatások arra is serkentették a győzteseket, hogy végleg megszüntessék azokat a rendszereket, amelyeket bűnösnek kiáltottak ki. Ilyesmit ugyan az első világháborúban egyértelműen nem lehet megállapítani, de ez nem zavarta a győzteseket abban, hogy büntessenek. Mindez azonban csak a probléma felületes megragadása. Valójában a győztesek számukra hasznos erőteret kívántak teremteni, de ez nem csak a haszon, hanem a félelem által is motivált volt. Így kerülhetett a Monarchia a bű-

nők padjára. A párizsi békék önmegvalósító minősítésként is működtek, hiszen a bűnösnek tekintett és büntetett országok az őket ért hátrányok miatt valóban a bűn útjára léptek, pl. Hitler szándékosan helyezkedett szembe az etikával, újragondolva, felhasználva a fajnak erőn alapuló elsőbbségét. A magyar közélet legalább részben szintén elégtételre vágyott, amelynek a minimuma számukra a sérelmek, a határok kérdésének az orvoslása (ez lett az, amibe minden sérelmüket belevetítették). Nem mérlegeltek, etikai szempontokat sem. Ez az új politikai „kultúra” szellemében alakult. Azt az árat sem látták, amit fizetniük kellett az óhajtott változásokért.

Az első világháború nyertes, ill. alakulófélben lévő kis országai addig nem tapasztalt mohósággal követelték területeket (és többnyire kaptak is), és mivel ezek az országok is sokat szenvedtek, kompenzálni akarták az őket ért sérelmeket, mindig más ország rovására, majd a nekik kijutott kisebbségek rovására. A délszláv államban ezt az agrárreformmal oldották meg. A két világháború között eltűntek a fékek, egyre inkább az lett az elv, hogy mindent szabad, ami lehetséges, mindegy kinek a rovására és hogyan, ha az államhatalom szempontjából hasznos. Innen már csak egy lépés az embercsoportok kiirtása. Azok a bizonyos korlátok eltűntek, és ez mindenkit szorongással töltött el a két világháború között, sokan érezték úgy, hogy egy újabb háború is kitörhet. Az első világháborút nem azért fejezték be, mert nyugvópontra jutott a konfliktus (egyébként nem is volt ilyen pont), hanem azért, mert kifulladás a felek. A nézeteltérés lényege nem múlt el. Az okok nem változtak. A konfliktus egyáltalán nem szűnt meg, csak egy ideig nem volt erőutánpótlás. A konfliktusra hajló gondolatvilág megmaradt, csak egyre brutálisabb lett, hogy megjelenjenek a Pavelicok, Szálasiak akik nyíltan végezték személyiségükből fakadó uszításukat. De nem csak az extrémek részesei a népirtásoknak, a korszak minden résztvevője valamilyen módon szembesült ezzel, ám nem tett, sokszor nem is tehetett ez ellen. A köznép pedig indulatainak adta át magát, olyannyira, hogy az érdekeit sem tudta megfogalmazni, és ha számolt is az erkölcs alapján mérkegelhető folyamatokkal, azzal tért ki a minősíthetetlen helyzet elől, hogy haszna van belőle, s különben sem tehet semmit.

Az első világháború következménye az lett, hogy mindenki vesztes volt - még akkor is, ha ezt nem vallották be nyíltan, vagy el sem jutott a tudatukig. A győztesek is azzal gyógyították sebeiket, hogy előnyöket hajszoltak, de ez az előny nem tette őket elégedetté, nyu-

godtabbá sem. Ellenkezőleg, beindította a szorongást amiatt, hogy elveszithetik egy pillanat alatt az előnyeiket - hiszen nem léteztek szilárd keretek - ugyanúgy, ahogy megszerezték azokat. Ezt még erősítette is az, hogy a hátrányokba hajszolt ellenfeleik nem akarhattak mást, mint revansot. Az első világháború hiányokat hagyott maga után, a hiányok a veszteseket sújtották inkább - de a „győztes lakosság” - amilyen nem is lehet egy háborúban - hasonlóan érezhetett, még akkor is, ha viszonylag kevésbé, mint a „vesztes népek”. A győztesek egyik módszere az volt, hogy a kisebbségekre próbálták áthárítani terheiket. A „győztes lakosság” is azt érezhette, hogy elbántak velük, és ebből már könnyen következhet, hogy „Jaj a legyőzötteknek”, akik vesztesként ráadásul ott voltak közöttük. A kisebbségek is még inkább érezték, hogy igazságtalanul elbántak velük, miközben azt is tudhatták, hogy nem ők csinálták a háborút. Ezen a helyzeten nem lehetett változtatni, nőtt az izgalom, és vele a fenyegetés. Robbanásveszélyes lett a helyzet, Hitler pedig ezt tudva minél nagyobb robbanást akart előidézni. Hitler háborúzni akart - győzelemre vinni az „árja fajt”. Ha úgy vesszük, Hitler is az elfuserált párizsi békediktátumos rendszer terméke, hiszen ha nem lett volna a „nyomor istennője”, aligha figyeltek volna fel rá. A háborúzásban végül sok partnerre akadt, ki közvetlenül - ideológiai, ill. államérdekből; ki közvetetten - dühből, a szenvedések hatására; ki saját akaratából; ki kényszereknek engedve; ill. e hatások valamilyen elegye következtében.

A jugoszláviai magyarok bőven átéltek hátrányokat, a többségek pedig - érezve, hogy az első világháborús szerzemény túlságosan is kedvező, és túlságosan is sérti a magyarokat - aktív országféltésben éltek (egyébként nem csak a magyarok miatt). Azért is féltek, mert maguk sem tudták volna elviselni azt, amit a magyarokkal cselekedtek. Ez nyomást jelentett önmagukra nézve is, cselekedeteik ebből is következtek. A magyarokat (is) így állandóan nyomás alatt tartották. A nyomás azonban az ún. államalkotók között is nőtt - nem valósultak meg vágyaik - ez a nyomás robbantotta szét az országot abban a történelmi pillanatban, amikor a külső tényezők kedveztek ennek az eshetőségnek, tudniillik, hogy a felhalmozott sérelmek a felszínre törjenek. Lehetséges lett a háború, és az is, hogy azt a népirtások felé irányítsák.

A magyarokon elkövetett 1944-45-ös erőszakhullám nem értelmezhető a magyar csapatok és a helyi magyarok 1941-42-es szerepe és tettei nélkül. Innen kezdeni a történetet azonban azt jelenthetné (rejtett

módon ezt is jelenti), hogy valamilyen reciprocitást feltételezünk és nivellálni akarunk, netán látenszen igazolni és szükségszerű következményként beállítani valamit. Így kezdeni az 1944-es események értékelését tehát torzítás, és mondjuk 1941 és 1946 mint történelmi határmezsgye mentén tárgyalni a helyzetet, az is az. Valóban semmilyen megfontolás nem kéne, hogy érdekeljen bennünket, csak az, ami valóban volt. De a magyarok eufóriája és helyenkénti ill. személyenkénti bosszúállása nem lenne értelmezhető anélkül, és joggal tűnne értelmezhetetlen aljasságból fakadó gonoszkodásnak, ha nem vetnénk számot a magyarokat ért sérelmekkel, és az állandó frusztrációs helyzettel a délszláv államban, de a nemzetközi politikában is. A két világháború közötti időszak embertelenségének túldimenzionálásával nem lehet igazolni azt, amire nem lehet indok - a 42-ben megölt ártatlanok halálát. Mégis a történelem megértéséhez szükséges ezt a korszakot jól megvizsgálni.

A szörnyűségek egyik vetülete az volt, és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy - a magyarság számára szörnyű nyitányként - néhány milliónyi magyar kisebbségi sorba jutott az első világháború végén. Ki-ki átélhette azt, ahogy életlehetőségeik beszűkülnek, akár többségi magyarként élt Magyarországon, akár kisebbségiként a környező országban. A hangulatkeltés és valóság viszonyát egy pontosan ezzel a kérdéssel foglalkozó kutatás kellene, hogy tisztázza, de ilyen nem ismeretes számomra. Nem mellékes, hogy léteztek propagandák és ellenpropagandák, amelyek áthatják a történelemértelmezést, a közgondolkodást is. A közgondolkodás viszonyulása a 20. század eseményeihez igen változatos volt.

Az 1944-es esettel kapcsolatban nagyon sokáig az volt a hivatalos vélemény, hogy nem is történt semmi, az 1944 előtti korszakról pedig még inkább. Hadd szögezzük le, az erőszaktevés a két világháború között nem volt intenzív - azaz nem érte el a nemzetközi közösség ingerküszöbét -, de általános volt. A magyarok megfincselése (nem számítva azt az interregnumot, amikor a Délvidék szerb hadsereg fennhatósága alá került) egész 1944-ig tartott (akkor is néhány hónapra, egy évre korlátozódott).

Trianonnal elkezdődött az a folyamat, ami figyelembe véve a későbbi, de egyes korábbi eseteket is, nem úgy borzalmas, hogy vér folyt és halomra gyilkolták az embereket, vagyis nem borzalmas a szó szoros értelmében. Mégis nemzeti alapon - nem is mindig leplezetlenül - szorították vissza a magyarokat a közéletből,

és mindenünnen, ahonnan lehetett, karrierek törtek ketté, egzisztenciák mentek tönkre. Szubjektív értelemben, annak, aki egyes szám első személyben átéli, annak nem borzalmas ez? Végigtekintve a Trianon óta eltelt évtizedekre a magyarságban pusztulási tendenciát fedezhetünk fel. A pusztulás mind anyagi, mind intézményi szinten könnyen kimutatható. Az erkölcsi pusztulás/pusztítás nem számosítható, a demográfiai leépülésben pedig ugyan kimutatható egy enyhe expanzió az 50-es években, de ez csak egy pillanat az általános, immár nyolcvan éves fogyásban, pusztulásban. Ez a folyamat többnyire a hallgató bölögatójánosok - az államalkotók - tudtával és gyakori helyeslésével történt. Ez a tömegek passzív erőszaka, Szent-Györgyi Albert után szabadon mondván. Eszerint a passzív erőszak nem tör be koponyákat és ablakokat, de amelyről azok, akik gyakorolják, csak akkor mondanak le, ha megjelenik az aktív erőszak, amely koponyákat és ablakokat tör be. A többség, az államalkotók egy része, - mert így állították fel a szerepeket az első Jugoszlávia berendezésénél - részesedett abból az előnyből, ami mások háttérbe szorításával keletkezett.

Mindez annyira megrontotta a viszonyokat, hogy a második világháború általános felfordulásában a tömeges tettlegességig fajultak az ellentétek (ebben - amennyire azt tudni lehet - a vajdasági magyarság igen mérsékelten vett részt), és valóban megjelentek a borzalmak, hogy azok elmúltukkal tartósan megfertőzék a jövőt, hosszú időre lehetetlenné téve azt, hogy őszintén lehessen beszélni a történelekről, az érdekekről. Mindennek ellentmond az, hogy még ma is létezik olyan felfogás, miszerint Magyarországnak, lévén, hogy vesztese lett az első világháborúnak, le kell/ kellett nyelnie a trianoni igazságtalanságot úgy, ahogy van, és hogy semmi köze sincs többé az elvesztett területekhez és annak lakosságához. Ebben a felfogásban az van jelen, hogy aki győzött, annak feltétlenül igaza van. Tovább ragozva ez azt jelenti, hogy a győzelem feljogosít az igazságtalanságra, és mindezt a szuverenitás mögé bújva meg lehet tenni. Az ilyen felfogás okozta az eddigi szembenállásokat és bántalmazásokat is. Ez a viszonyulás csak két összeütközés között tud békét teremteni, amely békének a vége az újabb összeütközés. Hiszen implicit módon azt a késztetést rejtí magában, hogy egy újabb konfliktusban próbálja ki-ki érvényesíteni, vagy megvédeni igazát, vagy vélt igazát. Ez az eszmeiség méltán tekinthető destruktívnak, és erről szól a 20. század, ezért alakult ki a megtorlások soro-

zata, és amíg ez az eszmeiség létezik, méltán beszélhetünk megfertőzött jövőről.

A megfertőzött jövő és a tragikus múlt nem kell, hogy a sorsunk legyen, de ehhez a pontos igazság ismerete és elfogadása szükséges, amelyet persze mindenki a saját szempontjából kell, hogy megfogalmazzon, mert ezeket egymás mellé rakva lehet nyugvópontot találni. Nem beszélhetünk egyetlen objektív igazságról, hiszen azok megfogalmazói szükségszerűen szubjektívek, de a tárgyyszerűség még így is követelmény lehet, és az is, hogy senki ne szítsa a szenvedélyeket, és ne politikai hatáskeltésre használja - mint ahogy az annyiszor megtörtént az elmúlt évtized Jugoszláviájában. Hosszú és gyakran fájdalmas feladat elismerni a múlt bűneit, tévedéseit, bocsánatot kérni sem egyszerű dolog. Mégis ez szükséges. És bocsánatot kérni van miért mindenkinek. Mindez, sőt a tények köztudatba jutása sem történt meg igazán. Marad tehát tennivaló - patetikusan szólva - az új évezredre is.

Persze nem csak jelképes gesztusokra van szükség, az "agrárreformnak álcázott jog-, és vagyonfosztó törvények" - ahogy ezt Tökés László fogalmazta meg - igen szabatosan (noha nem kíméletesen is) tényleges teendőket is magukban foglalnak mindenhol, ahol vagyonfosztás történt. Mindez - noha fontos - mégis másodrangú, ha azzal a botrányral vetjük össze, ami 1944-45-ben Jugoszláviában történt.

A népi társadalmakkal kapcsolatban nincs helye semmi másnak, csak az igazságnak. A nemzetek közötti ellentéteket nem lehet elsimítani azzal, ha eltekintünk az igazság kimondásától. Nem lehet helye semmiféle politikai adok-kapoknak, de kereskedelemnek sem. Nem lehet tehát olyat tenni, hogy tompítjuk az igazságot a megbékélés érdekében, mert ez hamis megbékélés. Nem lehet arra használni a dolgokat, hogy ingereljük az embereket, és hogy olyan indulatokat keltsünk, amelyek gyűlöletbe torkoltnak, mert ez pont ellentéte annak, hogy egymást ismerve, a múltat túlhaladva normális módon éljünk együtt.

Cum ira

A történésznek nem feladata, hogy bírálja a tényeket, amelyekkel foglalkozik, de az embernek igen. Nem akarom egy pillanatig sem titkolni, hogy *cum ira et studio* írok - azaz még pontosabban, érzelmeiktől nem mentesen, de tárgyilagosan.

Egyrészt az a botrány szüli bennem az indulatot, ahogy fegyveresek halomra gyilkolnak fegyvertelen

embereket. Másrészt az a harag dolgozik bennem, hogy csak azért lehet lehetetlen helyzetbe hozni valakit, és derékba törni pályafutását, elrontani egzisztenciáját - vagy esetleg azt megakadályozni, hogy kiépítse - , mert az, ami, mert valaminek született (cigány, magyar, zsidó, palesztin, német, szerb, horvát, örmény, azeri, csecsen, orosz - soroljam még?). Mindezt csak betetézi, ahogy konokul nem tanulnak ebből, értelmetlenül feszítik a húrt, és azt mondhatjuk, hogy szinte szabályszerűen ismétlik meg egymáson/másokon azt, amit már elődeik - vagy ők is - megtettek. Persze vannak különbségek, pl. a kvantitásban, és arra való a történelem, hogy azokat pontosan rögzítse. A 20. század szörnyűségeinek kvalitásában azonban aligha van különbség, és értelmetlen azt mérícskélgni, hogy gáz, gölyő vagy kés által szörnyűbb a gyilkosság. Ilyen szempontból egymás mellé helyezhetők a 20. század áldozatai, és egymás mellé állíthatók az elkövetők is. Az elkövetők azonos minőséget képviselnek, az áldozatok pedig azonos, áldozat voltukat nem tagadó megítélést érdemelnek.

Cum ira et studio írok azért is, mert úgy éltem le gyermekkorom, hogy elvették tőlem azt a lehetőséget, hogy büszke lehessenek arra, hogy magyarnak születtem, és mindig azt éreztették velem, hogy egy értéktelen, és a történelem folyamán állandóan negatív szerepet játszó, igazságtalan háborúkat folytató, magát kultúráltnak beállító, de igazából barbár nép sarja vagyok. Úgy vélem, a kommunizmus korszakában kiemelték a magyarok gaztetteit, miközben a rajtuk, ellenük elkövetett cselekményeket elhallgatták.

Azt hiszem, hogy a magyarság óriási árat fizetett saját tetteiért. A rigid nemzetiségi politikája országának megszűnéséhez vezetett, és a kívül rekedt magyarok a bosszúállás kiszolgáltatottjai lettek, kegyetlenkedéseit (tagadhatatlanok a honvédség és a csendőrség gaztettei, amelyek nem csupán túlkapások voltak) is katonaként kapta vissza, ráadásul majd fél évszázadig megvonatott az a lehetőség is, hogy beszélni, tudni lehessen róla. Kell ahhoz egy adag mazochizmus is, hogy az ember azon témákhoz nyúljon, amelyekben az embertelenséget elkövetők saját nemzettársai, vagy amelyek során mások követik el embertelenségeiket saját nemzettársaikon. Talán ez a mazochizmus nem hiábavaló... És ha nem hiábavaló, akkor csak egy valamiért nem az, azért, hogy ilyenek ne történjenek.

Cum ira et studio írok azért is, mert bosszantó az, ha egy önmagát erkölcsi magaslatra emelő történetírás (teljesen történelmietlenül) és a közvélemény

csak azokról az eseményekről és folyamatokról akar tudomást venni, amelyek beillenek koncepciójába, sőt az önmagáról terjesztett hazug képbe. Holott a tényekkel elvben nincs semmi más gond, csak el kell ismerni őket. Botrányos az, ahogy a titoista történetírás mindig a mások gonosztetteiről akart beszélni. Pedig azt azért mégis érdekes és fontos lenne tudni, hogy mi az igazság. Ezért a dühöm arra irányul, hogy megtudjuk (feltevé a rankei kérdést): Hogyan is volt tulajdonképpen? Mindazonáltal időnként az eddig érvényes jugoszláviai történeti képpel szembeni kontraszthatásra is töreksem. Óriási tévedés, megbocsáthatatlan hiba lenne megpróbálni igazolni bármilyen emberirtást más emberirtással, de a gonosztettek hátterét, az őket gerjesztő spirált meg kell próbálni megérteni, ezért kell hosszasan foglalkozni egy-egy ilyen esemény előzményeivel és hatásaival is.

Ami pedig a megítélést illeti, az inkább jogi természetű dolog, hadd emlékeztessünk - elébe menve minden vitának a szóhasználatával kapcsolatban -, hogy az ENSZ meghatározása szerint az is genocídiumnak számít, ha egy népcsoportot elűldöznek lakóhelyéről.

Ilyen szempontból 1944-ben genocídium történt a Sajtó vidéken. Ezt megfelelő súllyal kell világossá tenni, hiszen minőségében ugyanolyan gonosztett, mint a holocaust, a katyni vérengzés vagy az örmények ellen elkövetett gaztett. Nem az a lényeges, hogy náci vagy kommunista minősítéseket tegyünk, hanem az, hogy egyszerűen kimondjuk a tényeket. Tényeket tények mellé rakva.

Egy dolog a megértés szándéka. A történelem megérteni kívánja az események miértjét. Más dolog megítélni az eseményeket, ami mélységesen emberi igény. Micsoda igazságtalanság a jugoszláviai történetírás részéről, hogy a magyarok cselekedeteit meg sem próbálja érteni, miközben a cselekedeteiket mindenáron meg akarja ítélni! Noha a kutatás még nem jutott arra a szintre, hogy megközelítse a teljességet, mégis már elég adat gyűlt össze ahhoz, hogy a meglévők birtokában egy szintézist vigyen végbe a magyar történetírás, és hogy ezt egyaránt tárja a magyar, a délszláv és a nemzetközi tudományos élet és közvélemény elé.

FÁJDALOM KAPUJA

MAGYAR OLTÁR (RÉSZLET)

OROSHÁZI EMLÉKPARK, FEKETE MADONNA

NAGYMAROSI PIÉTA

